

**KEPPIHEVONEN VAI TUKIKEPPI?
KIRKKO, PAPISTO JA USKONTO KRIISIVUOSINA 1917–1919 OULUN
SANOMALEHDISSÄ**

Joensuun yliopisto, Teologinen tiedekunta

Läntinen teologia

Pro gradu -tutkielma, syksy 2009

Kirkkohistoria

Harri Isopahkala

SISÄLLYS

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimustehtävä

1.2. Oulun lehtien alkuvaiheet

1.3. Oulu ja Pohjois-Suomi ennen Venäjän maaliskuun vallankumousta

2. KIRKKO KESKELLÄ KUMOUSHUUMAA

2.1. Keisarin kaatajaiset

2.2. Papit viralta

2.3. Uskontokysymykset senaatissa ja valtiopäivillä

2.4. Kirkkomellakat

2.5. Naiset vaativina – kirkko ja valtio erotettava toisistaan

3. KIRKKO LEVOTTOMAN SYKSYN JA TALVEN RIITAKAPULANA

3.1. Kirkko vaalien keppihevosenä

3.2. Uusi uskonpuhdistus – kirkon asemaa etsitään levottomana syksynä

3.3. Körttikaartista sisällissodan kynnykselle

3.4. Pappien kirjoittelua sodan kynnyksellä

4. SISÄLLISSODASTA MONARKIAN HAUTAJAISIN

4.1. Kirkko kansalaissodan keskellä

4.2. Kirkko sodan kuvassa ja kuvaajana

4.3. Sodan jälkipyykki Oulun lehdissä

4.4. Kuninkaan puolesta ja kuningasta vastaan

4.5. Kirkolliskokouksesta kirkkojuhliin

4.6. Tuliko kirkosta kuninkaan ratsu?

5. TUTKIMUSTULOKSET

LYHENTEET

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää uskontoon, kirkkoon ja papistoon liittyvää kirjoittelua Oulun sanomalehdissä kriisivuosina 1917–1919. Näihin aiheisiin liittyvistä kirjoituksista käytän yleisterminä sanaa uskontokirjoittelu. Tarkastelen sekä lehtien omia, aihetta käsitteleviä kirjoituksia että papiston ja uskonnollisten vaikuttajien laatimia tekstejä. Pyrin esittämään, millainen linja kullakin lehdellä oli suhteessa kirkkoon, papistoon ja uskontoon.

Pyrin työssäni tuomaan esille niitä uskonnollisia mielialoja ja argumentteja, jotka liittyivät sisällissodan syttymiseen ja sen jälkiselvittelyyn. Erityistä huomiota kiinnitän uskontopoliittiseen kirjoitteluun. Tarkoitukseni on aiempien tutkimusten avulla suhteuttaa Oulussa ilmestyneiden lehtien linja valtakunnalliseen kontekstiinsa. Näin yritän hahmottaa Ouluun ja Pohjois-Suomeen liittyviä erityispiirteitä kyseisenä aikana.

Tutkimukseni on luonteeltaan lehdistöhistoriallinen, ja käsittelen aiheitani kronologisessa järjestyksessä. Lehtien aineistoista otan huomioon pääasiassa kommentoivan kirjoittelun. Pikku-uutiset, kirkolliset ilmoitukset, kokouskertomukset, muistokirjoitukset ja kirja-arvostelut otan huomioon vain, jos niillä on jokin yhteiskunnallinen tai muu aiheen kannalta merkittävä arvo.

Oulussa ilmestyi tutkittavana aikana neljä sanomalehteä: nuor-suomalaisen, sittemmin edistyspuolueen Kaleva, maalaisliiton Liitto, sosiaalidemokraattien Kansan Tahto ja vanhasuomalaisen, sittemmin kokoomuksen Kaiku. Nämä lehdet ovat päälähteitäni ja edustavat kaikkia Oulussa toimineita suurimpia puolueita. Näin tutkimukseni pystyy kuvaamaan laajasti ihmisten tunteita ja ajatuksia eri puolueista ja yhteiskuntaluokista. Kansan Tahdon ilmestyminen tosin lakkasi helmikuussa 1918 Oulun taistelujen jälkeen. Sen jälkeen tutkimukseni tuo esiin vain porvarillisten ryhmien näkemyksiä.

Tutkimukseni alkaa Venäjällä maaliskuussa 1917 tapahtuneesta valankumouksesta. Tuolloin Suomi ajautui valtiollisesti epävakaiseen tilaan, kun sen laillinen hallitsija oli syösty vallasta. Tutkimukseni päättyy itsenäisen Suomen ensimmäisiin, maaliskuussa 1919 toimitettuihin eduskuntavaaleihin. Valkoiset voittivat kansalaissodan toukokuussa 1918, jolloin lähes kaikki sosiaalidemokraattisen puolueen edustajat joutuivat jättämään eduskunnan. Maaliskuun 1919

eduskuntavaaleissa tynkäeduskunnan aika päättyi ja sosiaalidemokraatit saivat uudet edustajat. Samalla kansa äänesti eduskuntaan tasavaltaa kannattavan enemmistön. Näin Suomen valtiomuotoa koskeva kriisi ratkesi ja eduskunta edusti taas koko Suomen kansaa. Hallitusmuodon ratkaisu päättää kriisivuodet; Venäjän valtakumouksesta, Suomen itsenäistymisestä ja kansalaissodasta johtuva valtiomuotoa koskeva epäselvyys sai ratkaisunsa.

Kirjallisuutena käytän tutkimusaikaa yhteiskunnallisesta ja uskonnollisesta näkökulmasta käsitteleviä tutkimuksia. Kirsti Kenan tutkimus Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922 antaa hyvän kuvan kirkon roolista. Samaa lajia edustaa Mikko Juvan artikkeli kokoomateoksessa *Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla*. Juhani Veikkolan väitöskirja nuorkirkollisen suuntauksen muotoutumisesta Suomen kirkossa antaa tietoa yhdestä uskonnollisesti ja poliittisesti aktiivisesta kirkollisesta suuntauksesta.

Ilkka Huhdan toimittama *Sisällissota 1918 ja kirkko* -kirja valaisee monia sisällissodan aikaisia kirkkoon ja uskontoon liittyviä kysymyksiä. Poliittista tilannetta käsittelevistä teoksista Ohto Mannisen toimittama *Itsenäistymisen vuodet* -kirjasarja on tutkimukseni kannalta merkittävin. Tällaisten teosten avulla pyrin liittämään tutkimukseni laajempaan kirkolliseen, kansalliseen ja poliittiseen kontekstiin.

Paikallishistoriaa käsittelevät teokset auttavat ymmärtämään lähteiden taustoja. Kustaa Hautalan kirjoittaman Oulun kaupungin historian neljäs ja viides osa ovat merkittävimmät Oulua käsittelevät tutkimukset. Hannu Mustakallion tutkimukset *Palvelun poluilla Pohjois-Suomessa* ja *Pohjoinen hiippakunta* ovat tärkeitä esityksiä sekä Oulun että Pohjois-Suomen kirkollisesta kehityksestä ja elämästä.

Lehdistötutkimukset ja lehtien historiaa käsittelevät teokset ovat hyödyllisiä apuvälineitä. Päiviö Tommilan toimittaman Suomen lehdistön historian eri osat sisältävät tärkeitä perustietoja. Jouni Suistolan kirjoittama *Kaleva, Sata vuotta kansan kaikuja* auttaa tulkitsemaan Kalevan kirjoituksia. *Kansan Tahdosta* antaa tietoa Tauno Saarelan kirja *Kansan Tahto Pohjolan työätekevien lehti*. Liittoa on tutkinut Jouko Hannula kirjassaan *Maakunnan ja aatteen asialla*. Oulun lehtien suhdetta kirkkoon, uskontoon ja papistoon aikaisempina vuosina ovat tutkineet Marja Kalliokoski Helsingin yliopistossa ja Leena Brockman Joensuun yliopistossa laatimissaan pro gradu -töissä. Lehdistöhistoriaa käsittelevien tutki-

musten avulla voi selvittää, millaisia erityisiä piirteitä käyttämilläni lähteillä oli ja millä tavalla ne poikkesivat muusta Suomen lehdistöstä.

Tutkimusajan keskeisten uskonnollisten vaikuttajien henkilöhistoriat ovat tärkeää tutkimuskirjallisuutta. Hannu Mustakallion kirjoittamat artikkelit piispa J. R. Koskimiehestä sekä Koskimiestä ja tuomiorovasti J. A. Mannermaata koskevat Kansallisbiografia-artikkelit käsittelevät tutkimuksen kannalta tärkeitä henkilöitä. Suomen kansallisbiografia tarjoaa muutoinkin hyödyllisiä tietoja tarkasteltavan ajan keskeisistä kirkollisista ja yhteiskunnallisista vaikuttajista.

1.2. Oulun lehtien alkuvaiheet

Oulun ensimmäinen sanomalehti Oulun Wiikko-Sanomia alkoi ilmestyä vuonna 1829. Sen perusti kirjapainaja Christian Evert Barck, jonka suvusta tuli Oulussa pitkän linjan lehtivaikuttaja. Ensimmäinen kilpailija Barckin imperiumille tuli vuonna 1866, mutta tuolloin syntynyt Pohjan-Tähti ilmestyi vain yhdeksän kuukautta. Seuraavat kilpailijat tulivat kymmenen vuoden kuluttua, kun Oulussa alkoi lehdistön kasvubuumi hyvän taloustilanteen ja kielikysymyksen aktivoitumisen ansiosta. Tuossa buumissa syntyi myös Kaiku-lehti vuonna 1878. Kaiun synty oli samalla Oulun Wiikko-Sanomien lopun alku. Barck lakkautti lehtensä vuoden 1879 lopussa, ilmeisesti juuri Kaiun voimistumisen vuoksi. 1800-luvulla perustetuista sanomalehdistä vain Kaiku jatkoi ilmestymistään vielä tutkimusaikana.¹

Fennomaanisen aallon aikana syntyi monia suomenmielisiä lehtiä, joista Kaiku oli yksi. Lehti syntyi, kun oululainen sanomalehtimies Konrad Fredrik Kivekäs turhautui Oulun Wiikko-Sanomien liialliseen maltillisuuteen kielikysymyksessä. Kivekäs oli radikaali suomenmielinen. Kielikysymyksen ohella Kaiku piti alusta asti esillä uskontoon, työväkeen, naisen asemaan ja raittiusaatteeseen liittyviä kysymyksiä. Vaikka Kivekäs oli kielikysymyksessä radikaali, hänen suhtautumisensa Venäjään oli maltillinen. Sortokauden alettua vuosisadan vaihteessa nuorsuomalaisia aatteita ajanut Kaiku asettui tukemaan myöntyvyysuuntaa. Tutkittavana aikana Kaiku edusti avoimesti vanhasuomalaista puoluetta ja vuoden 1918 lopulta lähtien kokoomuspuoluetta.²

---

¹ Hautala 1976, 583-586; Tommila 1984, 7, 149-153, 160-164; Julku & Kalajoki 1987, 287-296; Suistola 1999, 15.

² Julku & Kalajoki 1987, 295-297; SLH 5 1988, 232-233; Suistola 1999, 15-16.

Kaiun ilmaantuminen Oulun sanomalehtien joukkoon oli valmisteltu huolella. Se ilmestyi aluksi vain kerran viikossa, mutta sai heti hyvän vastaanoton. Tutkimusaikana lehti ilmestyi kuusi kertaa viikossa. Tuolloin sen vastaavana toimittajana oli toimitusjohtaja Eemeli A. Oulasvirta. Sen levikki oli vuonna 1915 ollut noin 9 000 kappaletta, mutta se romahti vuoteen 1922 mennessä noin 4 000 kappaleeseen. Vuosien 1917–1919 levikkitietoja ei ole saatavilla.³

Suomalaisen puolueen perustuslaillisuutta kannattanut siipi ei hyväksynyt Kaiun linjaa suhteessa Venäjään. Se asettui Oulussa vuonna 1891 perustetun Louhen taakse tehden siitä nuorsuomalaisen lehden. Vuonna 1899 perustettu Kaleva edusti käytännössä samaa puoluetta, joskaan ei aluksi virallisesti. Kaleva syntyi, kun Kaiun toimittaja, asianajaja Juho Raappana osti entisen Barckin kirjapainon ja alkoi julkaista omaa lehteä. Raappanan ratkaisun taustalla oli halu perustaa oma lehti, mutta ilmeisesti myös erimielisyys Kivekkään Venäjänpoliittisen linjan kanssa. Kaleva edusti kansanvaltaisia ja vapausmielisiä näkemyksiä.⁴

Kuusi kertaa viikossa ilmestyneen Kalevan päätoimittajana toimi tutkimusjakson alussa filosofian maisteri Jaakko Laurila. Lehden levikkitietojen tilanne on sama kuin Kaiulla. Vuoden 1915 levikki oli noin 10 000 kappaletta, mutta vuoteen 1920 mennessä se romahti noin 6 500 kappaleeseen. Tutkimusajan levikistä ei ole saatavilla tietoja. Kaleva oli aluksi nuorsuomalaisten äänenkannattaja ja edusti vuosien 1918–1919 puolueuudostuksen jälkeen edistyspuoluetta.⁵

Maalaisliiton oululainen lehti Liitto alkoi ilmestyä säännöllisesti vuonna 1907. Lehti syntyi, kun vuonna 1906 perustettu sanomalehtiosuuskunta osti Johan Bergdahlin kirjapainon ja sen julkaiseman Louhi-lehden. Liiton synty liittyi läheisesti koko maalaisliiton syntymiseen. Liiton toimitussihteerin Juho Rannan kirjoitus oli vaikuttamassa Santeri Alkion edustaman Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton ja oululaisen Otto Karhin johtaman Suomen maalaisväestön liiton yhtymiseen yhdeksi puolueeksi.⁶

---

³ Julku & Kalajoki 1987, 295–296; SLH 5 1988, 233–234.

⁴ Julku & Kalajoki 1987, 296–297; Suistola 1999, 19–24.

⁵ SHL 5 1988, 246–249.

⁶ Hautala 1976, 589–590; Hannula 1981, 14–24; Julku & Kalajoki 1987, 297–299; Nygård 1987, 54.

Liiton päätoimittajana oli ensin Otto Karhi ja hänen jälkeensä vuosina 1912–1930 Kustaa Hautamäki. Lehti ilmestyi kuutena päivänä viikossa. Liiton levikki oli noin 7 400 kappaletta vuonna 1917 ja kasvoi vuonna 1918 lähes 9 000 kappaleeseen. Seuraavana vuonna levikki kuitenkin putosi noin 6 500 kappaleeseen. Liiton tutkiminen vuosilta 1917–1919 on hankalaa epäselvän painoasun vuoksi. Juuri noille vuosille ajoittui lehden taloudenhoitajan tekemä rikos, johon liittyi heikkotasaisen painovärin myyminen lehdelle. Aine koostui pääasiassa teravasta. Lehden lukeminen oli usein arvailua jo sen ilmestyessä – puhumattakaan siitä, mitä se on yhdeksänkymmentä vuotta myöhemmin.⁷

Oulun ensimmäinen työväenlehti oli Kansan Tahto, joka perustettiin vuonna 1906. Kansan Tahdon alkutaivalta vaikeuttivat taloudelliset ongelmat ja painokannejutut. Lehti lakkautettiin virkavallan toimesta ensimmäisen maailmansodan syttyessä vuonna 1914, mutta sen tilalla ilmestyi vuosina 1915–1917 Oulun Sanomat. Maaliskuun vallankumouksen jälkeen lehti alkoi jälleen ilmestyä Kansan Tahdon nimellä, ja sen vastaavaksi toimittajaksi palasi Yrjö Mäkelin (1875–1923). Lehden toiminta kuitenkin loppui uudelleen, kun kansalaissota alkoi ja valkoiset pääsivät Oulussa voitolle helmikuussa 1918. Kesäkuussa 1919 lehti sai seuraajaksi Pohjan Kansan. Kansan Tahto ilmestyi muiden lehtien tavoin kuusi kertaa viikossa. Sen levikki oli vuonna 1917 noin 10 000 kpl.⁸

Oulun sanomalehdet olivat ensimmäisen maailmansodan alkamisesta lähtien olleet sensuurin puristuksessa, kun kaikki sotaa koskevat uutiset oli alistettu ennakkosensuurin tarkastettavaksi. Lehdet joutuivat toimimaan tarkkojen määräysten alaisina. Sanktioina lehdille olivat sakot ja lakkauttamiset, mutta toimittajat saattoivat joutua myös henkilökohtaisesti vastuuseen kirjoituksistaan. Rangaistuksena käytettiin sakkoja, vankeutta tai maastakarkotuksia, jopa kuolemantuomion mahdollisuus oli olemassa. Yrjö Mäkelin joutui vankeuteen vuonna 1915 syytettynä valtiopetokseen yllyttämisestä. Tosin syynä oli hänen kirjoittelunsa jo vuodelta 1910. Maaliskuun vallankumous toi lehdistölle paljon kaivattua vapautta.⁹

---

⁷ Hannula 1981, 62–63; SLH 6 1988, 88–89.

⁸ Hautala 1976, 590–592; Hautala 1982, 388; Julku & Kalajoki 1987, 297–300; Sainio 2005, 789; Tauno Saarela 2006, 82–85, 91–94; SLH 5, 271.

⁹ Hautala 1976, 591; Nygård 1987, 93–98; Suistola 1999, 71.

1.3. Oulu ja Pohjois-Suomi ennen Venäjän maaliskuun vallankumousta

Oulu oli 1900-luvun alussa Pohjois-Suomen hallinnollinen ja kirkollinen keskus. Se oli kasvava teollisuuskaupunki, jossa oli vuosisadan alussa yli 16 000 asukasta ja tutkimuksen alkaessa jo yli 20 000 asukasta. Kirkolliseksi keskuksesi kaupunki nousi Oulun diakonissakodin perustamisen ja piispanistuimen saamisen jälkeen. Vuonna 1896 perustettu diakonissakoti oli sairaanhoitajien kouluttajana ja sairaiden hoitopaikkana tärkeä koko Pohjois-Suomelle. Diakonissakodin perustamistakin merkittävämpi kehitysaskel Oululle oli kaupunkiseurakunnan muuttuminen tuomiokirkkoseurakunnaksi vuonna 1900. Samalla Oulun ensimmäiseksi piispaksi vihittiin 40-vuotias teologian tohtori Juho Rudolf Forsman (1859–1936), joka vaihtoi sukunimensä vuonna 1906 Koskimieheksi. Hän oli nuorin Suomen piispoista vielä tutkimusaikanakin.¹⁰

Oulu oli myös vireää herätys- ja yhdistyskristillisyyden vaikutusalue. Siellä toimi jo vuonna 1895 yksitoista hyväntekeväisyys- tai kristillistä yhdistystä. Herätysliikkeistä Oulussa toimivat aktiivisimmin lestadiolaiset. Tutkimuksen alkaessa kaupungista oli tullut vanhoillislestadiolaisten toiminnan keskuspaikka. Rauhanyhdistys sinne oli perustettu vuonna 1895. Ouluun oli perustettu myös Lähetystoimen Päätoimisto, josta tuli vuonna 1917 vanhoillislestadiolaisten keskusjärjestö Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys. Evankelisuus ja herännäisyys eivät muodostuneet Oulun seudulla yhtä voimakkaaksi joukkoilikkeeksi. Niillä oli kuitenkin yksittäisiä, näkyviä kannattajia papiston ja maallikoiden joukossa.¹¹

Routavuosien aikana Oulun piispa J. R. Forsman edusti muiden piispojen tavoin julkisuudessa myöntyvyysuuntaa suhteessa Venäjään. Poliittisesti Forsman toimi aktiivisesti vanhasuomalaisessa puolueessa. Pohjoisessa hiippakunnassa ja muuallakin Suomessa vanhasuomalaisilla oli papiston kanssa kiinteä suhde. Pohjoisessa vain harvat papit kannattivat perustuslaillisia. Tästä johtui, että Oulun seudulla papisto ei yleensä asettunut vastustamaan venäläisten sortotoimia, kuten vuoden 1901 asevelvollisuuslakia. Muualla maassa osa papeista kieltäytyi kuuluttamasta lakia kirkoissa, ja jotkut papit eivät toimittaneet kutsuntaviranomai-

---

¹⁰ Hautala 1976, 446–447, 483–486, 712; Juva 1977, 42; Mustakallio 1986, 165, 179; Mustakallio 2001, 552; Mustakallio 2005a, 379; Satokangas 2005, 81; Mustakallio 2009a, 331–332.

¹¹ Hautala 1976, 471–483; Kupsala 1995, 43, 71, 73–74; Tervonen 1999, 139–142; Mustakallio 2001, 67; Satokangas 2005, 93; Mustakallio 2009a, 347.

sille asevelvollisuusluetteloita. Oulu oli yksi asevelvollisuuslakia vastustavan toiminnan keskus, mutta siitä huolimatta vain harvat papit yhtyivät tähän toimintaan. Nämä harvat olivat kuitenkin vastarinnan näkyvimpiä edustajia, mikä ei suinkaan ilahduttanut piispa Forsmania.¹²

Yksi myöntövyyslinjaa radikaalimpi pappi oli Oulun tuomiorovasti Waldemar Wallin. Hän oli Suomessa ainoa pappissäädyn edustaja, joka joutui ensimmäisen sortokauden aikana maanpakoon poliittisen aktiivisuutensa vuoksi. Toinen keskeinen uskonnollinen ja poliittinen vaikuttaja oli Oulun lyseon rehtori ja heränneiden maallikkojohtaja Mauno Rosendal (1848–1917). Hänestä tuli ensimmäisen sortokauden aikana passiivisen vastarintaliikkeen uskonnollinen johtohahmo ja symboli. Rosendal vastusti yhdessä tuomiorovasti Wallinin kanssa asevelvollisuuslakia vuonna 1901. Vastarintatoimintansa vuoksi myös Rosendal joutui maanpakoon Ruotsiin, mutta olojen vapauduttua hän palasi Ouluun riemusaatossa vuoden 1905 alussa.¹³

Lokakuussa 1905 Venäjän vallankumouksellinen liikehdintä levisi Suomeen suurlakkona. Lakolla vastustettiin sortopolitiikkaa, jota Venäjän keisarivalta oli suomalaisten mielestä harjoittanut. Suurlakon aiheuttaman alkujärkytyksen jälkeen Oulun piispa J. R. Forsman näki kollegoistaan poiketen lakossa positiivisiakin puolia. Se edisti hänen mukaansa fennomaanien tavoitteita. Toisaalta hän sympatisoi työväestön pyrkimyksiä, mikä osaltaan lisäsi piispan ymmärtävää asennetta lakkoon.¹⁴

Lakon aikana Mauno Rosendalilla, joka nautti sosialistienkin suosiota, oli merkittävä rooli Oulun lakkojärjestelyissä. Hän laati yhdessä työväestön kanssa julistuksen Oulun läänin kunnille. Julistuksessa yhdistyi perustuslaillinen, sosialistinen ja uskonnollinen retoriikka. Siinä tuomittiin maan myöntövyysuuntaa ajanut hallitus ja kansan vaatimuksille kuuroutunut hallitsija. Kansan ajateltiin toteuttavan Jumalan tuomiota. Oulussa suurlakko järjestettiin yhteistoiminnassa perustuslaillisten ja työväenpuolueen kanssa. Yhteistoiminta alkoi kuitenkin säröillä lakon lähestyessä loppuaan. Vastaavaa ilmiötä esiintyi laajemminkin Suo-

---

¹² Veikkola 1980, 37; Mustakallio 1983, 472; Mustakallio 1986, 165; Tervonen 1999, 206–207; Huhta 2007, 145; Mustakallio 2009a, 494–497.

¹³ Godenhjelm 1916b, 120; Hautala 1976, 599–600, 602, 604; Mustakallio 1983, 470; Huhta 2006, 359; Huhta 2007, 145; Mustakallio 2007b, 294; Mustakallio 2008, 165.

¹⁴ Mustakallio 1986, 174–175; Luntinen 1993a, 101; Mustakallio 2008, 163–164.

nessa. Helsingissä sosialistien ja porvariston kaartit olivat vähällä päätyä aseelliseen yhteenottoon lakon lopettamisesta johtuvan erimielisyyden tähden.¹⁵

Lakko päättyi keisarin perääntymiseen. Hän antoi marraskuussa manifestin, jossa luvattiin kutsua valtiopäivät koolle ja keskeyttää suomalaisia suuttaneet venäläistämistoimet. Perustuslailliset ottivat tiedon riemuiten vastaan, mutta työväestö ja erityisesti punakaartit kokivat, ettei lakon tavoitteita saavutettu. Keisari piti lupauksensa ja kutsui koolle valtiopäivät säätämään uutta kansanedustuslaitosta. Uuden, yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvan eduskunnan vaalittavan keisari vahvisti kesällä 1906. Tuolloin kaikkien kansalaisten valtiollisen tasa-arvoisuuden periaate toteutui, ja naisetkin saivat äänioikeuden. Samalla säätyeduskunta lakkasi olemasta Suomessa.¹⁶

Kirkon asemaa suurlakko ja sen seuraukset muokkasivat radikaalisti. Eduskuntaudistuksen jälkeen papisto menetti säätynsä suoman edun osallistua valtiopäiville. Samalla papiston sisällä jo aiemmin alkanut puoluepoliittinen kamppailu voimistui. Suurlakko aiheutti myös kirkon ja uskonnon vastaisen mielialan voimistumisen kansan parissa. Kirkon johdon harjoittama myöntövyöpolitiikka suhteessa Venäjään ja maailmankatsomuksellinen ristiriita sekä työväenliikkeen että radikaalin sivistyneistön kanssa aiheuttivat tyytymättömyyttä kirkkoon ja papistoon. Perustuslailliset piirit tuomitsivat ankarasti kirkon ja papiston ajaman myöntövyöpolitiikan.¹⁷

Suurlakon jälkeen Pohjois-Suomen papisto ilmaisi fennomaanisuu-
tensa J. V. Snellmanin syntymän satavuotisjuhlien yhteydessä toteutetussa su-
kunimien suomalaistamishankkeessa. Oulun piispa J. R. Forsman kuului hank-
keen intomielisimpiin toteuttajiin. 21 pappia ilmoitti tuomiokapitulille nimen-
muutoksestaan. Forsmanista tuli tuolloin Koskimies.¹⁸

Kirkonvastainen mieliala ja kaventuneet poliittiset vaikutusmahdol-
lisuudet johtivat papiston uuden identiteetin etsintään. Nämä muutokset olivat
osaltaan vaikuttamassa nuorkirkollisen suuntauksen muotoutumiseen 1900-luvun
toisella vuosikymmenellä. Tällä suuntauksella oli vahva jalansija Oulun kirkolli-

---

¹⁵ Hautala 1976, 605–609; Luntinen 1993a, 103–104; Huhta 2006, 359; Huhta 2007, 147; Mustakallio 2008, 163–165, 168–170.

¹⁶ Luntinen 1993a, 103–104, 107.

¹⁷ Kena 1979, 17; Veikkola 1980, 19–22; Mustakallio 1983, 471–474.

¹⁸ Mustakallio 1983, 472, Mustakallio 2009a, 497.

nessa johdossa. Oulun piispa J. R. Koskimies oli yksi keskeisistä nuorkirkollisista vaikuttajista.¹⁹

Keisarivalta pääsi myönnytyksen kautta vallankumouksellisista voimista voitolle ja sai vakautettua tilanteen. Tämän vuoksi Suomessa ei saatu kauan nauttia suurlakon tuomista vapauksista. Vuoden 1908 aikana Suomen asiat alistettiin Venäjän ministerineuvoston tarkastettaviksi. Tästä toimenpiteestä katsotaan niin sanotun toisen sortokauden alkaneen. Marraskuussa 1909 Suomen kenraalikuvernööriksi nimitettiin F. A. Seyn, joka oli Bobrikovin hallinnon entinen virkamies ja hänen politiikkansa tukija.²⁰

Toisen sortokauden aikana Suomessa otettiin käyttöön Venäjän yleisvaltakunnalliset lait. Ne heikensivät Suomen autonomista ja taloudellista asemaa. Venäjän hallitus tahtoi riisua Suomelta sellaisia oikeuksia, joiden se koki uhkaavan omaa turvallisuuttaan ja hallintoaan. Toisen sortokauden alkaminen sai Oulun piispan J. R. Koskimiehenkin arvioimaan venäläisiä kriittisesti päiväkirjassaan. Hän oli valmis korostamaan yhteistyötä perustuslaillisten kanssa, jotta venäläistämistoimet saataisiin torjuttua. Piispa osallistui myös aktiivisesti nuorkirkollisen suuntauksen toimintaan.²¹

Ensimmäisen maailmansodan syttyminen vuonna 1914 herätti toiveita siitä, että Venäjä muuttaisi suhtautumistaan Suomeen ja Venäjän kanssa liittoutuneet ympärysvallat antaisivat tukea Suomelle. Kun toiveet Venäjän raja- ja maapolitiikan muutoksista ja ympärysvaltojen todellisesta tuesta ehtyivät, alettiin toiveet avusta kohdistaa Venäjää vastaan sotiviin keskusvaltoihin. Samalla voimistuivat suomalaisten itsenäisyyspyrkimykset. Kaikki eivät enää tyytyneet unelmoimaan pelkästä laillisen aseman palauttamisesta, vaan emämaasta haluttiin eroon kertakaikkisesti. Nämä toiveet rakennettiin Saksan tuen varaan. Suomessa alettiin valmistella kapinaa ja syntyi vapausliike. Oulun piispa J. R. Koskimies ei pitänyt saksalaisista eikä luottanut heidän apuunsa. Hän esimerkiksi paheksui Tornion seudun pappeja, jotka olivat hänen mukaansa asettuneet Saksan puolelle. Kaavailuja itsenäisyydestä Koskimies piti utopistisina.²²

Vapausaatteen innoittamana suomalaisia nuoria miehiä matkusti Ruotsin kautta Saksaan valmistautumaan vapaustaistelua varten. Näin syntyi Jää-

---

¹⁹ Kena 1979, 27; Veikkola 1980, 463, 473.

²⁰ Luntinen 1993a, 101, 109, 113.

²¹ Luntinen 1993a, 101, 109, 113–115, 118; Mustakallio 1986, 189; Mustakallio 2009a, 341.

²² Mustakallio 1986, 191; Luntinen 1993a, 128–133.

käriliike. Ruotsin vastainen raja tuli ensimmäisen maailmansodan myötä venäläisille erityisen tärkeäksi. Siksi Oulun kuvernööriksi asetettiin venäläismielinen Axel Fabian af Enehjelm, josta tuli merkittävä vihollinen oululaiselle jääkäriaktivismille.²³

Jääkärien värväys oli Oulussa vilkasta, ja siihen osallistui myös sosialisteja. Kansan Tahdon päätoimittaja Yrjö Mäkelinkin innostui jääkäriliikkeestä, ja lehden toimitalosta tuli Saksaan menevien kokoontumispaikka. Oulussa syntyneistä 41 jääkäristä 18 oli peräisin työläispiireistä. Vaikka sosiaalidemokraattinen puolue suhtautui jääkäriliikkeeseen varautuneesti, oli työväenliike ollut jo suurlakosta alkaen itsenäisyyden kannalla. Oulun työväestö oli jääkärikysymyksessä koko maatakin ajatellen erityisen aktiivinen.²⁴

---

²³ Hautala 1976, 613–617; Luntinen 1993a 123, 125–127, 131–137.

²⁴ Hautala 1976, 613–617; Luntinen 1993a, 134; Tauno Saarela 2006, 82.

2. KIRKKO KESKELLÄ KUMOUSHUUMAA

2.1. Keisarin kaatajaiset

Venäjänsä keisarivallan kaatuminen maaliskuussa 1917 herätti kaikissa Oulun lehdissä suurta tyydytystä. Lehdet kirjoittivat ja iloitsivat ennen kaikkea Suomen autonomisen aseman ja perustuslakien palauttamisesta. Sosiaalidemokraattinen Kansan Tahto kuitenkin muisti huomauttaa, että kotimaassa porvaristo oli vielä voimissaan. Taistelu sitä vastaan ei ollut lakannut.²⁵ Maalaisliittolaisen Liiton pakinoitsija Eino Vaka puki puolestaan sanoiksi ilon sananvapauden palaamisesta:

Ja ”S. H.” merkille, joka painajaisen tavoin on meitä sanomalehtimiehiä viimeiset vuodet vainonnut, niin että tuskin olemme uskaltaneet puhua siitä, millainen ilma eilen oli Kempeleessä, sillekin me saamme sanoa ”morjens nyt!”²⁶

Eino Vakaan kommentti kuvaa hyvin sitä vapautumisen tunnetta, jota lehdet ja suomalaiset maaliskuussa 1917 kokivat.

Maaliskuun lopussa julkaisemassaan pääkirjoituksessa vanhasuomalainen Kaiku iloitsi perustuslakien takaisin saamisen lisäksi uskonnonvapauden palauttamisesta ja kääntyi Korkeimman puoleen:

Suokoon korkein meidän näinä vakavina hetkinä kykenevän tekemään sellaista työtä, joka tulevaisuuden vuosiin vaikuttaa kansallemme mahdollisimman onnellisella tavalla.²⁷

Muut lehdet eivät maininneet mitään uskonnonharjoittamiseen liittyvien oikeuksien palauttamisesta. Uskonnonvapaus ei tässä yhteydessä tarkoittanut eduskunnan uskonnonvapauslakia koskevia pyrkimyksiä, vaan Suomen kansalaisten oikeuksia ja mahdollisuuksia tunnustaa luterilaista uskoa. Nämä oikeudet oli toisin

---

²⁵ Kaiku 66/22.3.1917 Venäjän uuden hallituksen julistus Suomen kansalle; Kaleva 66/22.3.1917 Suomen suuri voitonpäivä; KT 2/21.3.1917 Sos. -dem. puolueuuevoston julistus, 4/23.3.1917 Suomea koskeva manifesti; Liitto 65/21.3.1917 Viime päivien suuret tapahtumat.

²⁶ Liitto 67/23.3.1917, Tänään.

²⁷ Kaiku 67/23.3.1917, Ristiaallokossa.

paikoin asetettu kyseenalaiseksi, etenkin Karjalassa. Savonlinnan hiippakunnasta oli esimerkiksi suunniteltu kahden seurakunnan irrottamista Suomesta ja niiden liittämistä Venäjään. Suomalaisuusaatteen innoittamat lehdet olivat myös tulkinneet suomenkielisten ortodoksien aseman ahtaaksi.²⁸

Sortovallan kaatuminen tulkittiin iloiseksi tapahtumaksi kirkollis-sakin piireissä. Tämä koski myös Oulua ja sen ympäristökuntia, kun uutiset val-lankumouksesta saivat kirkkoväen liikkeelle. Kaiku, Kaleva ja etenkin Liitto uutisoivat useista levikkialueensa kirkoissa pidetyistä juhla jumalanpalveluksista, kansanjuhlista ja -kokouksista. Useissa juhlissa ja kokouksissa oli puhumassa pappi tai joku muu kirkon työntekijä. Vielä useammassa oli laulettu virsi. Usein kirkko valittiin kokouspaikaksi siksi, ettei muualla ollut tarpeeksi suuria tiloja. Muita kokoontumispaikkoja olivat nuorisoseuran-, raittiusseuran-, palokunnan- ja työvä-entalot sekä kansakoulut.²⁹

Liitossa kerrottiin, että maaliskuun vallankumouksen jälkeen oli pidetty jumalanpalveluksia Nivalassa, Ylivieskassa, Kalajoella, Reisjärvellä ja Ylikiimingissä. Kansalaiskokouksia kirkoissa pidettiin ainakin Suomussalmella ja Sievissä. Sievin kokous esitti vaatimuksen kirkon ja valtion erottamisesta, pap-pien palkkojen alentamisesta ja seurakuntien vallan lisäämisestä kirkollisissa asi-oissa. Kokouksen jälkeen osa väestä lähti kotiin ja osa jäi kuuntelemaan saarnaaja Järvisen hartaushetkeä.³⁰

Suomussalmellakin kirkkoon marssittiin punainen lippu etunenässä; lippu asetettiin tilaisuuden ajaksi keskelle kirkkoa. Työväestö käytti paikoin muu-allakin Suomessa kirkkoja kokoontumisiinsa. Oulun lehdistä ei kuitenkaan käy ilmi, että kokouksia olisi pidetty provosointitarkoituksessa. Suomussalmen koko-uksesta annettiin kuva, että seurakunta antoi mielellään luvan kokoontua kir-kossa.³¹

---

²⁸ Mustakallio 1990, 411–412, 415; Hämynen 1995, 142–144; Toiviainen 2004, 33–34.

²⁹ Kaiku 70/27.3.1917, Kansalaisjuhlia maaseudulla; Kaleva 70/27.3.1917, Kansalaiskokoukset maaseudulla; Liitto 70/27.3.1917, Kansalaisjuhlat maaseudulla; 71/28.3.1917, Vapausjuhlaa; 72/29.3.1917, Pohjanmaalla; 73/30.3.1917, Pohjanmaalla; 75/3.4.1917, Pohjanmaalla; 83/14.4.1917, Suuri kansalaiskokous Suomussalmella; Juva 1977, 43; Kena 1979, 28–29.

³⁰ Liitto 70/27.3.1917, Kansalaisjuhlat maaseudulla; 71/28.3.1917, Vapausjuhlaa; 72/29.3.1917, Pohjanmaalla; 83/14.4.1917, Suuri kansalaiskokous Suomussalmella; 85/17.4.1917, Kansalaisko-kous Sievissä.

³¹ Liitto 83/14.4.1917, Suuri kansalaiskokous Suomussalmella; Kena 1979, 33.

Puheita papit pitivät useilla paikkakunnilla: ainakin Oulunsalossa lissä, Nivalassa, Paavolassa, Kalajoella, Reisjärvellä, Suomussalmella ja Kiimissä. Pappien puheita ei juuri kommentoitu, mutta lissä kappalainen Kaarlo Huovinen oli kiinnittänyt huomiota erityisesti yksilön vapauteen. Paavolassa taas kirkkoherra K. F. Melartin oli puhunut Jumalan johduksesta. Pyhäjärvellä puheen oli pitänyt kanttori.³²

Eniten lehdissä sai huomiota Oulun tuomiokirkossa 22. maaliskuuta järjestetty jumalanpalvelus. Kirkko oli Kalevan mukaan niin täynnä, etteivät kirkon penkit, joihin mahtui 2 500 henkeä, riittäneet. Väkeä seisojien vierustoilta, ja kirkon porstuakin oli täynnä. Kaiun mukaan ihmisiä oli ollut vielä kirkon ulkopuolellakin. Tilaisuudessa pidettiin kiitosrukous ja juhlapuhe, minkä jälkeen pastori Arvi Järventaus ja komministeri Aatto Soinne toimittivat alttaripalveluksen. Myös musiikkiesityksiä oli runsaasti.³³

Kaiussa kirjoitettiin tuomiokirkon juhlahumalanpalveluksesta laajasti. Erityisesti käsiteltiin kiitosrukousta, jonka oli lausunut tuomiorovasti Eljas Lönnrot (1858–1933). Rukouksessa tuomiorovasti kiitti Jumalaa hänen Suomelle antamistaan lahjoista. Näitä lahjoja olivat maaliskuun manifesti, joka palautti Suomen oikeudet, ja Venäjän uuden hallituksen myötämielinen toiminta Suomea kohtaan. Lönnrot totesi, ettei Suomi syntisenä kansana ollut mitenkään tällaisia lahjoja ansainnut. Siksi hän kehottikin ihmisiä nöyrytymään ja rukoili Jumalaa auttamaan kansaa ”totiseen parannukseen”. Lopuksi tuomiorovasti vielä pyysi, että Jumala auttaisi kansaa käyttämään saamansa vapautta oikein. Vaarana oli, että Jumalan lahjoja käytettäisiin itsekkäästi. Silloin vapaus muuttuisi mielivallaksi ja laittomuudeksi.³⁴

Kalevassa otettiin juhlahumalanpalveluksesta erityiseen käsittelyyn saarna, jonka oli pitänyt suomalaisen yhteiskoulun johtaja ja herännäisvaikuttaja Mauno Rosendal. Saarnassaan hän antoi kaikesta tapahtuneesta kunnian yksin Jumalalle. Herra oli johdattanut asiat haluamallaan tavalla. Rosendal kertoi ihmisten alkaneen jo ajatella, että Jumala oli hylännyt Suomen kansan. Nyt Kaikki-

---

³² Liitto 68/24.3.1917, Pohjanmaalta; 70/27.3.1917, Kansalaisjuhlat maaseudulla; 72/29.3.1917, Pohjanmaalta; 75/3.4.1917; Pohjanmaalla; 80/11.4.1917, Kansalaiskokoukset maaseudulla; 83/14.4.1917, Suuri kansalaiskokous Suomussalmella.

³³ Godenhjelm 1916b, 108; Kaiku 66/22.3.1917, Juhlapäivä Oulussa manifestin julkaisemisen johdosta; 67/23.3.1917, Eilinen juhlapäivä Oulussa; Kaleva 66/22.3.1917, Yleinen juhlapäivä tänään; 67/23.3.1917, Eilispäivä Oulussa.

³⁴ Kaiku 67/23.3.1917, Eilinen juhlapäivä Oulussa; Mustakallio 2001, 337.

valtiias oli kuitenkin näyttänyt voimansa. Hän oli johdattanut Venäjän kansaa. Siksi se jaksoi nousta sortovaltaa vastaan ja oli vielä myötämielinen Suomeakin kohtaan. Kaleva jatkoi puheen referoimista:

Se oli Herran tie ja se oli meidän tietämme niin paljon korkeampi kuin taivas on maata korkeampi. Me saimme takaisin kaikki, mitä olimme menettäneet vuosikymmenien kuluessa. Ja vielä enemmän: meille annettiin lupauksia tulevaisuudesta, joka näyttää ihmeellisen toivorikkaalta. Nöyryy Suomen mies sen takia suuren Jumalan edessä kiittäen Häntä ja muistaen, että yksin Jumalan pelko antaa miehuullisuuden.³⁵

Rosendal siis tulkitsi poliittiset tapahtumat uskonnollisesta viitekehyksestään käsin.

Poliittisesti Rosendal oli nuorsuomalainen ja Lönnrot puolestaan vanhasuomalainen. Rosendal oli toiminut vähän aikaa Kaiun toimittajana, minkä jälkeen hänestä tuli pitkäaikainen toimittaja ja vaikuttaja Kalevassa.³⁶ Rosendalin puhe tuomiokirkossa oli retoriikaltaan vastaavaa kuin hän oli esittänyt vuoden 1905 suurlakon yhteydessä: Jumala oli tuolloin johtanut lakkoa ja nyt vallankumousta. Yhteiskoulun johtajan puoluetusta ja läheinen suhde Kalevaan selittävät, miksi Kaleva valitsi juuri kyseisen puheen omaan lehteensä tarkemmin kerrottavaksi. Kaiku puolestaan ei halunnut antaa palstatilaa nuorsuomalaiselle Kalevan kannattajalle, vaan kertoi mieluummin oman puolueensa edustajan, tuomiorovasti Lönnrotin rukouksen sisällöstä.

Rosendal oli ymmärrettävästi hyvin tyytyväinen poliittisen tilanteen käänteeseen. Puheista näkyi selvästi, miten yllättäen tilanne oli muuttunut. Rosendal ja Lönnrot eivät olleet aavistaneet tällaista. Jumalalla kuitenkin oli ollut heidän mukaansa omat suunnitelmansa, jotka olivat toteutuneet vallankumouksessa. Kummankin kirkonmiehen puheesta ilmeni myös huoli tulevasta. Kaleva ja Kaiku eivät juuri kommentoineet tilaisuutta ja siinä pidettyjä puheita. Ne tyytyivät kertomaan juhlan ohjelmasta ja puheista. Kumpikin lehti antoi kuitenkin sanavallinnoillaan tilaisuudesta juhlanan ja ylevän kuvan.

Kaiun palstoille pääsi vielä pastori Arvi Järventaus (1883–1939), joka oli puhunut Oulun palokunnantalolla järjestetyssä juhlassa. Puhujan mielestä keisarivallan aika oli ollut puhdasta pimeyttä. Silloin oli saanut pelätä naapureita, tuttavien ja sukulaisiakin. Toisin kuin Rosendalilla ja Lönnrotilla heitä selvästi

³⁵ Kaleva 67/23.3.1917, Eilispäivä Oulussa.

³⁶ Suistola 1999, 16, 53; Huhta 2007, 143; Mustakallio 2009a, 347.

nuoremman Järventauksen puheessa ei huoli huomisesta painanut. Nyt oli alkanut uusi aika, vapauden aamu. Myös Kaleva ja Liitto kertoivat Seurahuoneella ja palokunnantalolla järjestetyistä juhlista ja niiden ohjelmasta. Järventauksen puheesta Kaleva tyytyi toteamaan, että se oli kaunis. Sen sijaan muista puheista lehti kirjoitti hieman enemmän. Liittokin kertoi tilaisuudesta sen kummemmin puheita kommentoimatta.³⁷ Järventauksen puhe oli voimakkain oululaislehdissä julkaistu papin kannanotto päättyneeseen keisarivallan aikaan. Kaiku piti vanhasuomalaiseen tapaan kiinni läheisestä suhteestaan papistoon ja kirkkoon kertomalla tarkemmin juuri papin puheesta.

Järventaus oli vastustanut aiemmin varsin avoimesti ja näkyvästi sekä kenraalikuvernööri F. A. Seyniä että Oulun läänin kuvernööriä Axel Fabian af Enhelmiä. Toimiessaan Enontekiön kappalaisena vuonna 1913 hän ei ollut ottanut kyseisiä herroja vastaan Seynin nimenomaisesta käskystä huolimatta. Järventaus muutti perheineen Enontekiöltä Ouluun vuonna 1916, kun hänestä tuli tuomiokirkkoseurakunnan määräämisen kirkkoherran apulainen ja vankilapappi. Vankilapappina hän näki läheltä monien poliittisten vankien kurjan aseman, mikä lienee vahvistanut hänen ennestäänkin kielteistä suhtautumistaan keisarivaltaan ja sen virkamiehiin.³⁸

Liitossa Oulun tuomiokirkon juhla jumalanpalveluksesta kerrottiin lyhyesti. Rosendalin saarna pidettiin voimallisena ja Lönnrotin kerrottiin pitäneen rukouksen.³⁹ Oulun tuomiokirkon jumalanpalveluksen laajempi kommentointi jäi Kansan Tahdon harteille. Lehden tapahtumasta antama kuva ei ollut erityisen juhlava. Heti kirjoituksen alussa toimittaja teki selväksi, että jumalanpalvelus pidettiin porvariston toimesta. Kirjoittaja leimasi tilaisuuden sanavalinnoillaan pitkävetoiseksi ja heikkosisältöiseksi. Näin kirjoittaja, pienin lisähuomautuksin ja välimerkein, kuvasi lyhyesti Rosendalin saarna:

Hra R. tiesi, jumalan tahallaan kuljettaneen venäjän kansaa synkän sarron ja verisen vääryyden kautta, että venäjän kansa sai nähdä nämä (!) – Puhuja moitiskeli epämääräisin sanoin ahneutta, mainitsematta tarkemmin, millä taholla se on selvimmin ilmennyt. Lopussa puhuja lausui: suuri Suomen mies, nöyryy...⁴⁰

³⁷ Kaiku 68/24.3.1917, Eiliset kansalaisjuhlat; Kaleva 68/24.3.1917, Suuret kansalaisjuhlat Oulussa; Liitto 68/24.3.1917 Pohjanmaalta; Veli-Pekka Lehtola 2004, 603.

³⁸ Veli-Pekka Lehtola 2004, 603; Oinas 2008, 133–136, 149–152.

³⁹ Liitto 67/23.3.1917, Pohjanmaalta.

⁴⁰ KT 4/23.3.1917, Kiitosjuhla.

Rosendalin suurlakon aikaisesta suosioista sosialistien keskuudessa ei ollut jäänyt jälkiä ainakaan Kansan Tahtoon.

Porvariston juhlista Kansan Tahdossa ei pidetty muutenkaan. Liitto kertoi työväestön kokouksesta, jossa Kansan Tahdon päätoimittaja Yrjö Mäkelin oli kehottanut työläisiä olemaan osallistumatta mihinkään porvariston juhlallisuuksiin. Työväen juhlista Kansan Tahto uutisoi usein ja yhtä ylevään sävyyn kuin porvarilehdet omistaan. Erityisesti lehdessä olivat esillä vallankumouksessa kuolleiden taistelijoiden muistojuhlat.⁴¹ Mäkelin ei siis tahtonut työväen osallistuvan kirkoissa pidettäviin juhliin, ainakaan jos ne järjestettiin porvarien toimesta.

Liitto kirjoitti työväestön järjestämistä muistojuhlita tasapuolisesti porvarillisten ja kirkollisten juhlien kanssa. Liitto kertoi myös Oulun työväestön järjestämästä muistoparaatista, jossa pastori Järventauksen ”Vapaudensankari”-runo luettiin ponnekkaasti. Kansan Tahtokin mainitsi runosta omassa kirjoituksessaan ja luonnehti sitä vaikuttavaksi. Järventaus oli viettänyt lapsuutensa Oulussa työläisympäristössä ja tunsu hyvin työväestöä. Vallankumouksen yhteydessä hänellä oli Jenny-vaimon muistelmien mukaan ollut merkittävä rooli poliittisten vankien vapauttamisessa.⁴² On huomionarvoista, että työväestön juhlissa luettiin papin laatima runo ja siitä myös kirjoitettiin. Tästä voi päätellä, etteivät Oulun sosiaalidemokraatit suhtautuneet täysin torjuvasti papistoon. Toisaalta asiaan saattoivat vaikuttaa Järventauksen suhteet työväestöön ja aktiivisuus paikallisissa vallankumousjärjestelyissä.

Keisarivallan kaatuminen innosti Oulun seudun pappejakin poliittisiin kannanottoihin. Maaliskuun vallankumouksen jälkeen piispa J. R. Koskimies julkaisi hiippakuntansa papeille kiertokirjeen, jossa hän kehotti toimimaan maltillisesti ja järkevästi. Samalla hän korosti nuorkirkollisen uudistusliikkeen mukaisesti kirkon yhteiskunnallisia velvollisuuksia. Hän oli Suomen ainoa piispa, joka otti keisarivallan kaatumiseen julkisesti kantaa.⁴³ Kiertokirje ei kuitenkaan päätynyt Oulun sanomalehdille julkaistavaksi.

---

⁴¹ KT 2/21.3.1917, Tapahtumat Oulussa, 11/2.4.1917, Vallankumousuhrien muistojuhla Oulussa

⁴² KT 11/2.4.1917, Vallankumousuhrien muistojuhla Oulussa; Liitto 64/18.3.1917 Työväestön yleinen kokous; 74/1.4.1917 Vallankumouksen uhrien muistojuhla Oulussa; Oinas 2008; 152–154, 165.

⁴³ Mustakallio 1986, 189–191; Mustakallio 2005a, 380; Mustakallio 2009a, 341.

Kaikuun kirjoitti hartauskirjoituksia Kiimingin kirkkoherra Max Katavisto (1879–1964).⁴⁴ Hän ilmaisi ”Sunnuntaiksi” -palstallaan ilonsa, jota papitkin tunsivat Suomessa sortovaltana pidetyn hallituksen kukistumisesta:

Voimallinen on tehnyt voimateon käsivarrellansa. Hän on hajottanut ne, joilla oli yläpeät ajatukset sydämessään. Hän on kukistanut valtiat valtaistuimilta ja korottanut alhaiset.⁴⁵

Myös Liiton hartauskirjoittaja J. L. S. mainitsi lyhyesti vallankumouksesta. Kirjoittaja oli luultavasti Haapajärven vanhoillislestadiolainen kappalainen Jaakko Leonard Seppänen (1881–1938), joka toimi myöhemmin (vuosina 1922–1927) maalaisliiton kansanedustajanakin. Hän kirjoitti hyvin samankaltaisesti kuin Katavisto. Seppäsen tilannetulkinta oli selkeä: Herra oli tehnyt vallankumouksen. Herra oli myös korottanut alhaiset ja lähettänyt rikkaat tyhjinä pois. Kaiussa julkaistiin Kataviston kirjoituksen lisäksi pastori Arvi Järventauksen runo ”Vapaudensankari”, joka oli siis luettu sosialistien järjestämässä vallankumousuhrien muistojuhlissa. Runossaan hän käsitteli kielikuvin Suomen ja Venäjän kansojen vapautumista sortovallasta.⁴⁶ Tästä aiheesta eivät muut papit kirjoittaneet. Vallankumous ja siitä syntynyt ilo kuitenkin näkyi pappien kirjoituksissa Oulun lehdissä, erityisesti Kaiussa.

Venäjän vallankumous ja sen aiheuttamat kirkolliset reaktiot olivat Oulun lehdissä runsaasti esillä. Porvarilliset lehdet kirjoittivat kirkollisista tilaisuuksista positiiviseen ja ylevään sävyyn. Kansan Tahto taas oli yhteisessä linjassa muiden työväenlehtien kanssa. Lehti ei halunnut nähdä vallankumouksessa mitään osaa Jumalalla, vaan saavutukset oli ostettu työläisten verellä. Puheet Jumalan toiminnasta veivät kunnian niiltä, joille se kuului. Liiton suhtautuminen kirkollisiin juhliin oli neutraalia. Se kertoi kirkollisista juhlista, mutta ne olivat vain tilaisuuksia muiden joukossa, eikä niille annettu enempää palstatilaa kuin työväestönkään juhlille. Liitto kertoi kaikista juhlista samassa sävyssä.

Kaiulla oli vanhasuomalaisen korostuksen mukaisesti myönteisin asenne kirkkoa kohtaan. Osaa sen kirjoituksista voi pitää jopa uskonnollisina. Se antoi vallankumouksesta ja sen seurauksista kunnian Jumalalle. Kaiku varasi

⁴⁴ Godenhjelm 1916a, 328; Pelkonen 1981, 144–145.

⁴⁵ Kaiku 69/25.3.1917, Sunnuntaiksi.

⁴⁶ Godenhjelm 1916b, 102; Kaiku 73/30.3.1917, Vapaudensankari; Liitto 69/25.3.1917, Sunnuntaiksi; Suomen kansanedustajat 1982, 582; Hannula 1981, 48; Talonen 1988, 251.

myös runsaasti tilaa pappien ajatuksille ja juhlapuheille. Kalevassa nuorsuomalainen kirkkokritiikki ei tässä vaiheessa näkynyt. Toisaalta se ei antanut Kaiun tapaan vallankumoukselle erityisiä hengellisiä merkityksiä. Kysymys oli Suomen kansallisesta onnesta. Myöskään papit ja heidän sanomisensa eivät saaneet erityistä huomiota.

2.2. Papit viralta

Vallankumous helpotti Suomen ortodoksisen kirkon asemaa venäläistämistoimenpiteiden osalta. Erityisesti Karjalan seurakuntien tilanne parani. Sen sijaan venäläisten ortodoksipappien tilanne muuttui nopeasti epäsuotuisaksi. Karjalan rajaseuduilla alettiin pian vallankumouksen jälkeen karkottaa venäläisiä pappeja, diakoneja ja opettajia. Näiden katsottiin olleen vanhan sortovallan asiamiehiä, jotka olivat tukeneet venäläistämistoimia. Muuallakin entisen hallitusvallan edustajia pantiin viralta, karkotettiin, vangittiin ja jonkin verran myös surmattiin. Venäläinen sotaväki reagoi Karjalan karkotuksiin tarjoamalla tukea karkottajille. Kenraalikuvernööri M. Stahovits vaati kuitenkin senaattia tekemään karkotuksista tarkan tutkimuksen.⁴⁷

Kaleva tarttui pääkirjoituksissaan kahteen kertaan Karjalan venäläispappien karkotuksiin. Ensimmäisen kerran aihe oli esillä pääkirjoituksessa huhtikuun alussa. Kirjoittaja käsitteli Karjalan lähihistoriaa ja tulevaisuutta. Hänen mukaansa kirkko, papisto ja hallinto olivat tehneet kaikkensa venäläistääkseen alueen. Karjalan heimo oli kuitenkin sitkeä. Kirjoittajan mukaan olisi voinut luulla, ettei mikään heimo kestäisi sellaista painostusta. Ihailu karjalaisten toimia kohtaan ilmaistiin seuraavaan tapaa:

Mutta mitä teki Karjala suuren vallankumouksen aamuhetkinä? Se osotti olevansa täysin suomalainen hengeltään ja vereltään. Koko kansa yksimielisesti lähetti vanhan sortojärjestelmän kätyrit, venäläiset papit ja opettajat, yhdessä troikassa rajan yli.⁴⁸

Kaleva siis katsoi venäläisten pappien toimineen Suomessa yksinomaan sortovallan edustajina.

---

⁴⁷ Juva 1977, 43–44 ; Lauha 1990, 80; Luntinen 1993b, 150; Hämynen 1995, 90–92.

⁴⁸ Kaleva 76/4.4.1917, Karjalan tulevaisuudesta.

Karjala-aihe kaipasi vielä lisäselvittelyä huhtikuun loppupuolella. Tuolloin lehti kertoi, kuinka suomalainen Pyhän Sergein ja Hermanin veljeskunta oli syrjäytetty Karjalan kreikkalaiskatolisissa seurakunnissa. Tämän veljeskunnan etuna oli ollut politiikan ulkopuolella pysyminen. Nyt Karjalan tilanne oli muuttunut, ja sen kirkollisia oloja oli alettu uudistaa. Vaikka aihe oli Kalevankin mukaan arkaluonteinen, niin pääkirjoittaja esitti sitä koskevia vaatimuksia:

Nyt on saatava suomalainen kansallinen henki taas valtaan Suomen kreikkalaiskatolisessakin kirkossa ja suomalaiset papit palvelemaan kansaa. Vain tällä pohjalla on kreikkalais-katolisella kirkolla tulevaisuutta Suomessa, ei muuten. Pois siis venäläiset opettajat, venäläiset papit Karjalan mailta. Karjalaistenkin tulee saada koulu- ja uskonnonopetus omalla kielellään. Kirkon on muututtava täysin suomalaiseksi. Venäläisyyden kasvannainen on juuriaan myöten pois leikattava.⁴⁹

Ortodoksinen kirkko siis kelpasi Kalevalle ja sai sen mukaan toimia Suomessa. Kirkon täytyi kuitenkin toimia suomalaisena, muuten sillä ei olisi tulevaisuutta.

Kaleva oli ilmestymisensä aikana ollut useita kertoja hankaluuksissa vanhan hallitusvallan edustajien kanssa. Päätoimittaja Jaakko Laurilan kerrotaan olleen vaarassa joutua jopa hirtetyksi. Erityisesti Kalevaa olivat ärsyttäneet painovapauden rajoittamiset ja venäläistämistoimenpiteet. Maaliskuun vallankumouksen jälkeen lehti alkoi tavoitella Suomen täydellistä itsenäisyyttä.⁵⁰

Näistä näkökulmista käsin on ymmärrettävää, että Kaleva uutisoi venäläisten pappien karkottamisista suorastaan riemuiten. Kalevan arvostelun kärki ei kohdistunut suoraan kirkkoon, vaan Suomessa vaikuttavaan venäläisyyteen. Itsenäisyydestä unelmoiva lehti teki kaikkensa kansallistunteen herättämiseksi; pääkirjoittaja tahtoi ajaa venäläiset sinne mistä he olivat tulleetkin.

Kaiku ei suoraan kommentoinut venäläisten pappien karkotuksia, mutta julkaisi uutisen kenraalikuvernöörin senaatille jättämästä kirjeestä. Kirjeessä senaattia pyydettiin tutkimaan Karjalan pappiskarkotuksia. Uutinen sisälsi karjalaisten toimintaa lievästi moittivan sävyn. Kuntalaiset olivat ”pakottaneet” pappeja ja diakoneja jättämään työnsä. Kaiun linja suhteessa venäläisiin oli mal-

---

⁴⁹ Kaleva 88/20.4.1917, Uusi aika Karjalassa.

⁵⁰ Kaleva 76/ 4.4.1917, Karjalan tulevaisuudesta; 88/20.4.1917, Uusi aika Karjalassa; Suistola 1999, 65–71, 74–75.

tillinen. Itsenäisyysajatukseseenkin lehti suhtautui huomattavasti Kalevaa maltillisemmin.⁵¹

Kaiku ei tahtonut silti suoraan arvostella karjalaisten toimia. Vallankumouksen huumassa se olisi voitu käsittää vanhan sortovallan tukemiseksi. Vaikka tapa hoitaa asioita Karjalassa herätti lievää paheksuntaa, niin venäläisten lähteminen saattoi miellyttää lehden toimitusta – olihan Kaiku edelleen fenno-
maalainen lehti.

Samaan aikaan kun Kaleva oli ilomielin toimittamassa venäläiset papit viralta, se kritisoi epämääräisten kansalaiskokousten vaatimuksia virkamiesten erottamisesta. Tähän erotusuhan alle joutuneiden joukkoon kuului myös luterilaisia pappeja. Nämä tapaukset olivat lehden mukaan anarkiaa. Erityisesti Kalevan ”Sekulia”-palstalla pakinoinut nimimerkki Pekka kirjoitti aiheesta. Häntä vallankumouksen huumassa tehdyt erottamiset sekä ärsyttivät että huvittivat.⁵²

Kalevan pakinoitsijan mukaan eri paikkakunnilla eroteltiin ihmisiä vain, koska vallankumous aina vaati sellaista tekemään. Hän kertoi papista, jonka erottamisen syynä oli ollut joukkohautaaminen. Tämä pappiparka oli vain toimit-
tanut useamman ruumiin siunaamisen samalla kertaa. Papin tilalle oltiin asetta-
massa seurakunnan unilukkaria, jolla oli vielä jonkin verran luottamusta kyläläis-
ten keskuudessa. Toisella paikkakunnalla, Liiton mukaan ilmeisesti Pudasjärvellä,
oli lääkärin tilalle asetettu kättilö.⁵³

Rantsilassa kyläkokous oli päättänyt vallankumouksen ensi huumassa erottaa kylän poliisin. Kaikkien suureksi harmiksi kuitenkin todettiin, että poliisi oli ollut mitä mainioin mies, joka nautti kaikkien luottamusta. Häntä ei siis voitukaan erottaa. Nyt ”rantsilalaisraukat” etsivät kuumeisesti jotakuta muuta, joka voitaisiin vallankumouksen nimissä erottaa.⁵⁴ Näiden tapausten todenperäisyyttä on hankala varmistaa. Totuusarvo ei kuitenkaan ole näissä kirjoituksissa keskeistä, koska erottamisia kuitenkin pantiin toimeen. Pääasia oli viesti, jonka ne välittivät. Kirjoittaja tahtoi näillä esimerkeillä osoittaa lukijoille mielivaltaisten erottamisten naurettavuuksiin asti menevää typeryyttä.

---

⁵¹ Kaiku 80/11.4.1917, Kreikkalaiskatolisen papiston ja koulujen asema Karjalassa; Suistola 1999, 74–75.

⁵² Kaleva 80/11.4.1917, Vapauden suurta työtä; Kena 1979, 33.

⁵³ Kaleva 80/11.4.1917, Vapauden suurta työtä; Liitto 81/12.4.1917, Kun kansa vaatii.

⁵⁴ Kaleva 91/24.4.1917, Rantsilassa surua.

Myös muut Oulun sanomalehdet kritisoivat mielivaltaisia erottamisia. Kansan Tahto tosin julkaisi sekä niitä puolustavia että ne tuomitsevia kirjoituksia. Senaatin ”Suomen kansalaisille” osoittama teksti vastusti ylenmääräistä kansalaisaktiivisuutta ja kehotti maltillisuuteen. Hieman myöhemmin Kansan Tahtoon kirjoitti nimimerkki A. L., joka puolusti Pohjois-Suomessa toimeenpantuja erottamisia. Etelässä ne oli tehty heti vallankumouksen alussa, mutta pohjoisessa toimittiin vasta nyt. Porvariston oli turha vaatia laillisten menettelytapojen noudattamista erottamisissa, koska sellaista ei vallankumouksen alussakaan ollut vaadittu.⁵⁵ Kirkkoon ja papistoon kohdistuviin erottamisiin ei Kansan Tahdossa eikä myöskään Liitossa otettu kantaa.

2.3. Uskontokysymykset senaatissa ja valtiopäivillä

Pian tsaarinvallan kukistuttua Venäjän väliaikainen hallitus kutsui Suomen valtiopäivät koolle. Oulun lehdissäkin keskustelu siirtyi vallankumouksesta eduskunnan ja senaatin toimintaan. Senaatti asetti kevätkesällä 1917 useita komiteoita, joiden tehtävänä oli tehdä ehdotuksia kirkon ja uskonnon aseman muuttamisesta. Myös eduskunta käsitteli kesällä lakiehdotuksia, jotka tähtäsivät kirkon ja uskonnon aseman muuttamiseen Suomessa. Nämä toimet herättivät intohimoja niin kirkollisissa kuin sosialistisissakin piireissä. Myös sanomalehdet kirjoittivat paljon aiheesta.⁵⁶

Oulun lehdissä valtiopäivät saivat alusta alkaen huomiota myös uskontokirjoittelussa. Kaiku ilmaisi ilonsa eduskunnan ensimmäisestä kokoontumisesta. Lehti kertoi pääkirjoituksessaan huhtikuun alussa, että eduskunta pääsisi taas kokoontumaan. Kirjoittaja kehotti sen vuoksi kaikkia kääntymään kiittäen Korkeimman puoleen. Huhtikuun puolivälissä Kaiku kirjoitti pääkirjoituksessaan valtiopäivien avajaisjumalanpalveluksesta. Kirjoittaja ylisti tilaisuutta monin sanoin. Hän totesi, että kansan vakaa uskonnollinen aines tunsu sellaisina hetkinä, kuinka asianmukaista eduskunnan oli aloittaa työnsä jumalanpalveluksella.⁵⁷

Tilaisuudesta kertoessaan kirjoittaja ei malttanut olla parhaamatta sosialisteja. Hän kirjoitti:

---

⁵⁵ Kaiku 83/14.4.1917, Epäjärjestyistä ja mielivaltaa vastustamaan; KT 20/14.4.1917, Suomen kansalaisille; 24/19.4.1917, Viroista erottelemiset.

⁵⁶ Kena 1979, 29–32; Veikkola 1980, 366–370.

⁵⁷ Kaiku 76/4.4.1917, Suomen eduskunta kokoontuu tänään; 84/15.4.1917, Valtiopäiväkirje I.

Jumalanpalveluksen kokonaisvaikutus oli siksi valtava, ettei tuskin kannattaisi mainita siitä murhekohdasta, joka tässäkin tilaisuudessa oli kansamme häpeäksi sentään nähtävissä. Sillä meidän sosialistimme näkivät nytkin arvonsa vaativan käyttäytyä jonkun verran mielenosotuksellisesti. Eihän se vanha sisu salli noudattaa muitten kansalaisten kirkkotapoja.⁵⁸

Kaiun mukaan sosialistit eivät olleet tilaisuudessa nousseet seisomaan tekstien luvun ja kiitosvirsien aikana. He olivat myös puhuneet tilaisuudesta arvostelevasti ja naurahdelleet ääneen saarnan aikana. Kirjoitus antoi ymmärtää sosialistien olevan moukkamaisia ja lapsellisia. Kaleva ja Liitto kirjoittivat tilaisuudesta, mutta tyytyivät lähinnä esittelemään tilaisuuden toimittajat ja läsnä olleet merkkihenkilöt. Liitto kertoi myös lyhyesti ohjelman ja saarnan sisällöstä. Sosialistien tapakasvatuksen puutteista Kaleva ei maininnut mitään. Kansan Tahto taas ei kertonut ollenkaan avajaisten kirkollisesta osuudesta.⁵⁹

Kansan Tahdon ensimmäinen senaatin toimia koskeva kirjoitus, joka liittyi kirkkoon, käsitteli rukouspäiväjulistusta. Tokoin senaatti oli hyväksynyt ensimmäisenä toimenpiteenään tavanomaisen rukouspäiväjulistuksen esipuheineen ja teksteineen. Tämä koettiin yllättävänä toimena erityisesti kirkollisissa piireissä. Yllätyksenä se näyttää tulleen myös sosialisteille. Tokoi itse selitti julistuksen olleen hallituksen lojaalisuuden osoitus. Porvarilehdet laativat rukouspäivistä vain pienen uutisen, mutta Kansan Tahto ei niellyt asiaa purematta.⁶⁰

Oulun työväen äänenkannattajan vakiopakinoitsija Riitahuhdan Esa, todellisuudessa päätoimittaja Yrjö Mäkelin, oli lähettänyt lehdessä julkaistavaksi kirjeen Helsingistä. Hän kertoi ensin eduskunnan puhemiehen vaalista ja siihen liittyneistä juhlallisista vakuutuksista. Sitten Riitahuhdan Esa alkoi käsitellä paikakunnalla kiusallista huomiota herättänyttä rukouspäiväjulistusta. Erityisesti kirjoittajaa häiritsi ”satavuotiselta homeelta haiskahtava esipuhe”, jossa maan väestöä ajan tapahtumien vuoksi oli kehoitettu aivan erityisiin hurskaudenharjoituksiin.⁶¹

---

⁵⁸ Kaiku 84/15.4.1917, Valtiopäiväkirje I.

⁵⁹ Kaleva 81/12.4.1917 Eduskunnan juhlalliset avajaiset; KT 19/13.4.1917, Eduskunta; Liitto 84/15.4.1917 Valtiopäiväin avajaisissa.

⁶⁰ Kaiku 76/4.5.1917, Rukouspäivät; Kaleva 77/5.4.1917, Rukouspäivät v.1918; KT 16/10.4.1917, Kirje Helsingistä; Kena 1979, 29.

⁶¹ KT 16/10.4.1917, Kirje Helsingistä; Hautala 1982, 388.

Kirjoittaja piti esipuhetta pitkänä ja kauttaaltaan nöyrähenkisenä. Hän uskoi julistuksen miellyttävän kirkkoa, mutta mietti, miten järjestäytynyt työväki ottaisi sen vastaan. Riitahuhdan Esan mukaan työväki näki kirkossa yhteiskuntaelimistöä häiritsevän loisen. Kirjoitus loppui toteamukseen:

Tämä ei ole mikään pikku asia. Työväki on kauan ja sitkeästi saanut taistella uskonnollista pimitystä ja kirkon vaikutusta vastaan. Sen vuoksi ei se voi hyväksyä sitä, että senaatti kirkkoa mairittelevine julistuksineen menee repostelevaan sen töiden tuloksia.⁶²

Kirkon asema oli ainakin Kansan Tahdon päätoimittajalle tärkeä asia.

Kolme päivää myöhemmin lehden pääkirjoituksessa kirkkoasia kuitenkin listattiin tärkeysjärjestyksessä hieman alemmille sijoille. Nimimerkki H. V. R. kirjoitti otsikolla ”Takomaan!”, että sosialisteilta puuttui selkeä suunta johon kulkea. Hän kirjoitti huolissaan:

Jossakin työväestö (?) vaatii Ståhlbergia Oulun läänin kuvernööriksi, toisaalla se tyytyy pyytämään pappeja heittämään pois keisarirukoukset j.n.e. Näiden rinnalla unohdetaan työväestön omat elinkysymykset. Unohdetaan, että meillä on vielä vastassamme kotimainen – oloihimme nähden voimakas – kapitalismi, jonka jyrkkiä puolustajia Ståhlbergit ovat, ja joka pysyy yhtä vahvana luettiinpa kirkoissa mitä rukouksia tahansa.⁶³

Kirjoittaja antoi ymmärtää, etteivät kirkossa luetut rukoukset olleet kaikkein vaikeimpia vastuksia sosialisteille. Hän muistutti, että oli paljon tärkeämpiäkin asioita, joiden parissa voi aikaansa ja energiaansa käyttää.

Senaatti asetti toukokuussa uskonnonvapauskomitean valmistelemaan täydellistä uskonnonvapautta koskevaa lakiesitystä. Samoihin aikoihin se asetti komitean myös valmistelemaan kirkon ja valtion erottamista toisistaan. Oulun sanomalehdissä komiteat noteerattiin lyhyillä ilmoituksilla. Kirkon johdon piirissä komiteat ja niiden kokoonpano herättivät huolestumista. Oulun sanomalehtien sivuille huoli tai ilo komiteoista ei vielä päässyt.⁶⁴ Komiteoiden asettamista ei tässä vaiheessa kommentoitu. Luultavasti syinä vaiteliaisuuteen olivat

---

⁶² KT 16/10.4.1917, Kirje Helsingistä.

⁶³ KT 19/14.3.1917, Takomaan!

⁶⁴ Kaiku 99/4.5.1917, Päivän uutisia; Kaleva 98/3.5.1917, Kysymys valtion ja kirkon erosta; KT 35/3.5.1917, Yöllä tulleet tiedot; Liitto 98/3.5.1917 Yöllä tulleita tietoja; Kena 1979, 29–31.

poliittisesti ja kansallisesti merkittävämmiksi koetut asiat, joita eduskunnassa käsiteltiin.

Oulun lehdissä eniten huomiota herättänyt lakiehdotus koski niin sanottuja uskontorikospykäläiä. Eduskunta kumosi kesäkuussa rikoslain kohdan, jossa säädettiin jumalanpilkasta ja uskontokuntien oppien, sakramenttien ja kirkollisten tapojen pilkkaamisesta koituvista rangaistuksista. Eduskunta myös lievensi rikoslain uskonnonharjoittamisen suojelemiseen tarkoitettua kohtaa. Kirkollinen lehdistö reagoi asiaan yksiselitteisen kielteisesti⁶⁵

Kaiku närkästyti eduskunnan päätöksestä, joka sen mukaan teki Jumalan pilkkaamisen luvalliseksi. Kaiku kirjoitti aiheesta useita kertoja pääkirjoituksissaan. Niissä se antoi runsaasti tilaa kahden vanhoillislestadiolaisen kansanedustajan eduskunnassa käyttämille puheenvuoroille. Vanhasuomalaiseen puolueeseen kuuluvat maallikkosaarnaajat Juuso Runtti (1854–1927) ja Leonard Typpö (1868–1922) olivat vastustaneet esitystä kumota uskontorikoslain Jumalan ja jumalansanan pilkkaa koskeva osa. Typpö oli tehnyt aiheesta myös oman esityksensä, joka ei kuitenkaan mennyt läpi.⁶⁶

Kaiku palasi aiheeseen jo seuraavana päivänä. Kirjoittaja moitti sosialistien tapaa ajaa äärimmäisiä vaatimuksiaan eduskunnassa. Yksi äärimmäisyysvaatimuksista, joka vietiin väkisin läpi, oli uskontorikoslaki. Kirjoittaja moitti sosialistien suurlakolla uhkailua ja enemmistöaseman häikäilemätöntä hyväksikäyttöä. Samassa lehdessä Kaiun hartauskirjoittaja Max Katavisto kirjoitti Suomen kansan rappiosta. Hän totesi, että valta oli noussut kansalle päähän ja se oli alkanut tehdä humalaisen tekoja. Kataviston mukaan ylhäisöstä alkanut luopuminen oli levinnyt alhaisinkin pariin. Kiimingin kirkkoherran näkemys luopumisesta oli fennomaanista historiantulkintaa, jota hiippakunnan piispa J. R. Koskimieskin edusti.⁶⁷

Jouko Talonen on todennut, että Kaiku yritti uskontorikospykäläiä koskevilla kirjoituksillaan vedota levikkialueensa uskonnollismieliseen väestöön. Kaiku antoi ymmärtää, ettei eduskunnan päätös vastannut edes sosialistien oman äänestäjäkunnan näkemyksiä. Lehti yritti kirjoittelullaan myös saattaa poliittisen keskustan epäilyksenalaiseksi ja kerätä tukea alueen lestadiolaisilta. Kesäkuun

---

⁶⁵ Kena 1979, 31–32.

⁶⁶ Kaiku 128/9.6.1917, Uskontorikokset; Raittila 1967, 177, 211; Talonen 1988, 108–109.

⁶⁷ Kaiku 129/10.6.1917, Sosialistien äärimmäisyys vaatimukset eduskunnassa; 129/10.6.1917 Sunnuntaiksi; Mustakallio 2009b, 35.

puolivälissä lehti ihmetteli pääkirjoituksessaan, etteivät nuorsuomalaiset tai maalaisliittolaiset olleet tarpeeksi voimakkaasti asettuneet vastustamaan esitystä.⁶⁸

Kaiun kritiikki oli osittain aiheellista, mutta esimerkiksi maalaisliiton edustajat Santeri Alkio ja K. A. Lohi vastustivat lakimuutosta.⁶⁹ Vaikka muissa puolueissa yksittäiset edustajat olivat asettuneet vastustamaan muutosta, niin ne eivät kuitenkaan olleet torjuneet ehdotusta koko puolueen voimalla. Kaiku moitti muita puolueita siitä ja toi kirjoituksissaan esille, että vanhasuomalaiset kunnioittivat uskontoa myös puolueena.

Liitto tarttui uskontorikospykälää koskevaan aiheeseen pääkirjoituksessaan heti eduskunnan päätöksen jälkeen. Pääkirjoittaja antoi ymmärtää, että kysymys oli sosialistien vehkeilystä. Lakivaliokunnan pykälään esittämä muutos oli ollut inhimillinen ja hyvä, mutta sosialistit olivat suuressa valiokunnassa menneet poistamaan koko pykälän. Perusteluna oli ollut pykälän määritelmien mahdollistama mielivaltainen lainkäyttö. Kirjoittajan mukaan kuitenkin mikä tahansa lakipykälä mahdollisti mielivaltaisen lainkäytön. Tämä päätös ei siis ollut pääkirjoittajan mielestä kaikkein onnistunein ratkaisu:

Lakiuudistus oli tämän kautta tehty luonnottomaksi. Sillä juuri tämän pykälän poistaminen sille mietinnössä ja keskusteluissa annettujen perustelujen nojalla olisi saattanut lainsäätäjätöimen tässä tapauksessa siihen valoon, että pykälän poistamisella sen jälkeen kun se oli yksimielisesti lakivaliokunnassa, nimenomaan tarkoitettiin vapauttaa edesvastuusta uskonnon ilkeämieliset häpäisijät.⁷⁰

Liitto yhtyi siis Kaiun käsitykseen, että tällä päätöksellä annettiin lupa häpäistä uskontoa.

Pääkirjoituksen loppuosa käsitteli kansanedustajien puheenvuoroja. Heränneiden johtaja rovasti Wilhelmi Malmivaara oli ehdottanut lain jättämistä lepäämään, kolme sosialistiedustajaa oli puolustanut ehdotusta ja maalaisliiton Santeri Alkio vastustanut muutosta pitkässä puheenvuorossaan. Alkion mukaan sosialistit tahtoivat tällä muutoksella oikeuttaa häpäisevää ja pilkkaavaa kieltä käyttävän tapansa edistää uskonnonvapautta. Tällainen oli uskonnonvapausaateen väärinkäyttöä. Liitossa oli vähän myöhemmin vielä nimimerkki Pohjalaisen, todellisuudessa lestadiolaisen kansanedustajan ja maallikkosaarnaajan K. A. Lohen

---

⁶⁸ Kaiku 133/15.6.1917, Uskonnon pilkka tullut luvalliseksi; Talonen 1988, 164.

⁶⁹ Liitto 132/14.6.1917, Uskonto-rikoskysymys eduskunnassa; Talonen 1988, 164–165.

⁷⁰ Liitto 132/14.6.1917, Uskontorikoskysymys eduskunnassa.

(1872–1948), kirjoitus, joka käsitteli samaa aihetta. Hänkin piti asioiden kulkua merkillisenä.⁷¹

Liiton kirjoittelussa voi olla kysymys samasta ilmiöstä kuin Kaiussa. Liitto varoi Pohjois-Suomen uskonnollisen väestön ja äänestäjäkunnan loukkauksista. Siksi lehti ei hyväksynyt eduskunnan päätöstä. Sen pääkirjoituksessa ilmaistiin selvästi, että lakipykälän poistaminen oli huono ratkaisu. Lehti lainasi kansanedustaja Alkion puheenvuoroa, jossa vastustettiin pykälien muuttamista, mutta ei kertonut yhdenkään maalaisliittolaisen puoltaneen ehdotusta.

Kalevassa ei huomioitu lakimuutosta erityisemmin. Se uutisoi kesäkuussa lyhyesti, että eduskunta oli hyväksynyt muutoksen. Kolme päivää myöhemmin Kalevassa kirjoitettiin lakimuutoksen sisällöstä, mutta ei sen käsittelystä.⁷² Kalevassa asia ei juuri herättänyt tunteita. Asia kuitenkin nähtiin sen verran tärkeäksi, että siitä uutisoitiin ja muutokset esiteltiin.

Kansan Tahdossa uskontorikoslain muuttumisesta ei kirjoitettu tässä vaiheessa mitään. Se on yllättävää, koska muualla sosiaalidemokraattien lehdistö riemuitsi tästä päätöksestä sivistyksen voittona. Tauno Saarela pitää Kansan Tahdon uskontokirjoittelua varovaisena. Lehteen oli joskus valitettukin, että jotkut tekivät hallaa puolueelle pilkkaamalla uskontoa. Sellainen palveli ainoastaan niitä, jotka yrittivät halventaa työväenpuoluetta maalaisväestön silmissä.⁷³

Asian uutisoimatta jättäminen tuskin johtui huolimattomuudesta tai välinpitämättömyydestä uudistuksia kohtaan. Todennäköisempää on, että lehdessä ajateltiin uskontorikospykälien muutoksien aiheuttavan kielteisiä reaktioita uskonnollismielisissä lukijoissa. Kansan Tahdossa ei haluttu suututtaa heitä. Kysymys oli hieman vastaavasta ilmiöstä kuin Kaiussa ja Liitossa. Kansan Tahdossa vain jätettiin kertomatta asiasta, koska sosiaalidemokraattien edustajat olivat ajaneet lakimuutosta kaikkein innokkaimmin.

Oulun sanomalehdet siis kirjoittivat eduskunnan ja senaatin uskontopoliittisista toimista kohtalaisen runsaasti. Uutisoinnin lisäksi ne kommentoivat ja pohtivat asioita. Tavallisesti uskontokysymysten käsittely jäi kuitenkin kertovalle tasolle. Merkittävimmiksi koetut asiat veivät tilaa pääkirjoituksissa ja paki-noissa.

---

⁷¹ Liitto 132/14.6.1917, Uskontorikoskysymys eduskunnassa; 137/20.6.1917, Eduskuntapakinoita; Talonen 1988, 57, 125, 164.

⁷² Kaleva 130/13.6.1917, Eduskunta; 134/16.6.1917, Uskontorikokset.

⁷³ Veikkola 1980, 373; Tauno Saarela 2006, 70–71.

Kaiku noudatti vanhasuomalaista linjaa ja vastusti eduskunnan sen mielestä liian pitkälle meneviä uudistuksia. Se korosti omaa uskontomyönteisyytään leimaamalla muiden puolueiden ja niiden edustajien toiminnan uskonnosta piittaamattomaksi tai jopa sille vihamieliseksi. Liitto suhtautui kielteisesti uskontorikoslakiehdotuksen jumalanpilkkua koskevien pykälien poistamiseen. Sekin yritti luoda itsestään uskontoa ja Jumalaa arvostavan kuvan. Kaleva ei kommentoinut senaatin tai eduskunnan uskontopoliittisia toimia. Lehti kuitenkin uutisoi niistä.

Kansan Tahtokaan ei kovin paljon kommentoinut eduskunnan ja senaatin uskontopoliittisia toimia. Senaatin antamasta rukouspäiväjulistuksesta lehti kuitenkin ilmaisi oman mielipiteensä. Rukouspäiväjulistuksen esipuhe ja sen antanut senaatti sai lehden päätoimittajalta ankaraa kritiikkiä. Mäkelin tulkitsi esipuheen kirkkoa mairittelevaksi. Se ärsytti häntä, koska hänen mukaansa työväestö oli jo pitkään taistellut kirkon pimitystyötä vastaan. Kansan Tahdon mukaan senaatti ei siis saanut antaa kirkkomyönteisiä lausuntoja. Muita eduskunnan ja senaatin uskontopoliittisia toimia lehti ei kommentoinut ja joistakin aiheista se ei edes uutisoinut. Uskontorikospykälien käsittelystä eduskunnassa Oulun työväenlehti ei kertonut ollenkaan, koska ei halunnut suututtaa lehden uskonnollismielisiä lukijoita.

2.4. Kirkkomellakat

Helsingissä tapahtui kesällä 1917 useita kirkkoihin ja jumalanpalveluksiin kohdistuvia järjestyshäiriöitä. Kirjailija Arvid Järnefelt ja asianajaja Jean Boldt järjestivät kirkkoväelle ja sanomalehdille puhumista touko- ja kesäkuussa, kun he tunkeutuivat Helsingin kirkkoihin. Järnefelt puhui toukokuussa kolmessa eri kirkossa, vaikka papit yrittivät häntä estää. Kallion kirkossa Järnefeltin kannattajien kerrotaan myös käyttäneen väkivaltaa seurakunnan urkuria Ilmari Krohnia vastaan. Tämä herätti huomiota lehdistössä myös Oulussa. Kaikki Oulun sanomalehdet kirjoittivat näistä tapahtumista ja jokaisessa lehdessä mellakoita myös kommentoitiin jollakin tavalla.⁷⁴

---

⁷⁴ Kaiku 114/23.5.1917, Kirkkojen häväisemiset Helsingissä; 116/25.6.1917, Väisty pimeyden apostoli!; 137/20.6.1917, Kirkkojen häväisemiset Helsingissä; Kaleva 114/23.5.1917, Meteli Kallion kirkossa Helsingissä; 137/20.6.1917, Kirkon häväisy Helsingissä; KT 50/22.5.1917, Kirkkojen pyhyys vaarassa!; 52/24.5.1917, Taas kirkkokahakka Helsingissä; 60/4.6.1917, Jean Boldt

Järnefelt piti puheensa ensin Nikolainkirkossa, sitten Johanneksen ja Kallion kirkoissa. Kaiku uutisoi aluksi kirkkomellakoista lyhyesti ja suuremmin kommentoimatta. Se antoi niistä meluisan kuvan ja paheksui, etteivät miliisit olleet tehneet mitään järjestyksen palauttamiseksi. Nimimerkki A. J. tarttui aiheeseen otsikolla ”Väisty pimeyden apostoli”. Kirjoittajan mukaan Arvid Järnefelt oli ”huligaanijoukkioineen” alkanut pimeyden apostolin opetuslapseksi. Kirjoittaja ihmetteli, miten suomalainen kuuluisa kirjailija saattoi ryhtyä tuollaisiin toimiin.⁷⁵ Tämä kirjoitus julkaistiin Järnefeltin Kallion kirkossa järjestämän välikohtauksen jälkeen. Nimimerkkiä A. J. käytti todennäköisesti pastori Arvi Järventaus. Hän kirjoitti myöhemmin sisällissodan jo alettua Kaikuun samalla nimimerkillä.⁷⁶ Kaiussa Järnefeltin saarnakäytännön uudistusta ei siis otettu vastaan suopeasti.

Kalevassakaan Järnefeltin toimet eivät herättäneet ihastusta. Lehti piti tunkeutujia kirkon häpäisijöinä. Kaleva kertoi tapahtumien kulusta kirkossa ja mainitsi Järnefeltin kannattajien käyttäneen väkivaltaa seurakunnan urkuria Ilmari Krohnia vastaan. Myöskään Järnefeltin puheesta Kaleva ei antanut erityisen hyvää kuvaa: ”Tämän jälkeen piti hra Arvid Järnefelt jonkinlaisen sekavan puheentapaisen”.⁷⁷

Kolme päivää myöhemmin Kalevassa palattiin Järnefeltiin, vaikkakin hieman sivujuonteena. Pakinoitsija Pekka pohti kirjoituksessaan opetustoimen raskautta ja totesi sarkastisesti, että vallankumouksen pyörteissä koko opetuslaitoskin voitaisiin kohta lakkauttaa.

Ajattelen, että vanhan vakituisen opetuslaitoksen sijaan vähitellen saadaan jonkinlainen profeetajärjestelmä Arvid Järnefeltin, Jean Boldtin tai Ilmari Kiannon malliin. Opetussaleiksi otetaan kirkot, joissa profeetat vuoron perään opetuslapsilleen selittelevät tuntemuksiaan ja kokemuksiaan, joko ne sitten koskevat Jumalan tai Belsebubin tai oman lihansa palvomista. Vakituista opettajatoimeen kasvattamista tai valmis-

---

selkkaus; Liitto 109/16.5.1917, Myrskyisä kohta Kirkossa Helsingissä; Kena 1979, 33; Veikkola 1980, 371.

⁷⁵ Kaiku 109/16.5.1917, Arvid Järnefelt esiintynyt jälleen kirkossa; 114/23.5.1917, Kirkkojen häväisemiset Helsingissä; 116/25.5.1917, Väisty pimeyden apostoli!; Veikkola 1980, 371.

⁷⁶ Arvi Järventaus kirjoitti ensin Kirjeitä rintamalta -palstalla omalla nimellään, mutta alkoi sitten lähettää kirjeitä pelkällä nimimerkillä A. J. Kaiku 55/13.3.1918, Kirjeitä rintamalta; 83/18.4.1918, Kirjeitä rintamalta.

⁷⁷ Kaleva 114/23.5.1917, Meteli Kallion kirkossa Helsingissä.

tamista ei tarvita. Ei tarvitse muuta kuin että avataan muutama hourulaitos, niin saadaan jo suuri joukko etevä kykyjä.⁷⁸

Näin pakinoitsija Pekkakaan ei näyttänyt arvostavan Järnefeltin toimia.

Kirjoituksessa mainittiin myös Jean Boldt, vaikka hänen kirkonvaltauksensa ei ollutkaan vielä tapahtunut. Tosin hän oli julistanut anarkistista kommunismia Nikolainkirkon portailla jo pitkin kevättä. Nimimerkki Pekka antoi ymmärtää, että vastaavia profeettallisia kykyjä voisi löytyä ”hourulaitoksista”.⁷⁹ Hänen mielestään näiden herrojen asiallisempi sijoituspaikka olisi siis mielisairaalassa eikä kirkossa.

Liitto uutisoi ja kirjoitti Järnefeltin kirkkokampanjasta useaan kertaan. Lehti suhtautui Kalevaa ja Kaikua myötämielisemmin asiaan. Liitto uutisoi tapauksista ja selosti kirjoituksissaan lyhyesti Järnefeltin puheita. Missään vaiheessa lehti ei tuominnut tai paheksunut tapahtunutta, vaan se suhtautui siihen myötämielisesti. Nimimerkki H. S. kirjoitti myrskyisästä välikohtauksesta Johanneksen kirkossa, jossa Järnefeltiä oli yritetty estää puhumasta tämän rippipapin avulla.⁸⁰

Kirkossa oli ollut vähällä syntyä kaaos, kun Järnefeltiä ei ollut päästetty puhumaan. Papeille oli kohdistettu ”alas”-huutoja ja jopa ”hirteen papit” -vaatimuksia oli kuulunut. Liiton kirjoituksessa annettiin ymmärtää, että Järnefelt toimi tilanteessa rauhoittelevasti ja sovittelevasti, mutta kuitenkin määrätietoisesti. Viimein Järnefelt sai tilanteen rauhoittumaan ja pääsi pitämään Isä meidän -rukousta käsitelleen puheensa, joka palkittiin kättentaputuksin.⁸¹

Kansan Tahto suhtautui Järnefeltin tapaukseen paljon Kaikua, Kalevaa ja asiaan ymmärtävästi suhtautunutta Liittoakin suopeammin. Työväen lehti oli asiasta suorastaan innostunut. Nimimerkki Kirkkomies kirjoitti Järnefeltin tempauksesta uskonpuhdistusliikkeenä ja suhtautui asiaan hyvin myötämielisesti.

Lehemme lukijat ovat varmaan lehdistä huomanneet, että Helsingissä on käynnissä vallankumousliike, joka alkaa näyttää kovin hirveältä kirkollisen maailman silmissä. Tarkoitan kirjailija Järnefeltin alkamaa julkista uskonpuhdistusliikettä, jonka tarkoi-

---

⁷⁸ Kaleva 117/26.5.1917, Helluntaiksi.

⁷⁹ Kaleva 117/26.5.1917, Helluntaiksi; Veikkola 1980, 372.

⁸⁰ Liitto 103/9.5.1917, Välikohtaus kirkossa; 109/16.5.1917 Myrskyisä kohtaus kirkossa Helsingissä.

⁸¹ Liitto 109/16.5.1917 Myrskyisä kohtaus kirkossa Helsingissä.

tuksena on saada kirkoissa saarnatuksi jotain muutakin, kuin mitä papit siellä paukuttelevat.⁸²

Kirjoittaja kuvasi Järnefeltiä komeana harmaahapsisena miehenä ja piti hänen puhettaan paljon tasokkaampana kuin Kalevan toimittaja. Kirkkomies kertoi myös motiivistaan kirjoittaa tästä aiheesta.

Olen aivan tarkoituksella selostanut tapahtumaa näin laajalti, kun ei mielestäni ole lainkaan samantekevää kuinka ahdasmielisellä kannalla pappimme ja kirkkouskovaiset edelleenkin aikovat kirkkoihin nähden pysyä. Sillä kai olisi jo vihdoinkin luopua siitä käsityksestä, että kirkon pyhyys tulee loukatuksi, jos siellä esitetään jotain papillisuudesta poikkeavaa.⁸³

Kirjoittajan mielestä kirkot olivat erinomaisia valistuspaikkoja, mutta papit rajoittivat ahdasmielisellä politiikallaan niiden käyttöä. Kirkkomies jäi innolla odottelamaan uusia tempauksia, joita uskoi olevan tulossa.

Kaksi päivää Kirkkomiehen kirjoituksen jälkeen Kansan Tahto kirjoitti Kallion kirkon tapauksesta. Tälläkin kertaa lehden linja oli hyvin suopea Järnefeltille ja hänen kannattajilleen. Järnefeltin puhe oli edelleen Kansan Tahdolle mieleen ja muutenkin lehti suhtautui hänen asiaan myötämielisesti. Kirjoittaja mainitsi myös kohtauksesta urkuparvella, mutta näkökulma oli erilainen kuin Kalevassa.⁸⁴

Kansan Tahdon kirjoittajan mukaan papit olivat yrittäneet estää Järnefeltin puheen laulattamalla kirkkokansalla virsiä jumalanpalveluksen jälkeen. Kirjoittaja arveli, että ilmoitettujen virsien veisaamiseen olisi mennyt ainakin kaksi tuntia. Kansa ei kuitenkaan ollut tullut veisaamaan virsiä vaan kuuntelemaan Järnefeltiä. Niinpä väki vaati urkuja vaikenemaan. Kun urkuri ei lopettanut, väkijoukko meni urkuparvelle ja alkoi avustaa kanttoria soitannossa. Seurauksena oli ollut ”yleinen hulina”. Väkivaltaisuuksista kirjoittaja ei kuitenkaan maininnut.⁸⁵

Kirkkolevottomuudet jatkuivat, kun Jean Boldt valtasi Helsingin Nikolainkirkon kesäkuussa 1917. Hänen joukkonsa oli jäänyt kirkkoon jumalanpalveluksen jälkeen ja alkanut hajottaa kirkon omaisuutta. Tuon kohtauksen päät-

---

⁸² KT 50/22.5.1917, Kirkkojen pyhyys vaarassa.

⁸³ KT 50/22.5.1917, Kirkkojen pyhyys vaarassa.

⁸⁴ KT 52/24.5.1917, Taas kirkkokahakka Helsingissä.

⁸⁵ KT 52/24.5.1917, Taas kirkkokahakka Helsingissä.

teeksi miliisit vangitsivat Boldtin ja hänen kannattajiaan. Vangitsemisesta seurasi nujakoita, joissa muutama miliisi loukkaantui.⁸⁶

Boldtin tapauksen porvarilliset lehdet tuomitsivat yksimielisesti. Kaiussa ja Kalevassa kirjoitettiin kesäkuun lopulla närkästyneeseen sävyyn kyseisen asianajajan toimista. Hän ja hänen kannattajansa olivat vallanneet kirkon, pitäneet siinä puheita ja laulelleet sosialistien lauluja. Kirkkoväki puolestaan oli tapauksen vuoksi joutunut kokoontumaan ulkona.⁸⁷

Kaleva palasi aiheeseen vielä pääkirjoituksessaan pari päivää myöhemmin. Kirjoittaja suuntasi tekstinsä anarkiaa vastaan; sen huippuna hän piti kirkkomellakoita. Kirkkomellakoiden huippu puolestaan oli saavutettu tässä uusimmassa Boldtin järjestämässä tempauksessa. Kirjoittaja piti tällaista toimintaa sivistysvaltiossa alentavana ja häpeällisenä. Liitonkin linja muuttui tämän tapauksen myötä Järnefeltin ihailusta Boldtin paheksunnaksi. Lehti kirjoitti Boldtin ja hänen ”känginsä” mellasteluista kirkon häpäisemisenä.⁸⁸

Kansan Tahtokin suhtautui Boldtin tapaukseen vähemmän innostuneesti kuin Järnefeltin vastaaviin pyrkimyksiin. Lehden mukaan Boldt kumppaneineen oli istunut varsinaisen jumalanpalveluksen aivan rauhassa. Sen jälkeen oli alkanut heidän kokouksensa, jota kirjoittajan mukaan eivät papit eivätkä miliisit olleet juurikaan estelleet. Hän ei tuominut tekoa, mutta ei sitä myöskään ylistänyt. Kirjoittaja totesi lopuksi epäselvästi, että joukon johtajat olivat toimineet lakonrikkureina ja santarmiurkkijoina. Joukon johtajat saattoi kuitenkin tarkoittaa yhtä hyvin miliisejä, jotka lopulta hajottivat Boldtin ja hänen joukkonsa kokouksen.⁸⁹ Kirjoituksen perusteella on vaikea sanoa, keitä tuolla kommentilla tarkoitettiin.

Kirsti Kenan mukaan järjestäytynyt työväki sanoutui kirkkomellakoista irti. Tämä ei kuitenkaan koskenut Kansan Tahtoa. Lehti julkaisi Järnefeltin tempauksesta hyvin myötämielisiä kirjoituksia eikä paheksunut suoraan Jean Boldtinkaan toimia. Juhani Veikkola puolestaan toteaa, että sosialistilehdistöä

---

⁸⁶ Kaiku 137/20.6.1917, Kirkkojen häväisemiset Helsingissä; Kaleva 137/20.6.1917, Kirkon häväisy Helsingissä; KT 74/20.6.1917, Boldtilaiset vallanneet Nikolain kirkon Helsingissä; Liitto 137/20.6.1917, Kirkon häväisy; Veikkola 1980, 371–372.

⁸⁷ Kaiku 137/20.6.1917, Kirkkojen häväisemiset Helsingissä; Kaleva 137/20.6.1917, Kirkon häväisy Helsingissä.

⁸⁸ Kaiku 137/20.6.1917, Kirkkojen häväisemiset Helsingissä; Kaleva 137/20.6.1917, Kirkon häväisy Helsingissä, 139/22.6.1917, Anarkian vastustaminen; Liitto 137/20.6.1917, Kirkon häväisy.

⁸⁹ KT 74/20.6.1917, Boldtilaiset vallanneet Nikolain kirkon Helsingissä.

lukuun ottamatta muu lehdistö tuomitsi Järnefeltin toimet.⁹⁰ Oulun maalaisliittolaisen lehden Liiton linja oli Järnefeltiä kohtaan suopea, mutta Boldtin toimet se tuomitsi. Ilmeisesti Boldtin tapauksen aiheuttamat levottomuudet ja omaisuuden tuhoaminen olivat Liitollekin liikaa. Kirkkoa sopi käyttää hyvään tarkoitukseen, mutta remupaikaksi siitä ei sentään ollut. Oulussa maalaisliiton ja sosialistien lehdet toimivat osittain eri tavalla kuin Kirsti Kena ja Juhani Veikkola kertovat valtakunnallisella tasolla tapahtuneen. Kalevan ja Kaiun kirjoittelu oli samassa linjassa valtakunnallisen asetelman kanssa.

2.5. Naiset vaativina – kirkko ja valtio erotettava toisistaan

Maalikuun vallankumous herätti eloon toiveet erilaisista kirkon asemaa koskevista uudistuksista. Kirkko oli toisen sortokauden aikana saanut hetken hengähtää ankarimmalta kritiikiltä. Vallankumouksen synnyttämä uusi tilanne kuitenkin voimisti kirkonvastaista mielialaa. Suomessa pidettiin kansalaiskokouksia, joissa hyväksyttiin ponsia kirkon ja valtion erosta sekä uskonnonopetuksen poistamisesta. Vapaaajattelijoiden aikakauskirja Vapaa ajatus uutisoi tällaisesta kokouksesta jo maaliskuun lopulla.⁹¹

Kansan Tahto uutisoi touko- ja heinäkuussa kokouksista, joissa vaadittiin valtion ja kirkon eroa. Ensimmäinen kokouksista oli ollut Viipurissa ja kaksi seuraavaa Oulussa. Kaikki kokoukset olivat olleet työväen naisosastojen järjestämiä. Viipurissa työväestön naisosasto ja Oulun Pateniemen naisosasto olivat vaatineet kokouksissaan, että kirkko ja valtio pitäisi välittömästi erottaa toisistaan. Sen lisäksi kirkon omaisuus piti takavarikoida valtiolle.⁹²

Heinäkuussa Oulun työläisnaiset olivat kokouksessaan tulleet siihen tulokseen, että kirkko oli ollut oiva ase kansan orjuuttamiseksi. Siksi kokous esitti oman muutosvaatimuksensa.

Sen takia vaatii kokous, että Suomen hallituksen ja eduskunnan on pian ryhdyttävä sellaisiin toimenpiteisiin, että kirkko tulee eroitetuksi valtiosta, uskonto julistetuksi yksityisasiaksi ja uskonnon opetus poisotetuksi kouluista.⁹³

---

⁹⁰ Kena 1979, 33; Veikkola 1980, 372.

⁹¹ Veikkola 1980, 365.

⁹² KT 51/23.5.1917, Valtion ja kirkon ero; 56/30.5.1917, Kirkon ja valtion ero; 98/20.7.1917, Valtion ja kirkon ero.

⁹³ KT 98/20.7.1917, Valtion ja kirkon ero.

Kansan Tahdossa selostetuissa kokouksissa kirkon ja valtion suhteita koskevien uudistusten vaatijoina olivat siis naiset. Vaatimuksina oli sosiaalidemokraattien Forssan ohjelman mukaisesti, että kirkko ja valtio erotettaisiin toisistaan, uskonnosta tehtäisiin yksityisasiasia, uskonnon opetus lakkautettaisiin ja kirkon omaisuus takavarikoitaisiin.

Forssan ohjelman kuuluisassa viidennessä pykälässä oli vastaavat vaatimukset kuin työväen naisosastot esittivät Kansan Tahdossa. Hannu Mustakallio on todennut, että vuoden 1906 eduskuntavaalien alla naiset olivat tärkein ryhmä, jonka vuoksi Forssan ohjelma oli asetettu piiloon. Konservatiivisten naisten pelättiin reagoivan sosiaalidemokraattien kannalta ikävällä tavalla uskontopoliittiseen uudistusohjelmaan. Erityisesti varovaisuuteen pakotti Pohjois-Suomen lestadiolaisväestö, jota ajatellen Kansan Tahtokin oli tulkinut Forssan ohjelman pyrkivän uskonnon aseman lujittamiseen.⁹⁴ Nyt lehti selitti naisosastojen, joiden reaktiota oli aiemmin pelätty, olleen Forssan ohjelman henkiin herättäjänä. Tällä tavalla pyrittiin todennäköisesti vaikuttamaan juuri naisten mielipiteisiin. Ohjelma olisi kenties helpompi hyväksyä, jos se nousisi naisista itsestään.

Liitto kirjoitti useista levikkialueellaan järjestetyistä kokouksista, joissa vaadittiin kirkon ja valtion eroa. Tällaisia pidettiin ainakin Ylikiimingin Joloskylässä, Sievissä ja Vihannissa. Sievin kokous pidettiin kirkossa, niin kuin aiemmin on käynyt selville. Se vaati myös pappien palkkojen alentamista ja seurakuntien vallanlisäystä kirkollisissa asioissa. Myös Kaiussa oli uutinen kansalaisjuhlasta, jossa Turtolan Juoksenginkylän asukkaat olivat vaatineet pappien palkkojen alentamista, kunnes kirkko ja valtio saataisiin erotetuksi toisistaan.⁹⁵

Pelkän uutisoinnin lisäksi Oulun lehdissä käytiin keskustelua ja pakiinoitiin kirkon asemasta ja oikeuksista. Tämä tapahtui kuitenkin porvarillisissa sanomalehdissä. Kaiun pääkirjoituksessa huhtikuun lopulla Kestilän kirkkoherra H. O. Mäkelä moitti voimakkaasti metsähallitusta ja sosialisteja, jotka olivat ahneuksissaan alkaneet himoita pappiloiden maita ja metsiä.

---

⁹⁴ Mustakallio 1983, 56–57, 251–252.

⁹⁵ Kaiku 92/25.4.1917, Kansalaiskokoukset maaseudulla; Liitto 85.17.4.1917, Kansalaiskokous Sievissä; 86/18.4.1917, Kansalaiskokous Joloskylässä; 112/20.5.1917, Kansalaiskokous Vihannissa

Epävirallisella taholla taasen katselevat sosialistit himokkailla silmäyksillä pappiloitten tiluksia, joilla haluavat maksaa valitsijoilleen antamansa lupaukset, mitkä tähän asti ovat jääneet täyttämättä.⁹⁶

Kysymys oli Mäkelän mukaan pelkästä äänestäjien mielistelystä. Hän piti kummallisena käsitystä, etteivät papit sopisi tai kykenisi kuokan varteen.

Vajaa kuukausi kirkkoherran kirjoituksen jälkeen Kaiussa oli nimi-merkin M. L. laatima pääkirjoitus. Hänen mukaansa Mäkelän näkemys oli auttamattomasti vanhanaikainen. Virkatalojen ja -tilojen omistuksen uudistaminen olisi hyödyksi niin papeille ja seurakunnille kuin kaikille muillekin. Kirjoittajan mukaan virkatilat tuottivat pääasiassa tappiota ja olivat papeille rasite.⁹⁷

Toinen tärkeä syy ottaa tilat pois papeilta oli, että ne estivät heitä hoitamasta todellista kutsumustaan. Ne papit, jotka tahtoivat väkisin riippua kiinni virkataloissaan, olivat M. L:n mukaan ahneita. Hän ehdotti, että papeille piti maksaa sellaista palkkaa, jolla he tulisivat toimeen. Kirjoittaja näytti kuitenkin suhtautuvan kirkkoon ja papistoon myönteisesti. Hän vain halusi armeliaasti vapauttaa ne maallisista huolistaan.⁹⁸ Tällainen kannanotto oli jokseenkin yllättävä kannanotto vanhasuomalaisessa lehdessä. Lehden toimittajat eivät kuitenkaan asettuneet omissa kirjoituksissaan puoltamaan kumpaakaan kannanottoa.

Liitossa pappien ja kirkon asemaan puututtiin kirkkoherran ja kansanedustajan A. O. Vuorimaan kahdessa pääkirjoituksessa. Vuorimaa oli lähettänyt Liittoon pitkän kirjoituksen, joka julkaistiin lehden pääkirjoituspalstalla kahdessa osassa. Kirjoituksessa käsiteltiin kirkon kansanvaltaistamista. Kirkkoherra pyrki kirjoituksessaan osoittamaan Suomen ja Euroopan historian avulla, millaisia uhkia kirkolla olisi, jos se vieraantuisi kansasta. Niin oli kirjoittajan mukaan jo tapahtunutkin.⁹⁹

Kirkko oli Suomessa jäänyt pahasti jälkeen demokratian kehityksestä. Yhdeksi esimerkiksi Vuorimaa otti Ranskan vallankumouksen. Hän kertoi, että Ranskassa kirkko oli kuningasta tukiessaan menettänyt kansan. Kansasta oli tullut kirkon vihollinen. Kun kansa sitten nousi, se ei enää tehnyt eroa katolisen kirkon ja uskonnon välillä. Nyt koko kristinusko sai kärsiä tuon Ranskan katolisen kirkon

---

⁹⁶ Kaiku 94/28.4.1917, Kirkollisvirkataloja koskevista uudistussuunnitelmista.

⁹⁷ Kaiku 112/20.5.1917, Kirkollisvirkataloja koskevista uudistussuunnitelmista.

⁹⁸ Kaiku 112/20.5.1917, Kirkollisvirkataloja koskevista uudistussuunnitelmista.

⁹⁹ Liitto 97/1.5.1917, Kansankirkon kansanvaltaistuttaminen I; 98/3.5.1917, Kansankirkon kansanvaltaistuttaminen II.

synneistä uskontovihamielisyyden muodossa. Kansan vaatimukset vallasta olivat sittemmin levinneet Euroopasta Suomeenkin.¹⁰⁰

Käytyään kirkkojen historiaa läpi Vuorimaa siirtyi pohtimaan Suomen kirkon silloista tilannetta. Siinä oli paljon parantamisen varaa. Kirkko ei enää voinut jatkaa samanlaista harvainvaltaista politiikkaa tai siitä tulisi vain yhden luokan kirkko. Jos kirkko halusi säilyttää kansan luottamuksen ja säilyä kansan kirkkona, niin sen tuli myös lisätä kansan valtaa sisällään. Vuorimaa tiivistä sanomansa:

Valtiossa, jossa kansan laajat kerrokset ottavat osaa lainsäädäntöön ja hallintoon, on ainoa kirkko, jolla on mahdollisuutta pysyä kansankirkkona, semmoinen, jonka järjestyksellä on sama leveä perusta. Ja se aate, joka on perustana pitää olla sen järjestyksen muodon ja kurin pääasiallisena tekijänä.¹⁰¹

Se, miten kirkko kansanvaltaistettaisiin, ei ollut Vuorimaalle itselleenkaan täysin selvillä. Hän kuitenkin ehdotti, että kirkkohallinto, -lainsäätäjäkunta ja -lainsäädäntö muutettaisiin huomattavasti kansanvaltaisemmaksi.

Vuorimaa oli alun perin vanhasuomalainen, mutta oli siirtynyt vuonna 1916 maalaisliiton kannattajaksi. Hän oli myös Teologisen lauantaseuran jäsen. Vuonna 1915 Helsingin yksityisessä pappeinkokouksessa Vuorimaa oli pitänyt alustuksen Suomen kirkon sosiaalisesta tehtävästä. Alustuksessa oli paljon samoja asioita kuin Liiton kirjoituksessa. Tuolloinkin Vuorimaa oli puhunut kirkon jälkeenjääneisyydestä demokratian saralla ja vaarasta muodostua yhden luokan kirkoksi. Niin oli oikeastaan jo tapahtunut: kirkosta oli tullut omistavan luokan kirkko.¹⁰²

Samalla kun kirkosta oli tullut omistavan luokan kirkko, se oli jättänyt työväestön yksin taistelemaan katkeraa taisteluaan. Siinä taistelussa hyvät harrastukset ja uskonnollinen elämä kuoleutuivat. Kirkolla oli kuitenkin mahdollisuus voittaa takaisin työläisjoukot, jos se alkaisi suorittaa omaa tehtäväänsä.¹⁰³ Vuorimaan kirjoituksen julkaiseminen pääkirjoituksena osoittaa selvästi, miten

---

¹⁰⁰ Liitto 97/1.5.1917, Kansankirkon kansanvaltaistuttaminen I; 98/3.5.1917, Kansankirkon kansanvaltaistuttaminen II.

¹⁰¹ Liitto 98/3.5.1917, Kansankirkon kansanvaltaistuttaminen II.

¹⁰² Veikkola 1980, 346.

¹⁰³ Veikkola 1980, 346.

maalaisliiton piirissä suhtauduttiin kriittisesti valtiokirkkoa kohtaan, mutta oltiin myötämielisiä kristinuskolle.

Toukokuun puolivälissä Liittoon kirjoitti Simosta nimimerkki Kivalonlaakso, joka kommentoi Vuorimaan kirjoitusta. Kirjoittaja kertoi aluksi paikkakuntansa elintarpeiden hankintayrityksistä. Monien vaiheiden jälkeen hankkijat olivat eksyneet Etelä-Pohjanmaalle, missä Kivalonlaakson mukaan ylpeiltiin kristillismielisyydellä. Kristillisyydellä kerskumisesta huolimatta ei sieltäkään ollut apua herunut. Kuvailtuaan epäonnistuneita elintarpeiden hankintayrityksiä kirjoittaja alkoi pohtia kirkon ja valtion suhdetta. Kirjoittaja viittasi Vuorimaan kirjoitukseen ja totesi hänen tapaansa, että kehityksessä oli jääty pahasti jälkeen.¹⁰⁴

Kivalonlaakso kertoi paikallisesta papista. Pappi jaksoi hyvistä tuloistaan ja suuresta omaisuudestaan huolimatta vääntää paikallisten seurakuntaisten kanssa kättä käräjillä kala- ja verokymmenyksistään. Kirjoittajan mukaan kirkon ja valtion suhteista puhuttiin sanomalehdissä liian vähän. Syyksi hän arveli, että niiden arvostelu tulkittiin aina itse uskonnon arvosteluksi. Näin ei asia hänen mielestään ollut. Kivalonlaaksokaan ei tahtonut arvostella uskontoa, vaan vallanhimoista kirkko ja valtio -yhdistelmää.¹⁰⁵

Papiston palkkausta ja virkataloja koskevat lakiuudistukset olivat olleet vireillä jo 1860-luvulta asti. Uudet asetukset oli saatu aikaiseksi 1800-luvun loppupuolella, mutta järjestelyt saatiin valmiiksi vasta vuonna 1916, jolloin järjestelmä oli jo käytännössä vanhentunut. Palkkauksen epäkohdat olivat herättäneet tyytymättömyyttä maalaisväestön ja vasemmiston keskuudessa. Papiston palkkaus oli ollut vasemmiston yleisimpiä kirkonvastaisen agitaation aiheita. Vuonna 1909 senaatti oli reagoinut tyytymättömyyteen ja asettanut komitean laatimaan ehdotusta papiston palkkauslain epäkohtien korjaamiseksi.¹⁰⁶ Komitean johdossa työskenteli Oulun piispa J. R. Koskimies. Kivalonlaakson kirjeen julkaisuhetkellä komitean työ oli vielä kesken. Papiston palkka muodostui maaseudulla pääasiassa luonnontuotteina ja rahana maksettavista kymmenyksistä. Myös kalasaalista perittiin kymmenykset. Simon kirkkoherran Kaarlo Töyryn palkanperusteet olivat olleet hieman parempia kuin Kemin rovastikunnan maalaisseurakunnissa keskimää-

---

¹⁰⁴ Liitto 109/16.5.1917, Kirje Simosta.

¹⁰⁵ Liitto 109/16.5.1917, Kirje Simosta.

¹⁰⁶ Kena 1979, 175–176.

rin vuonna 1916.¹⁰⁷ Kivalonlaakson kirjoitus oli ilmaus siitä tyytymättömyydestä, jota papiston palkkaus yleisesti herätti tuohon aikaan.

Myös kirkollinen kiertokoulukysymys oli esillä Liitossa. Vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä kiertokoulun kautta sai lähes neljäkymmentä prosenttia kouluikäisistä kirkollista alkuopetusta. Eduskuntapakinoitsija Pohjalainen eli K. A. Lohi kirjoitti toukokuun lopulla eduskunnan keskusteluista. Kirjoitus koski kiertokoulujen opettajien avustamista. Sosialistit olivat ajaneet oman näkemyksensä taas väkisin läpi, ja kiertokoulut oli pakko muuttaa nopeasti kunnalliseksi – ainakin, jos aikoi saada niille avustusta. Sosialistit olivat Lohen mukaan pitäneet kiertokouluja lasten pimityslaitoksina, niin kauan kuin ne olivat pappien hallussa. Heille oli huomautettu, että tällainen ajattelu johtui uskonnollisesta vainosta. Se ei ollut auttanut, vaan sosialistien kanta meni läpi. Lohi ei selvästikään ollut tällaiseen uudistukseen tyytyväinen.¹⁰⁸

Maaliskuun vallankumouksen jälkeen voimistuneet vaatimukset kirkon ja valtion suhteiden muokkaamisesta näkyivät Oulun sanomalehdissä Kalevaa lukuun ottamatta. Kansan Tahdossa ne näkyivät uutisina kokouksista, joissa hyväksyttiin ponsia kirkon ja valtion erottamisesta, uskonnonopetuksen lakkauttamisesta ja kirkon omaisuuden takavarikoinnista. Oulun lehtien kirjoittelu kirkon ja valtion suhteista oli linjassa valtakunnallisen kirjoittelun kanssa. Kansan Tahdon erityispiirteenä oli, että se uutisoi lähinnä työväen naisosastojen kokouksista, joissa vaatimuksia esitettiin.

Keskusteluun osallistui myös kaksi pappia: kirkkoherrat H. O. Mäkelä Kaiussa ja A. O. Vuorimaa Liitossa. Kaiku julkaisi pääkirjoituspalstallaan puheenvuoroja, joissa virkatalokysymystä lähestyttiin eri näkökulmista. Kirkkoherran kirjoituksessa vastustettiin virkatalojen takavarikointia ja seurakuntalaisen vastineessa sitä kannatettiin. Lehdellä ei siis ollut ehdotonta kantaa papiston virkatalokysymykseen. Liitossa keskustelua kirkon suhteesta valtioon syntyi enemmän kuin muissa Oulun lehdistä. Lehdessä kirjoitettiin kirkon ja valtion erosta, kirkon mahdollisuuksista toimia yhteiskunnassa kansankirkkona sekä kirkon kiertokoulujen asemasta.

---

¹⁰⁷ Godenhjelm1916a, 378–382; Kena 1979, 176–177.

¹⁰⁸ Liitto 116/25.5.1917, Eduskuntapakinoita.

3. KIRKKO LEVOTTOMAN SYKSYN JA TALVEN RIITAKAPULANA

3.1. Kirkko vaalien keppihevosena

Eduskunta hyväksyi heinäkuussa 1917 kiistellyn valtalain, jolla se julistautui korkeimman vallan käyttäjäksi Suomen sisäisissä asioissa. Maltilliset edustajat vastustivat lakia, koska he ajattelivat eduskunnan ottavan itselleen sellaisen vallan, joka kuului Venäjän väliaikaiselle hallitukselle. He pitivät tällaista toimintaa seikkailupolitiikkana, joka vaaransi yhteistyön väliaikaisen hallituksen kanssa. Laki kuitenkin hyväksyttiin. Sen hyväksymistä joudutti Venäjällä meneillään ollut vallankumousyritys, joka kuitenkin epäonnistui. Lain hyväksymisen jälkeen heräsi kiista siitä, pitäisikö se hyväksyttäväksi myös Venäjän väliaikaisella hallituksella. Lopulta laki päätettiin lähettää väliaikaiselle hallitukselle vain tiedoksi.¹⁰⁹

Vallankaappausyrityksen jälkeen uudelleen järjestäytynyt Venäjän väliaikainen hallitus ei tunnustanut valtalakia. Se hajotti vastatoimenaan Suomen eduskunnan. Eduskunta suostui hajaantumiaan vastustuksesta huolimatta, kun Suomen senaatti päätti julkaista hajottamiskäskyä koskevan julistuskirjan elokuun alussa. Uudet eduskuntavaalit väliaikainen hallitus oli määrännyt pidettäväksi lokakuun alussa. Valtalaista oli vaikea keskustella julkisesti, koska Suomessa panettiin toimeen kirjaltajain lakko, joka kesti kesäkuun lopusta elokuun alkuun. Tuona aikana ei juuri ilmestynyt porvarillisia sanomalehtiä.¹¹⁰

Sosialisti- ja porvarileirit suhtautuivat eri tavoin tietoon uusista vaaleista. Sosiaalidemokraatit olivat pääasiassa tyytymättömiä päätökseen. Heillähän oli ollut enemmistö eduskunnassa. Hajottamispäätöstä pidettiin myös laittomana. Suomen eduskunnan ajateltiin ottaneen korkeimman vallan itselleen. Väliaikaisella hallituksella ei näin ollen ollut oikeutta hajottaa eduskuntaa.¹¹¹

Porvarileirissä vaalit taas otettiin vastaan innostuneemmin, koska ne tarjosivat mahdollisuuden muuttaa eduskunnan voimasuhteita. Suomalaisen puolueen ja nuorsuomalaisen puolueen yhdeksi tärkeimmäksi vaalitavoitteeksi nousi sosialistienemmistön kumoaminen. Tätä tavoitetta silmällä pitäen puolueet päätti-

---

¹⁰⁹ Luntinen 1993b, 179–181.

¹¹⁰ Luntinen 1993b, 182–186; Luntinen 1993c 205.

¹¹¹ Luntinen 1993b, 182–186; Luntinen 1993c, 194, 205.

vät muodostaa vaaliliiton. Tuohon liittoon houkuteltiin myös maalaisliittolaisia, mutta he katsoivat parhaaksi pysyä itsenäisinä.¹¹²

Varsinaisessa vaalitaistelussa Oulun sanomalehdissä nousi esiin myös kirkko- ja uskontoteemoja. Kaiku oli kirjaltajain lakon jälkeen ilmestynyt vasta viikon, kun lehden sivuilla oli ensimmäinen ”kristikansalle” suunnattu kehoitus ottaa osaa vaaleihin. Kirjoitus oli pastori Verner Louhivuoren (1886–1980) laatima ja Helsingistä lähettämä kirjoitus, joka julkaistiin muissakin lehdissä. Kirjoituksessa kristittyjä kannustettiin osallistumaan vaaleihin, jotta senhetkinen rikollinen meno saataisiin loppumaan. Louhivuoren mukaan uskovan ei tullut äänestää kristinuskon vastaiseksi tunnettua ehdokasta. Hän tarkoitti sosialisteja, mutta osittain myös uskontoradikaalia sivistyneistöä. Vaaleihin osallistumatta jättävää kristittyä Louhivuori piti suorastaan rikollisena.¹¹³

Louhivuoren kirjoitus liittyi laajempaan kirkolliseen vaalikampanjaan, jonka oli pannut alkuun kirkollinen valistustoimikunta, joka oli perustettu nuorkirkollisella taholla toukokuussa 1917. Louhivuori toimi kyseisen toimikunnan sihteerinä. Vaalikampanjassa päätettiin tukea porvaripuolueiden kirkon kannalta myönteisiä ohjelmia ja vaatia niitä asettamaan kristillismielisiksi tunnettuja ehdokkaita. Kirkollisen valistustoimikunnan työ näkyi paikallisten lehtien kirjoittelussa, jossa kristittyjä kehoitettiin äänestämään ja pidettiin esillä ajankohtaisia kirkon asemaan liittyviä asioita.¹¹⁴

Tukiessaan porvareita kirkollisen kampanjan toimeenpanijat asettuivat samalla sosialisteja vastaan. Kristikansan vaalikampanja aloitettiin arkkipiispa Johanssonin tietämättä. Hän ei piispojen Råberghin ja Collianderin tavoin halunnut tukea kampanjaa. He siirsivät piispainkokouksenkin vaalien yli, jottei luotaisi kuvaa, että kirkko osallistuisi vaalitaisteluun. Oulun piispa J. R. Koskimies tosin toivoi kirkon johdolta aktiivisia toimia, mutta ei saanut tukea muilta piispoilta.¹¹⁵

Samalla linjalla Louhivuoren kanssa oli Kaikuun kirjoituksen lähettänyt vanhoillislestadiolainen kanttori ja valtiopäivämies Yrjö Halonen (1862–1941). Hän kirjoitti viikkoa ennen varsinaisia vaaleja, ettei kukaan kristillismielinen valitsija voinut jäädä pois vaaleista loukkaamatta omaatuntoaan. Näin täytyi toimia, etteivät anarkistit ja jumalansanan polkijat enää pääsisi valtaan. Halosen

---

¹¹² Kaiku 157/30.8.1917, Miksi sosialisteja vastaan?; Luntinen 1993c, 206.

¹¹³ Kaiku 146/17.8.1917, Kristikansakin vaaleihin; Paavilainen 2005, 296; Hasanen 2009, 27.

¹¹⁴ Veikkola 1980, 380–381, 395–399; Hasanen 2009, 27–29; Hinkkanen 2009, 36–37.

¹¹⁵ Veikkola 1980, 399–401; Mustakallio 1986, 193–194; Mustakallio 2009b, 28–29.

mukaan kristityt olivat usein suhtautuneet vaaleihin liian veltosti, jopa vastenmielisesti. Nyt täytyi tapahtua muutos ja kaikkien kristittyjen tuli mennä äänestämään.¹¹⁶

Yleisten äänestämiskehotusten lisäksi joissakin kirjoituksissa yksilöitiin vielä henkilöitä tai listoja, joita kristityn sopi äänestää. Iin nuorten kristillinen yhdistys asettui Kaiussa lestadiolaisen ehdokkaan Juuso Runtin tueksi. Yhdistys oli kysellyt eri ehdokkailta heidän kantojaan kirkon ja valtion suhteeseen sekä koulujen uskonnonopetukseen. Ilmeisesti vanhasuomalaisen ehdokkaiden vastuksista Runtin ajatukset miellyttivät yhdistyksen edustajia eniten. Iin NKY:n vetoomus julkaistiin myös Liitossa, jossa yhdistys asettui tukemaan kahta maalaisliittolaista maanviljelijää, alatorniolaista Alex Viuhkolaa ja kempeläläistä Edvard Takkulaa. Näistä Viuhkola oli Runtin tavoin vanhoillislestadiolainen.¹¹⁷

Iin NKY:n kirjoittelu oli osa kirkollisen valistustoimikunnan käynnistämää kristikansan vaalikampanjaa. Tässä kampanjassa painotettiin paljolti samoja asioita, joita vanhoillislestadiolaiset olivat omissa kirkkoon ja uskontoon liittyvissä kannanotoissaan painottaneet. Tällaisia asioita olivat erityisesti kirkon ja valtion eron vastustaminen ja uskonnonopetuksen säilyttäminen kouluissa.¹¹⁸ Näin lestadiolaisehdokkaat liitettiin ja he liittyivät osaksi laajaa kirkollista vaalikampanjaa.

Aivan vaalien kynnyksellä Kaiussa julkaistiin vielä lyhyt kirjoitus, jossa kehoitettiin äänestämään listaa numero 51. Kirjoittaja vakuutti, että sitä pystyi äänestämään hyvällä omallatunnolla. Hän muistutti, että Jumalan tahto tapahtui ihmisten kautta. Vanha- ja nuorsuomalaisen yhteislistalla olivat ehdokkaina nuorsuomalainen kansanopistonjohtaja Väinö Malmivaara, kirjailija Kyösti Vilkkuna ja vanhasuomalainen pastori A. J. Sariola. Myös Malmivaara oli pappi, joten listalla oli kaksi pappisehdokasta. He olivat myös ainoat Oulun eteläisessä vaalipiirissä ehdokkaana olleet papit. Oulun pohjoisessa vaalipiirissä ei ollut pappisehdokkaita näissä vaaleissa. Listan numero 51 uskonnollista painoarvoa lisäsi se, että Vilkkuna oli herännäistaustainen.¹¹⁹ Kaikki listan ehdokkaat olivat siis julkisesti uskonnolliseksi tunnettuja.

---

¹¹⁶ Kaiku 178/23.9.1917, Kristillismielisille valitsijoille; Raittila 1967, 239.

¹¹⁷ Kaiku 180/26.9.1917, Kristillismielisille valitsijoille Oulun pohjoisessa vaalipiirissä; Liitto 180/23.9.1917, Kristillismielisille valitsijoille Oulun läänin pohjoisessa vaalipiiristä.

¹¹⁸ Talonen 1988, 168–169.

¹¹⁹ Kaiku 184/30.9.1917, Ylös kristikansa!; Mustakallio 1978, 232–237; Herlin 2007, 548–549.

Myös asessori J. A. Mannermaa käsitteli kirkon ja valtion suhdetta sekä uskonnonopetusta Kaiussa. Hän ei puoltanut kirkon ja valtion erottamista toisistaan eikä koulujen uskonnonopetuksen lakkauttamista. Sen sijaan hän kannatti uskonnonvapautta, jonka puolustamiseen kirjoitus pääasiassa keskittyi. Mannermaa näki, että uskonnonvapaus oli luterilaisuuden ja uskonpuhdistuksen ominaisuus, joka kuului ehdottomasti sivistyneeseen valtioon. Mannermaa toivoi, että myös kirkon vastustajat käsittäisivät mitä uskonnonvapaus on.

Ja kun katsomme oloja ympärillämme, on vaan toivottavaa, että uskonnonvapauden käsitys ja harrastus leviäisi kirkkoa vastustaviinkin piireihin. Milloin on räikeämmin, väkivaltaisemmin loukattu uskonnollista vapautta ja järjestystä, joka vapautta vartioipi, kuin eräitten kansankirkkoamme vastustavien piirien taholta näinä päivinä?¹²⁰

Näin kirjoittaja yritti kääntää kirkon vastustajien hyökkäykset heitä itseään vastaan: kirkko kannatti uskonnonvapausasiaa toisin kuin ne, jotka uskonnonvapauden nimissä harrastivat uskonnon vainoa.

J. A. Mannermaa (1871–1943) oli keskeinen vaikuttaja nuorkirkollisessa uudistusliikkeessä, joka pyrki suurlakon jälkeen kohentamaan kirkon asemaa. Hän oli myös toiminut vanhasuomalaisen puolueen kansanedustajana (1911–1916). Vaikka kirjoituksessa ei suoraan mainittu lähestyviä vaaleja, niin sen sisältö liittyi vaalikeskusteluissa käsiteltyihin uskonnollisiin teemoihin ja kirkollisen valistustoimikunnan vaalikampanjaan. Mannermaa oli edustanut näkemystä, jonka mukaan pappien tulisi ottaa voimakkaasti osaa vaaleihin.¹²¹

Mannermaan valtiota ja kirkkoa koskevat näkemykset saivat huomiota Kaiussa vielä vaalien jälkeenkin, kun lehti kertoi Kuopion hiippakunnan synodaalokokouksesta. Mannermaa oli pitänyt siellä esitelmän, jossa hän esitti seuraavat ponnet kirkon ja valtion suhteesta:

Kirkko kyllä tulee, niin kuin vapaakirkkojen historia opettaa, toimeen valtion tuetta, eikä kristillisyyden, kuten sen vastustajat luulevat, sitä sorra ja ryhmittymisen vapaa-kirkoksi voisi kristityille olla monessa suhteessa edullista, mutta kansalle ei olisi onneksi jos valtion ja kirkon täydellisen eron johdosta kristillisyyden menettäisi sen vaikutuksen kansamme julkisessa ja yleisessä elämässä, joka sillä uskonnonopetuksen

---

¹²⁰ Kaiku 149/21.8.1917, Kansankirkkomme ja uskonnonvapaus.

¹²¹ Veikkola 1980, 396; Mustakallio 2002, 248; Mustakallio 2005b, 519; Mustakallio 2009a, 356.

kautta ja muuten on ollut, ja jos kristillisyys siten joutuisi vaan yksityisten henkilöiden ja piirien harrastelun esineeksi.¹²²

Valtiota ja kirkkoa ei siis Mannermaan näkemyksen mukaan tullut säilyttää yhdessä vain kirkon etujen, vaan ennen kaikkea kansan edun vuoksi.

Vaalien uskontoa ja kirkkoa koskeva keskustelu Oulun sanomalehdissä muodostui kiivaaksi, kun siinä nousi esiin kysymys sosialistien suhteesta uskontoon. Kaiussa ja Kalevassa kirjoitettiin useaan kertaan, miten kristityn ei sopinut äänestää sosialisteja näiden uskontokielteisyyden vuoksi. Mainittujen lehtien samanlaisissa pääkirjoituksissa syyskuun lopulla lueteltiin joukko asioita, joiden vuoksi ei kannattanut antaa ääntä sosialisteille. Sama kirjoitus julkaistiin myös muualla Suomessa suomalaisten puolueiden vaali-ilmoitusten yhteydessä. Syiden joukossa mainittiin sosialistien suhde uskontoon:

– – siksi että sosialisteille ei ole mitään pyhää, ei edes uskonto ja toisten kansalaisten uskonnollinen elämä. He ovat päin vastoin tehneet uskonnon hävämisen vapaaksi silloinkin, kun se tapahtuu julkisesti ja ilkeämellisyydestä, poistamalla siitä säädetyn rangaistuksen.¹²³

Vanhasuomalaiset olivat käyttäneet vastaavaa uskonnollista vaalipropagandaa sosialisteja vastaan jo vuoden 1907 eduskuntavaaleissa. Vaalivetoimuksessaan puolue oli käyttänyt uskontoon vetoavaa retoriikkaa viimeksi vuoden 1913 vaaleissa.¹²⁴

Meneillään olleissa eduskuntavaaleissa sekä Kaiku että Kaleva julkaisivat pääkirjoituksenaan vaaliliitossa olevien suomalaisten puolueiden sosialisteja vastaan suunnatun ohjelman, joka sisälsi myös uskontoon vetoavia perusteluita. Samalla vedettiin vaalitaisteluareenalle Kansan Tahdossa vaiettu eduskunnan päätös uskontorikospykälien poistamisesta.

Lestadiolaisehdokas Juuso Runtti oli samoilla linjoilla suomalaisten puolueiden vaali-ilmoituksen kanssa. Runtin ajatuksia oli esillä Iin NKY:n lähet-

---

¹²² Kaiku 193/12.10.1917, Kuopion hiippakunnan papiston synodaalikokous.

¹²³ Kaiku 179/24.9.1917, Miksi en anna ääntäni sosialisteille; Kaleva 179/25.9.1917, Miksi en anna ääntäni sosialisteille. Saman ilmoituksen julkaisi esimerkiksi Uusi Suometar 218/25.9.1917, Miksi en anna ääntäni sosialisteille.

¹²⁴ Mustakallio 1983, 373; Salokorpi 1988, 136.

tämässä kirjoituksessa. Hän ei nähnyt sosialistivaltaa kovin valoisana uskonnon kannalta.

Jos sosialistit pääsevät voitolle eduskunnassa, on se joukko, joka polkee jalkainsa alle kaiken sen mikä on pyhää. Heidän periaatteensa on: julkinen Jumala pois, uskonto pois, hyvät tavat pois.¹²⁵

Runtti ei lämmennyt kirkkopoliittisille uudistuksille, joita sosiaalidemokraatit ajoivat. Hän vastusti kirkon ja valtion eroa sekä uskonnonopetuksen lakkauttamista kouluista. Uskonnonvapauslakiehdotukseenkin hän suhtautui varauksellisesti. Runtin laimea innostus kirkkopoliittisiin uudistuksiin liittyi hänen maailmankatsomukseensa, johon olennaisena osana kuului kristillisen valtion ihanne.¹²⁶

Runtin tavoin sosialisteja vastaan asettui toinenkin lestadiolais ehdokas Leonard Typpö. Hänen mukaansa edellinen eduskunta oli ollut voimaton tekemään järkeviä päätöksiä, koska sosialisteilla oli ollut ylivalta. Typpö muistutti, miten sosialistit hyökkäsivät uskontoa vastaan. Hänen mukaansa valtaosa kansasta kuitenkin rakasti edelleen uskontoa ja jumalansanaa. Kristityn velvollisuus oli taistella jumalansanan polkemista vastaan. Typpö kehotti Suomen kansaa heräämään: ”– – niin kauan kuin asiat on autettavissa vakavammin harkitsemaan ja päättämään ajallisista ja ijankaikkisista asioista.”¹²⁷

Toisen kerran Typpö kirjoitti sosialisteja vastaan vaalien aattona. Sosialisteja vastaan asettui myös edellä mainittu lestadiolainen kanttori Yrjö Halonen. Lestadiolaispoliitikot pyrkivät kirjoituksillaan ja lausunnoillaan herättämään liikkeensä äänestäjät. He katsoivat vaaleihin osallistumisen suorastaan kristityn velvollisuudeksi. Aktivoidakseen äänestäjiä lestadiolaiset kirjoittivat sosialisteja vastaan myös omissa lehdissään. Äänestämisen tärkeys perusteltiin sosialistien uskontoa uhkaavalla toiminnalla.¹²⁸

Runtti ja Typpö olivat erittäin tunnettuja maallikkosaarnaajia lestadiolaisten keskuudessa. Typpö oli kirjallisen toimintansa ja saarnatoimensa vuoksi vanhoillislestadiolaisten huomattavimpia johtomiehiä. Typön poliittisella uralla

---

¹²⁵ Kaiku 181/27.9.1917, Minkälainen enemmistö tahdotaan tulevaan eduskuntaan.

¹²⁶ Kaiku 181/27.9.1917, Minkälainen enemmistö tahdotaan tulevaan eduskuntaan; Talonen 1988, 169.

¹²⁷ Kaiku 181/27.9.1917, Minkälainen enemmistö tahdotaan tulevaan eduskuntaan.

¹²⁸ Kaiku 180/26.9.1917, Kristillismielisille valitsijoille!; 184/30.9.1917, En voi vaieta; Talonen 1988, 99, 166–167.

uskonto oli ollut keskeisessä asemassa alusta asti. Vanhasuomalainen puolue oli säilynyt vanhoillislestadiolaisten yleispuolueena toisen sortokauden aikana, vaikka maalaisliiton merkitys olikin alkanut kasvaa. Vasemmistovastaisuudella oli ollut lestadiolaisten ja vanhasuomalaisten liitossa keskeinen rooli.¹²⁹

Oulun lehtien kirjoituksissa lestadiolaiset sekä hyödynsivät että vahvistivat julkisuudessa ollutta kuvaa sosialistien uskonnolle muodostamasta uhasta. Kirjoituksissa kantaa ottaneet poliitikot olivat myös merkittäviä uskonnollisia vaikuttajia, joten heidän sanomisillaan oli todennäköisesti tärkeä vaikutus liikkeen kuuluvien äänestyskäyttäytymiseen ja mielipiteen muodostumiseen. Toisaalta kyseisten vaalien alla esitetyt kannanotot eivät olleet uusia, vaan vastaavia ajatuksia oli ilmennyt jo aiempien vaalien alla. Lisämausteita silloiset puheet saivat sosialistien kuluneella eduskuntakaudella ajamasta uskontopolitiikasta ja heidän tililleen pannuista levottomuuksista.

Kalevakin asetti kristinuskon ja sosialismin vastakkain. Aivan vaalien kynnyksellä lehdessä esiintyi nimimerkki Kristillismielisiä äänestäjiä. Kirjoittajat vetosivat Iin NKY:n tekemään kyselyyn, joka heidän mukaansa osoitti selvästi, että juuri suomalaisten puolueiden ehdokkaat tukivat kaikkein parhaiten kristillisyyttä. Sosialistit sen sijaan tahtoivat kristinuskon tilalle uuspakanuuden. Tällaista maailmankatsomusta ajavaa ehdokasta ei sopinut äänestää.

Hyvällä omallatunnolla ette voi sellaisia henkilöitä eduskuntaan äänestää. Mutta ei myös ole hyvän omantunnon mukaista vaieten sivuuttaa tuollaista pilkkaa. Kristityn velvollisuus on asettua puheessa ja työssä pahaa vastustamaan. Äänestäkää siis yhdistyneiden suomalaisten puolueiden listoilla. Siellä löydätte nimiä sellaisia, jotka edellä mainittua kysymystä eduskunnassa käsiteltäessä rohkenivat sosialistien ivatulvasta huolimatta nousta tarmokkaasti Jumalan kunniaa ja kristillisyyttä puolustamaan.¹³⁰

Sosialistien pilkalle ei siis saanut kirjoittajan mukaan antaa periksi. Tämä tarkoitti sitä, että kristittyjen tuli käydä äänestämässä.

Kaiku ja Kaleva kuvasivat kristinuskon ja sosialismin toisensa pois-sulkeviksi aatteiksi. Molemmat lehdet myös velvoittivat uskovia osallistumaan vaaleihin ja äänestämään. Sosialisteille uskovien ei kuitenkaan sopinut antaa ääntään, vaan kristityn velvollisuus oli vastustaa heidän maailmankatsomustaan ja

---

¹²⁹ Talonen 1988, 110–113, 124–125.

¹³⁰ Kaleva 184/1.10.1917, Kristillisuus ja vaalit.

uskontopolitiikkaansa. Uskonto oli merkittävä osa Kaiun ja Kalevan vaalikirjoittelua. Se oli yksi yhtyneiden suomalaisten puolueiden vaaliaseista sosialisteja vastaan.

Liitossa kirkko- ja uskontoteemat nousivat vaalien merkeissä esille ensimmäisen kerran elokuussa, kun nimimerkki Pellon poika kertoi vanha- ja nuorsuomalaisten puolueiden liiton asenteesta uskontoon. Kirjoittaja kertoi kokouksesta, joka oli pidetty Helsingissä Vanhalla ylioppilastalolla. Kokouksen osanottajat olivat olleet erimielisiä siitä, miten uskontoon sekä kirkon ja valtion eroa koskeviin kysymyksiin tulisi suhtautua. Erityistä kiistaa oli herättänyt kysymys pappien virka-asunnoista.¹³¹

Lopulta pappien oikeus virkataloihin oli edelleen jäänyt puolueen ohjelmaan. ”Pellon poikaa” tämä ärsytti kovasti. Kirjoittajan mukaan virkatalot olivat paitsi kohtuuttoman kalliita kunnille myös riidan aiheuttajia pappien ja seurakuntalaisten välillä. Ohjelmaan oli tullut muitakin kirjoittajaa ärsyttäviä lisäyksiä kuten vaatimus valtion tuesta kirkolliselle alkukouluopetukselle. Lopulta kokous ei ollut enää ajanut edes valtion ja kirkon eroa, vaan tyytynyt niiden suhteiden uudistamiseen.¹³²

Kokouksessa uudelle puolueyhmälle hyväksytyn ohjelman kirjoittaja kertoi jääneen niin vanhoilliseksi, että eräs osanottaja oli ilmoittanut alkavansa maalaisliittolaiseksi. Syypää näin vanhoilliseen ohjelmaan oli kirjoittajan mukaan esittelijäsihteeri Yrjö Loimaranta:

Siis vieläkin saatiin tuon uuden puolueen ohjelmaan jäämään tuo kiusallinen virkatalojärjestelmä, joka on tähän saakka ollut kuntien pysyväisenä rahan hautana ja riidan aiheuttajana pappien ja seurakuntalaisten välillä. Jos sitä vielä laajennetaan, niin kuin mainittu esittelijä sihteeri kiihkeästi vaati niin kyllä kunnille menoja lisääntyy tässä järjestelmässä. Ja miksei sellaiset herrat mielipiteitään läpi saa ajetuksi, sillä heidän tapaistensa hoitoon näytti koko puolue jäävän ja heitä ei uskalla maalaiset vastustaa.¹³³

Yrjö Loimaranta (1874–1942) oli nuorkirkollisesti suuntautunut pappi, joka oli nimitetty senaatin kirkollistoimituskunnan esittelijäsihteeriksi vuonna 1912. Puo-

---

¹³¹ Liitto 158/29.8.1917, Kirje Helsingistä.

¹³² Liitto 158/29.8.1917, Kirje Helsingistä.

¹³³ Liitto 158/29.8.1917, Kirje Helsingistä.

luetaustaltaan hän oli vanhasuomalainen.¹³⁴ Liiton kirjoituksessa uuden puolueen johtajat haluttiin leimata Loimarannan kaltaisiksi, vanhoillispapillista linjaa ajaviksi herroiksi. Tällaisia eivät samassa puolueessa olevat maalaiset pystyisi vastustamaan.

Jo maalaisliiton edeltäjät Suomen maalaisväestön liitto ja Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalainen maalaisliitto olivat aluksi kannattaneet ohjelmis- saan kirkon ja valtion eroa. Ne vaativat myös papiston kohtuuttoman suureksi koettujen palkkojen ja taloudellisten etujen karsimista. Suomen maalaisväestön liitto oli kuitenkin luopunut vaatimuksestaan. Kysymys kirkon ja valtion suhteesta oli muodostua ongelmalliseksi puolueiden yhdistyessä vuonna 1908. Aluksi vaatimusta valtion ja kirkon erosta ei hyväksytty maalaisliiton ohjelmaan. Se kuitenkin otettiin mukaan ohjelmaan vielä yhdistymisvuonna ja uudistettiin vuonna 1914. Papiston virkatalojen ylläpito sekä kohtuuton ja epätasainen palkkaus nähtiin maalaisliitossa kirkkolaitoksen epäkohdiksi, joihin haluttiin muutosta.¹³⁵ Nimimerkki Pellon poika oli siis linjassa maalaisliiton ohjelman kanssa.

Liittoon kirjoittanut ”Pellon poika” käytti uskontoa ja kirkkoa aseena vanha- ja nuorsuomalaisten puolueiden liittoa vastaan. Kirjoituksen viesti oli selvä: maalaisten ei kannattanut äänestää uutta vaaliliittoa, koska se tahtoi säilyttää kunnille kohtuuttoman kalliin järjestelmän. Suomalaisten puolueiden yhteinen ohjelma edusti taantumusta ja vanhoillisuutta. Maalaisliiton vakuuteltiin tarjoavan paljon edistyneempää ja taloudellisempaa kirkkopoliitikkaa.

Sosialismin ja uskonnon suhdetta Liitossa ei käsitelty suoraan. Iin NKY:n kirjoituksessa Alex Viuhkola kuitenkin mainitsi lyhyesti materialistisen maailmankatsomuksen ja jumalankieltäjien suhteesta kirkkoon. Hänen mukaansa kirkon ja valtion olisi aika erota, jos kristityt äänestäjät välinpitämättömyydellään aiheuttivat jumalankieltäjien pääsemisen hallitusvaltaan. Kirjoituksessa ei suoraan puhuttu sosialisteista, vaikka Iin NKY:n ja kirkollisen valistustoimikunnan ohjelma suuntautui selvästi sosialisteja vastaan. Maalaisliiton vaatimukset kirkon ja valtion erosta nousivat erilaisista arvoista kuin sosiaalidemokraattien vastaavat vaatimukset. Maalaisliiton piirissä eron ajateltiin edistävän kirkon toimintaa.¹³⁶

---

¹³⁴ Autio 2005, 284–285.

¹³⁵ Kena 1979, 17–18; Hakalehto 1986, 128–129, 151–152, 219–220, 241; Talonen 1988, 128.

¹³⁶ Liitto 180/23.9.1917, Kristillismielisille valitsijoille Oulun läänin pohjoisessa vaalipiirissä; Kena 1979, 17–18; Hakalehto 1986, 128–129, 151–152.

Viuhkolan kommentit voidaan katsoa suunnatuiksi sosialisteja, mutta myös muissa puolueissa esiintyviä vastaavia katsomuksia vastaan.

Kirjoitukseen oli toimitus lisännyt huomautuksen, jossa vakuutettiin kaikkien tosikristittyjen voivan äänestää ketä tahansa maalaisliiton ehdokasta.¹³⁷ Sosialisteja vastaan ei siis uskontokysymysten avulla hyökätty niin selkeästi kuin suomalaisten puolueiden vaaliliittoa vastaan. Liitto kuitenkin korosti, että sen edustajat olivat sellaisia, joita jokaisen kristityn sopi huoletta äänestää. Tällä haluttiin vakuuttaa äänestäjille, ettei maalaisliittolaisten ehdokkaissa ollut uskonnolle vihamielisiä aineksia, joita sosialisteissa oli.

Lestadiolais ehdokkaana Viuhkolan ajatukset noudattivat puolueen linjaa. Tosin hän oli valmis vain varovaisiin muutoksiin kirkon ja valtion suhteessa. Mahdolliset muutoksetkin tapahtuisivat kirkon, seurakuntien ja pappien omaksi parhaaksi. Uskonnonvapautta Viuhkola kannatti paljon varauksettomammin. Kristinuskolle vihamielisten aineiden pitäminen kirkossa väkisin oli Kristuksen evankeliumin vastaista. Näille piti antaa vapaus erota kirkosta.¹³⁸

Liitossa kirkko, uskonto ja papisto olivat osa vaalikeskustelua. Lehden kirjoituksissa korostettiin, että maalaisliiton edustajat olivat suhteessaan uskontoon erinomainen vaihtoehto. Suomalaisten puolueiden liitto oli toivottoman vanhoillinen ja epätaloudellinen uskontokysymyksissä. Sosiaalidemokratia taas edusti materialismia ja Jumalan kieltävää maailmankatsomusta. Näitä ei kannattanut tosi kristityn äänestää. Sen sijaan maalaisliiton ehdokkaat tahtoivat järjestää kirkolliset asiat niin, että riidat loppuisivat ja talousasiatkin saataisiin kuntoon. Liiton uskontoon liittyvä vaalikirjoittelu ei kuitenkaan ollut niin hyökkäävää kuin Kalevan ja varsinkin Kaiun.

Kaiku oli jo vuoden 1907 eduskuntavaaleissa vetänyt uskonnon mukaan vaalitaisteluun. Lehdessä oli yritetty korostaa vanhasuomalaista puoluetta kristinuskolle myönteisimpänä ja tehdä muut puolueet kyseenalaiseksi uskonnon kannalta. Muut lehdet olivat moittineet Kaikua tästä ja pitäneet uskonnon sotkemista vaaleihin ja puolue-elämään uskontoa halventavana.¹³⁹

Erona vuoden 1907 vaaleihin oli, että silloin rintama oli ollut hajanaisempi. Vuoden 1917 vaaleissa porvaripuolueet olivat uskontokysymyksessä

---

¹³⁷ Liitto 180/23.9.1917, Kristillismielisille valitsijoille Oulun läänin pohjoisessa vaalipiirissä.

¹³⁸ Liitto 180/23.9.1917, Kristillismielisille valitsijoille Oulun läänin pohjoisessa vaalipiiristä; Talonen 1988, 168–169.

¹³⁹ Kalliokoski 1979, 108, 111–113, 116–117.

yksimielisemmin liittoutuneet sosialisteja vastaan, eikä keskinäiseen kiistelyyn tuhlattu ruutia. Ainoastaan Liitto käytti uskontoon liittyviä kysymyksiä vanha- ja nuorsuomalaisten puolueiden ohjelmaa vastaan. Lehdet kuitenkin tahtoivat tuoda esille oman puolueensa uskonnolle myönteisenä ja parhaana vaihtoehtona.

Kansan Tahto puuttui uskontokysymyksiin vasta vaalien loppupuolella. Neljä päivää ennen vaaleja päätoimittaja Yrjö Mäkelinillä oli taas asiaa Riitahuhdan Esan hahmossa. Hän aloitti kirjoituksensa siteeraamalla Matteuksen evankeliumia:

”Voi teitä kirjanoppineet ja fariseukset, te ulkokullatut, kun syötte leskien talot, jopa näön vuoksi pitkiä rukouksia pitäen! Sentähden saatte sitä kovemman tuomion. (Matt.23:14, uusi suom.)” Tämän kirjoituksen motoksi ottamani raamatunlause on näinä aikoina muistunut mieleeni hyvin usein. Se on muistunut mieleeni aina silloin, kun olen ammattini takia ollut pakoitettu lukemaan porvarillisten sanomalehtimiesten pohjattomasti valheellisia vaalisepustuksia ja seuraamaan heidän inhottavia hurskaudenharjoituksiaan.¹⁴⁰

Porvarilehdet olivat Mäkelinin mukaan valheellisesti syyttäneet sosiaalidemokraatteja valtiollisen tilanteen lamasta ja vallitsevasta nälänhädästä. Nämä valheet kirjoittaja olisi vielä voinut antaa anteeksi. Se oli kuitenkin liikaa, että porvarit olivat alkaneet rienata uskontoa.¹⁴¹

Jari Ehrnrooth toteaa sosialistisia vallankumousoppeja tutkineessa väitöskirjassaan, että yleensä sosialistit käyttivät raamattusiteerauksia auktoritatiivisina lausumina. Niissä ilmeni ikuinen, kyseenalaistamaton oikeus ja viisaus.¹⁴² Tällä siteerauksella Kansan Tahdon päätoimittaja tahtoi korostaa oman sanomansa paikkansapitävyyttä. Sehän oli sanottu jo Raamatussa. Siteerauksella haluttiin myös tehdä vaikutus kristillismielisiin lukijoihin; kirjoittaja tahtoi antaa näytteen raamatuntuntemuksestaan.

Riitahuhdan Esan mukaan porvarit olivat jälleen kerran alkaneet käyttää väärin sitä, mikä oli niin monille pyhää. Omasta suhteestaan uskontoon ja Jumalaan kirjoittaja totesi, ettei ollut kenellekään tilivelvollinen. Hän kertoi silti, että vaikka olisi Jumalan kieltäjäkin, niin Jumalan pilkkaaja hän ei ollut. Sellaisen

---

¹⁴⁰ KT 157/27.9.1917, Neljäntenä päivänä ennen vaaleja.

¹⁴¹ KT 157/27.9.1917, Neljäntenä päivänä ennen vaaleja.

¹⁴² Ehrnrooth 1992, 382.

pilkkaaminen, mitä miljoonat ihmiset pitivät pyhänä, oli Riitahuhdan Esan mielestä raakaa, alhaista ja kelvotonta.¹⁴³

Uskonnon ensimmäiseksi velvollisuudeksi Riitahuhdan Esa oli käsittänyt totuuden. Siksi hänestä oli käsittämätöntä, että samalla suulla, jolla ladeltiin inhottavia valheita, kehdattiin ilman minkäänlaisia puhdistustoimenpiteitä puhua Jumalasta. Porvarit olivat alkaneet kalastella ääniä uskonnolla. Kirjoittajan mukaan porvarilehtiä oli useita vuosia aiemmin ruuskittu oikein kunnolla tästä uskonnollisesta vaalikalastelusta. Se oli tepsinyt, eivätkä porvarit olleet enää edellisinä vuosina uskaltaneet ratsastaa uskonnolla entiseen tapansa. Nyt ne kuitenkin olivat niin hädissään, että sortuivat taas tuohon ”synneistä suurimpaan”. Samankaltaista retoriikkaa esiintyi vaalien alla Suomessa muissakin työväenlehdissä.¹⁴⁴

Oulun työväenlehti noudatti samaa linjaa suhteessaan uskontoon kuin aikaisemmissakin vaaleissa. Kansan Tahto oli vuoden 1907 eduskuntavaaleissa yrittänyt lieventää puolueen väitettyä uskonnonvastaisuutta. Se oli vaalikirjoittelussaan korostanut uskonnon yksityisasialuonnetta. Kansan Tahto, sosialismi ja Forssan ohjelma eivät lehden silloisen kirjoittelun mukaan olleet uskontoa vastaan, vaan toimivat sen parhaaksi. Kirkkoa ja kapitalistien kanssa liittoutunutta papistoa vastaan täytyi kuitenkin taistella. Myös vuoden 1908 vaaleissa lehti oli moitiskellut porvaristoa, joka yritti valjastaa uskonnon avukseen. Samoin se oli oikonut porvariain valheita työväestön uskontoon liittyvistä kannanotoista. Suhtautuminen uskontoon ja kirkkoon ei ollut muodostunut yksiselitteiseksi lehden sisällä. Kannanotoissa noudatettiin kuitenkin varovaisuutta.¹⁴⁵

Huhtikuussa 1917 päätoimittaja Mäkelin oli Riitahuhdan Esan nimellä kirjoittanut vielä satavuotiselta homeelta haiskahtavan rukouspäiväjulistuksen yhteydessä uskonnollisesta pimityksestä, jota vastaan työväestö joutui taistelemaan. Kirkko oli silloin vielä yhteiskuntaelimitystä häiritsevä loinen.¹⁴⁶ Mäkelinin puheet olivat siis selvästi maltillisempia vaalien alla. Uskontoa ja Jumalaa, joita miljoonat pitivät pyhänä, ei sopinut pilkata. Mäkelinin kirjoitus kuvaa hyvin Kansan Tahdon vaalien alla noudattamaa varovaisen uskontokirjoittelun linjaa. Pohjois-Suomen uskonnollista väestöä ei sopinut suututtaa, etenkin vaalien alla. Mäkelin yritti myös kääntää porvareiden uskontokirjoittelun heitä itseään vastaan.

---

¹⁴³ KT 157/27.9.1917, Neljäntenä päivänä ennen vaaleja.

¹⁴⁴ KT 157/27.9.1917, Neljäntenä päivänä ennen vaaleja; Hasanen 2009, 30.

¹⁴⁵ Kalliokoski 1979, 108–111, 114, 116; Mustakallio 1983, 252; Tauno Saarela 2006, 71.

¹⁴⁶ KT 16/10.4.1917, Kirje Helsingistä.

He olivat pilkanneet uskontoa alentamalla sen vaaliaseeksi. Jos Kaiku, Kaleva ja Liitto kalastelivat uskonnolla ääniä, niin samoin teki Riitahuhdan Esa, tosin erilaisilla syöteillä.

Valheteema toistui Kansan Tahdon ensimmäisenä vaalipäivänä etusivulla julkaisemassa vaali-ilmoituksessa. Siinä keskityttiin parhaamaan porvareita heidän valheistaan ja suitsuttamaan sosialismia. Myös uskonto liitettiin läheisesti porvariston vaalivalheisiin:

Sosialidemokratia ei kehoita ketään vihaan. Mutta tällä kertaa on kaikille sanottava: Vihatkaa Paha! Vaalilippujen välityksellä musertakaa ne, joiden ainoa ase tässä vaalitaistelussa on ollut alhainen ja mitä moninaisimmissa muodoissa ilmennyt valhe. Musertakaa ne, jotka kelvottomien pyyteidensä tukemiseksi ovat juljonneet kiertää kaikkialla parhaamassa työväkeä muka uskonnon ja jumalan nimessä.¹⁴⁷

Tämäkin kirjoitus oli linjassa Kansan Tahdon edellisten vuosien vaalikirjoittelun kanssa.

Uskontoa käytettiin myös Kansan Tahdossa yhtenä vaaliaseena. Lehden menetelmät olivat kuitenkin erilaisia kuin Kalevan ja Kaiun. Jälkimmäiset leimasivat sosialistit uskonnon pilkkaajiksi ja Jumalan hylkääjiksi. Oulun työväenlehti vastasi näihin syytöksiin kuvaamalla porvarilehdet ja puolueet uskonnon avulla petosta yrittäviksi valehtelijoiksi. Kansan Tahto toi esiin oman uskontulkintansa, joka edusti sen mielestä jotain paljon parempaa kuin porvarien valheet. Lehti ei tyytynyt vain puolustautumaan syytöksiltä, vaan hyökkäsi uskonnon avulla porvareita vastaan. Jumala oli totuuden Jumala, jonka porvarit olivat Kansan Tahdon mukaan valheillaan hylänneet. Sosialistit lehti esitti totuuden puolustajina. Uskonto jäi Oulun työväenlehden vaalikirjoittelussa varsin vähälle, mutta se kaivettiin esiin ratkaisun hetkillä – aivan vaalien kynnyksellä.

Oulussa uskontoa, kirkkoa ja papistoa koskevassa kirjoittelussa näkyi selvästi kirkollisen valistustoimikunnan vaalikampanja. Porvarilehdissä, etenkin Kaiussa, oli useita tämän kampanjan innoittamia kirjoituksia. Kansan Tahto reagoi kampanjaan antamalla ”ruoskaa” uskonnolla ratsastaville, kuten oli tehnyt useissa aiemmissa vaaleissa. Oulun seudun erityinen piirre tässä vaalikampanjassa oli lestadiolaisehdokkaiden aktiivinen osallistuminen. He olivat näkyvin osa Oulun lehtien uskontoon liittyvää vaalikeskustelua.

---

¹⁴⁷ KT 160/1.10.1917, Tänään ja huomenna suoritetaan koko maailman tähän asti merkillisin vaalitaistelu.

Keskusteluun osallistui myös kirkollisen valistustoimikunnan keskeisiä henkilöitä, kuten sen sihteeri Vernerer Louhivuori ja asessori J. A. Mannermaa. Sen sijaan Oulun piispa J. R. Koskimies ei ottanut siihen Oulun sanomalehdissä osaa. Tavallisten pappien osallistuminen keskusteluun jäi Mannermaata ja Louhivuorta lukuun ottamatta puuttumaan. Esimerkiksi Kaiun hartauskirjoittaja Max Katavisto vaikenä vaaleista huolellisesti. Liiton hartauskirjoitukset olivat loppuneet toukokuussa, joten J. L. Seppänen ei enää osallistunut keskusteluun. Kirjoituksissa toistuivat teemat uskonnonvapaudesta, kirkon ja valtion suhteesta, uskonnonopetuksesta ja pappien taloudellisesta asemasta.

Lokakuun eduskuntavaalit päättyivät edustajapaikoissa mitattuna sosialistien tappioon ja porvariston voittoon. Äänestysaktiivisuus nousi edellisten vaalien 56 prosentista 69 prosenttiin. Eniten vaaleissa lisäsi kannatustaan maalaisliito. Maalaisliiton edustajien määrä nousi seitsemällä (19:stä 26:een). Pohjois-Suomessa sosiaalidemokraattien kannatus nousi jonkin verran, mutta jäi vahvoilla lestadiolaisalueilla heikoksi. Vaalien tulos vastasi kirkollisen valistustoimikunnan tavoitteita: pappien määrä eduskunnassa lähes kaksinkertaistui kasvaessaan seitsemästä kolmeentoista ja porvaripuolueet saivat eduskuntaan yksinkertaisen enemmistön. Oulun vaalipiireissä toiveet pappien saamisesta eduskuntaan kuitenkin pettivät, kun A. J. Sariola menetti paikkansa eikä Väinö Malmivaarakaan tullut valituksi.¹⁴⁸

3.2. Uusi uskonpuhdistus – kirkon asemaa etsitään levottomana syksynä

Vaalien jälkeen Oulun lehtien kirjoittelu kirkollisista aiheista siirtyi Kuopion hiippakunnan papiston synodaalokokoukseen. Kaiku, Kaleva ja Liitto kirjoittivat kokouksen kulusta ja käsitellyistä aiheista useana päivänä, mutta Kansan Tahto ei huomionnut kokousta ollenkaan. Porvarilehdetkin tyytyivät vain selostamaan kokouksen kulkua. Pohdintoja tai kommentointia asia ei herättänyt, vaikka kokouksessa käsiteltiin useita yhteiskuntaan ja kirkkoon liittyviä teemoja.¹⁴⁹

---

¹⁴⁸ Mustakallio 1978; 236–237; Veikkola 1980, 404; Talonen 1988, 169–171.

¹⁴⁹ Kaiku 190/9.10.1917, Kuopion hiippakunnan pappeinkokous; 191/10.10.1917, Kuopion hiippakunnan papiston synodaalokokous; 193/12.10.1917, Kuopion hiippakunnan papiston synodaalokokous; Kaleva 191/10.10.1917, Kuopion hiippakunnan papiston kokous; 192/11.10.1917, Kuopion hiippakunnan papiston kokous; 193/12.10.1917, Kuopion hiippakunnan papiston kokous; 195/15.10.1917, Kuopion hiippakunnan pappeinkokous; Liitto 193/10.10.1917, Kuopion hiippa-

Merkittävimpiä yhteiskunnallis-kirkollisia teemoja, joita pappeinkokouksessa käsiteltiin, olivat kirkkolain ja uskonnonvapauslain sopusointuun saattaminen, kirkon ja valtion suhde, pappien virkatalokysymys, kirkon nuorisotyö, uskontotuntien määrän lisääminen kouluopetukseen ja vakituisen sielunhoidon antaminen Ruotsissa asuville suomalaisille.¹⁵⁰ Vaikka kirjoituksissa oli vähän kommentteja, niin itse kirjoituksia oli paljon. Näin kokous sai runsaasti huomiota, ja samalla lehdet esittelivät Pohjoisen hiippakunnan pappien näkemyksiä ajankohtaisista kirkkopoliittisista aiheista.

Synodaalokokouksen päätyttyä nousi esille uusi kirkollinen aihe, josta kirjoittaa. Oulussa järjestettiin koko kaupunkia koskenut uskonpuhdistuksen 400 -vuotismuistojuhla. Juhlasta oli useita uutisia jo ennen varsinaista tapahtumaa. Liikkeitä kehoitettiin sulkemaan ovensa juhlan ajaksi, kuorolaisia informoitiin harjoituksista ja juhlan ohjelmasta julkaistiin tietoja. Vastaavia kehotuksia julkaistiin muidenkin paikkakuntien lehdissä. Kaiken kaikkiaan juhla oli näkyvästi esillä Oulun lehdissä jo etukäteen.¹⁵¹

Itse juhlatapahtuma sai kaikissa porvarilehdissä runsaasti huomiota. Kaleva kirjoitti juhlapäivänä aiheesta myös pääkirjoituksessaan. Siinä kirjoittaja esitteli ensin Lutherin toimintaa omana aikanaan, mutta nosti sitten hänen opetuksistaan ja kokemuksistaan vertailukohtia kuluvaan aikaan. Kirjoittaja esitti juhlan päähenkilön ajatuksia varsin poliittisessa ja kirkkokriittisessä valossa. Hän korosti

---

kunnan pappeinkokous; 194/11.10.1917, Kuopion hiippakunnan pappeinkokous; 196/13.10.1917, Kuopion hiippakunnan pappeinkokous.

¹⁵⁰ Kaiku 190/9.10.1917, Kuopion hiippakunnan pappeinkokous; 191/10.10.1917, Kuopion hiippakunnan papiston synodaalokokous; 193/12.10.1917, Kuopion hiippakunnan papiston synodaalokokous; Kaleva 191/10.10.1917, Kuopion hiippakunnan papiston kokous; 192/11.10.1917, Kuopion hiippakunnan papiston kokous; 193/12.10.1917, Kuopion hiippakunnan papiston kokous; 195/15.10.1917, Kuopion hiippakunnan pappeinkokous; Liitto 193/10.10.1917, Kuopion hiippakunnan pappeinkokous; 194/11.10.1917, Kuopion hiippakunnan pappeinkokous; 196/13.10.1917, Kuopion hiippakunnan pappeinkokous.

¹⁵¹ Kaiku 199/19.10.1917, Kehoitus kaupunkimme kauppiaille; 207/28.10.1917, Uskonpuhdistuksen 400-vuotisjuhla; Kaleva 199/19.10.1917, Yleisöltä; 29.10.1917, Uskonpuhdistuksen 400-vuotisjuhla; Liitto 202/20.10.1917, Uskonpuhdistusjuhla Oulussa; 208/27.10.1917, Uskonpuhdistus 400-vuotisjuhla; Hasanen 2009, 37.

uskonpuhdistuksen sanomaa omantunnonvapaudesta ja katsoi, että siitä oli jääty hyvin kauas.¹⁵²

Kalevan pääkirjoittajan mukaan oli kulunut hädin tuskin yhden sukupolven ikä, kun Suomessa sai kirkosta puhuessaan varoa sanojaan. Ihmisiä tuomittiin vankiloihin ja heiltä riistettiin toimeentulo, jos he uskalsivat ajatella uskonnollisista asioista vastoin virallista linjaa. Sellainen ei kuitenkaan ollut vain historiaa, vaan vieläkin uskonasioissa toisin ajattelevat saattoivat menettää leipänsä ja joutua rettelöihin.¹⁵³

Kirjoittaja kertoi, kuinka Suomessa vaikutti edelleen valtiokirkko, joka hallitsi ja kahlehti omantunnonvapautta. Uskonnonopetus oli edelleen kouluissa pakollista ja monet uskonnolliset tai kirkolliset käsitykset kiertyivät maallisiin toimiin. Kirjoittaja jatkoi:

Huolimatta nelisataisivuotisesta voittokulustaan on omantunnon vapauden pyrkimyksellä vielä työmaata edessään. Mutta vaikka näinkin on, on siltä neljäsataa vuotta sitten singahutettujen sanojen katovoima ollut suuren suuri. Se tuntuu tieteen ja tutkimuksen vapaudessa, ihmissielun pyrkimyksessä valoon ja vapauteen, se tuntuu lukemattomissa yhteiskunnallisissa vapauspyrinnöissä, valtiomuodoissa, koko ihmiskunnan kehityksessä.¹⁵⁴

Nuorsuomalaisilla oli ollut vanhastaan läheiset suhteet kulttuuriradikaaleihin piireihin, joissa ajettiin vapaamielisiä uskonkäsityksiä ja vapaampaa uskontolainsäädäntöä. Kulttuuriradikaalit tavoittelivat esimerkiksi pakollista tai vallinnaista siviiliavioliittoa, koulujen uskonnonopetuksen lakkauttamista ja täydellistä uskonnonvapautta.¹⁵⁵

Kalevan kirjoitus liittyi kritisoinnissaan kulttuuriradikaalien tavoitteisiin. Samalla kirjoitus oli hyvin kirkkokriittinen kirkon juhlapäivänä. Se oli selvä muutos Kalevan aikaisempaan linjaan. Nuorsuomalaista kirkkokritiikkiä ei Kalevan kirjoittelussa ollut juuri näkynyt, mutta nyt se pääsi valloilleen. Kritiikki kohdistui selvästi senhetkisiin uskontopoliittisiin kysymyksiin. Kirjoitus tarkoitti

---

¹⁵² Kaiku 209/31.10.1917, Luther; Kaleva 209/31.10.1917, Uskonpuhdistuksen 400-vuotinen muisto; 209/31.10.1917, Uskonpuhdistusjuhla; Liitto 211/31.10.1917, Uskonpuhdistuksen 400-vuotispäivänä; 211/31.10.1917, Martti Luther ja talonpoikaisuus.

¹⁵³ Kaleva 209/31.10.1917, Uskonpuhdistuksen 400-vuotinen muisto.

¹⁵⁴ Kaleva 209/31.10.1917, Uskonpuhdistuksen 400-vuotinen muisto.

¹⁵⁵ Kena 1979, 16–17.

Kalevassa selkeää aktivoitumista uskontokysymyksissä, joita lehti ei ollut kovin paljon pitänyt esillä eikä varsinkaan kommentoinut.

Kalevan linjanmuutos johtui päätoimittajan vaihtumisesta. Kalevan vastaavaksi toimittajaksi Jaakko Laurilan tilalle tuli marraskuun ensimmäisenä päivänä Heikki Kokko. Pääkirjoitusten laatijana Kokko aloitti kuitenkin jo 22. päivänä lokakuuta.¹⁵⁶ Päätoimittajan vaihtuminen vaikutti sekä Kalevan tapaan asennoitua kirkkoon että uskontokirjoittelun laatuun.

Liittokin huomioi uskonpuhdistusjuhlan pääkirjoituksessaan. Pääkirjoittaja kertoi laajasti Lutherin vaiheista. Saman päivän lehdessä pohdittiin myös Lutherin suhdetta talonpoikaisuuteen. Lauri Perälä kirjoitti, kuinka Luther piti itseään talonpoikana. Hän ajatteli, että kirkko oli sotkenut talonpoikien suhtautumisen uskonpuhdistajaan. Lutherista oli tullut kansalle pakollista ja ikävää ulkoläksyä. Todellisuudessa hän oli suuri ajattelija, jolle Suomenkin talonpojat olivat kiitollisuudenvelassa. Lutherin arvostamaa talonpoikaiskristillisyyttä löytyi Suomessa körttiläisyydestä. Kirjoittaja oli pahoillaan heränneiden poliittisesta jakaantumisen eri leireihin. Kaikkien talonpoikaiskristittyjen olisi tullut asettua maalaisliiton taakse.¹⁵⁷

Kaiun kirjoituksissa uskonpuhdistusjuhla sai huomiota nimimerkiltä A. J. eli pastori Arvi Järventaukselta. Hän kertoi Lutherista kehottaen samalla kirkkoa ja uskovia miettimään oman sielunsa tilaa. Erityisen tärkeää oli varoa itsekkyyttä:

Sillä varmaa on, että jos me, ummistaen silmämme kirkkomme puutteille, vietämme tätä juhlaa omahyväisessä mielessä, tulee jälleen pienen munkin haamu ja rupeaa kumahuttelemaan meidän kirkkomme ovia ja ajamaan sieltä ulos niitä, jotka ovat unohtaneet kaiken muun, paitsi itsensä.¹⁵⁸

Kaiun kirjoittelussa ei siis ollut mitään uutta. Se suhtautui juhlaan uskonnollisella otteella ja tahtoi antaa hengellisen viestin lukijoilleen.

Kaleva palasi uskonpuhdistusteemaan vielä myöhemmissä kirjoituksissaan. Marraskuussa aihe oli taas esillä pääkirjoituksessa. Tällä kertaa kirjoittaja esitteli Raamatun valossa ajatuksia rakkaudesta ja rauhasta. Hän pohti, että

---

¹⁵⁶ Suistola 1999, 94, 97.

¹⁵⁷ Liitto 211/31.10.1917, Uskonpuhdistuksen 400-vuotispäivänä; 211/31.10.1917, Martti Luther ja talonpoikaisuus.

¹⁵⁸ Kaiku 209/31.10.1917 Luther.

Jumala oli tahtonut nostaa esille kyseisiä aiheita juuri sinä aikana. Pääkirjoittaja linjasi: ”pakanakunta” oli maailma ilman rakkautta ja ”kristikunta” oli maailma, joka tiesi rakkauden, mutta toteuttanut sitä käytännössä. Siksi tarvittiin uusi uskonpuhdistus:

Sekä Vanha että Uusi Testamentti osoittavat selvästi, että raamatun sääntöjen on ulottettava voimansa myöskin sekä yhteiskunnalliselle että valtiolliselle alalle. Nämä alat, ovat kuitenkin tähän asti olleet melkein ulkopuolella uskonnon vaikutuksen piiriä. Tähänkin kohtaan tahtoo Jumala nyt saada raamatun valoa luoduksi. Me tarvitsemme uutta uskonpuhdistusta. Me tarvitsemme sitä kipeästi. Kristikunta hukkuu, jollei uusi voima raamatusta sitä saa uudestasynnytyksi. Vanhan, farisealaisen henkeen piintyneen uskontomielen täytyy kadota. Uuden hengen täytyy raamatusta tulla sijalle ja ulottua laajalle uusille aloille kristikunnan uudistamiseksi.¹⁵⁹

Kalevan pääkirjoitukset uskonpuhdistuksesta olivat yllättäviä. Niissä kritisoitiin voimakkaasti kirkon yhteiskunnallista asemaa, mutta samalla vaadittiin kristinuskon ja Raamatun voimakkaampaa ulottamista yhteiskuntaan. Uskonto nähtiin päätoimittajanvaihdoksen jälkeen yhdeksi yhteiskunnan rakennusaineeksi. Kalevan uskonpuhdistuskirjoitusten sävyä voi pitää uskonnollismystisenä.

Uskonpuhdistuksen 400-vuotisjuhla näkyi Suomessa muuallakin kuin Oulussa. Juhlia järjestettiin koko maassa. Pohjois-Suomessa juhlia järjestettiin muuallakin kuin Oulussa.¹⁶⁰ Uskonpuhdistuksen osakseen saama laaja valtakunnallinen huomio herätti myös työväestön kirkkokriittisyyttä. Kansan Tahto julkaisi marraskuun alkupuolella pääkirjoituspalstalla sosiaalidemokraattisen nuorisoliiton toimikunnan laatiman kirjoituksen, jossa hyökättiin kirkon pakkovaltaa vastaan. Nuorisoliitto kehotti kaikki osastoja järjestämään kulumassa olleen agitaatioviikon aikana yhden kirkonvastaisen valistuskokouksen. Saman kirjoituksen julkaisivat Suomessa muutkin työväenlehdet. Näin teki esimerkiksi Vapaus -lehti Mikkelissä.¹⁶¹

Kirjoituksessa kerrottiin, että kirkko oli yksi kaikkein pahimmista edistyksen ehkäisijöistä ja työväenluokan vapaustaistelun jarruttajista. Nyt kirkko oli huomannut, kuinka vähäiseksi sen vaikutus oli käynyt, ja alkoi kalastella eri-

---

¹⁵⁹ Kaleva 218B/10.11.1917, Uutta uskonpuhdistusta tarvitsemme.

¹⁶⁰ Kaiku 212/3.11.1917, Maaseudulta; Liitto 212/1.11.1917, Uskonpuhdistuksen 400 vuotisjuhlaa.

¹⁶¹ KT 191/7.11.1917, Työläisnuoret kirkon pakkovaltaa vastaan; Kena 1979, 34; Hasanen 2009, 39.

laisilla järjestystoimilla nuoria takaisin. Kirjoittajien mukaan kaikenkarvaiset kristilliset nuorisjärjestöt yrittivät vetää uskonnon avulla työläisnuoria pois omien luokkataistelujärjestöjen piiristä. Tämä uskonnollinen pimitystyö kaipasi vastatoimia, minkä vuoksi työläisnuoret olivat käynnistäneet oman valistus- ja agitatioityön.

Tässä työssä on parhaana aseena kansantajuinen luentotoiminta sekä kirjallinen valistustyö, joiden avulla järjestelmällisesti kaivetaan maata ikivanhan, raamatun oppeihin perustuvan maailmankatsomuksen alta ja tätä tietä luodaan pohja uusaikaisen palkkatyöläisen sosialistiselle maailmankatsomukselle. valtiokirkon heikontamiseksi ja sen tuhon jouduttamiseksi on lisäksi erittäin tärkeätä sen syrjäyttäminen kaikista anastamistaan oikeuksista sekaantua ihmisten keskinäisiin suhteisiin. Ellei käytännössä aleta entistä paljon yleisemmin kieltäytyä alistumasta valtiokirkon välitykseen sellaisissa puhtaasti maailmallisissa asioissa kuin on avioliiton solmiminen, lapsen nimittäminen y.m.s. ei kaikella valistus voiteta suuria.¹⁶²

Kansan Tahdossa ja muissakin maan sosiaalidemokraattisissa lehdissä julkaistu työläisnuorten kirjoitus liittyi uskonpuhdistuksen 400-vuotismuistojuhlan saamaan huomioon.¹⁶³

Tauno Saarela pitää Kansan Tahdon uskontokirjoittelua vähäisenä ja varovaisena. Hänen mukaansa lehti kirjoitti ajoittain kirkosta ja papistosta kriittisesti, mutta sellaista oli vähän ja itse uskontoa ei arvosteltu. Pahimmillaan väitettiin, että kirkko oli väärentänyt Kristuksen opin. Marja Kalliokoski kirjoittaa kuitenkin tutkimuksessaan, että lehti kohdisti toisinaan arvostelunsa koko kristinuskoon.¹⁶⁴

Sosiaalidemokraattinen nuorisoliitto oli ollut aikaisemminkin puolueen radikaalein edustaja uskontokysymyksissä.¹⁶⁵ Oulun työväenlehdessä sen kirjoitus oli poikkeuksellisen jyrkkä uskontoa ja Raamattua vastaan suunnattu kannanotto. Se oli selvä irtiotto lehden tavallisesta uskontokirjoittelusta. Julkilausuma oli myös selkeä muutos vaalien alla noudatettuun varovaisuuteen, joka koski kirkon ja uskonnon kritisointia. Kirjoitukselle ei voi kuitenkaan antaa kovin suurta arvoa lehden linjan kuvaajana: toimitus ei ollut itse laatinut tekstiä, vaan se oli lähetetty Kansan Tahtoon ja muihinkin maan työväenlehtiin Helsingistä.

¹⁶² KT 191/7.11.1917, Työläisnuoret kirkon pakkovaltaa vastaan.

¹⁶³ KT 191/7.11.1917, Työläisnuoret kirkon pakkovaltaa vastaan; Hasanen 2009, 39–40.

¹⁶⁴ Kalliokoski 1979, 58–61; Tauno Saarela 2006, 70–73.

¹⁶⁵ Kena 1979, 33.

3.3. Körttikaartista sisällissodan kynnykselle

Uskonpuhdistuskirjoittelu päättyi ja huomio siirtyi takaisin ajankohtaisiin mullistuksiin. Venäjällä tapahtui marraskuun alussa 1917 uusi vallankumous, jossa bolševikit nousivat valtaan ja väliaikainen hallitus syrjäytettiin. Suomessa työväki liittyi Venäjän vallankumoukseen järjestämällä suurlakon 13.–20. marraskuuta. Oulussa lakko alkoi päivän myöhemmin ja kesti kaksi päivää myöhempään. Suurlakon aikana tilanne riistäytyi osittain työväenjohton käsistä; maassa tapahtui useita väkivaltaisia levottomuuksia, joissa menetettiin ihmishenkiäkin. Lakkotaapahtumat lisäsivät jännitteitä porvariston ja työväenluokan välillä. Porvarilehdissä suurlakon tapahtumat tulkittiin toisinaan jopa kansalaissodaksi.¹⁶⁶

Toisaalta lakko edisti Suomen itsenäisyyspyrkimyksiä, kun eduskunta otti sen aikana korkeimman vallan käsiinsä. Sosialistien tavoitteet lakolle eivät kuitenkaan olleet oikein selvillä ja sen tulokset jäivät työväestön kannalta laihoiksi. Oulun lehdissä suurlakko tarkoitti ilmestymiskatkosta muiden paitsi Kansan Tahdon osalta. Kansan Tahto ilmestyi yksisivuisena ”Kumoustietoja” -lehtenä. Kalevakin tosin julkaisi kahtena päivänä salaa ”Päivän tiedonantoja” -lehtisiä.¹⁶⁷

Syksyn kuluessa Oulun seudulla oli ollut levottomuuksia, joihin oli joutunut osallisiksi pappejakin. Elokuun loppupuolella Kaiussa, Kalevassa ja Liitossa kerrottiin Norjan konsulinvirastoon Oulussa kohdistuneesta venäläisten sotilaiden mellakasta, jossa oli pahoinpidelty tilannetta rauhoittamaan tullut pastori Arvi Järventaus. Kaleva tulkitsi tapauksen mustien voimien ja salaisten yllyttäjien provokaatioksi. Lehti kohdisti arvostelunsa Venäjän väliaikaiseen hallitukseen. Paikalla oli nimittäin ollut väliaikaisen hallituksen valtakirjalla varustettu samettipukuinen asiamies, joka Kalevan mukaan ei ollut puuttunut tilanteeseen, vaan sipsutellut hymyhuulin yleisön joukossa. Kaiussa julkaistiin tapahtuneesta myös Järventausen oma selvitys, jonka hän teki tuomiokapitulille. Vajaata kuukautta myöhemmin samat lehdet kertoivat venäläisten sotilaiden Simon kirkkoherraan kohdistamasta pahoinpitelystä.¹⁶⁸

---

¹⁶⁶ Hautala 1976, 617–618; Veikkola 1980, 446–447; Manninen 1993a, 354–359.

¹⁶⁷ Hautala 1976, 617–618; Veikkola 1980, 446–447; Manninen 1993a, 358–359; Tauno Saarela 2006, 89.

¹⁶⁸ Kaiku 149/21.8.1917, Sotilaat jälleen raa’assa ilkeiden työssä; Kaleva 148/ 20.8.1917, Sotilaiden järjestämä mellakka; 166/10.9.1917, Venäläiset sotilaat pahoinpitelleet Simon kirkkoherraan;

Oulun lehdissä ei suurlakkoon liittyvissä kirjoituksissa kerrottu pappeihin kohdistuneista väkivaltaisuuksista tai levottomuuksista, ellei sellaiseksi lasketa Simon pappilan palvelijoille annettua kieltoa karjanruokkimisesta. Muualta Suomesta kerrottiin arkkipiispan asuntoon ja tuomiokirkkoon tehdyistä tarkastuksista, joissa oli kadonnut paljon omaisuutta. Toinen uutinen oli Viipurin läänin Pyhäjärveltä, missä pappi oli ollut selvittelemässä paikallista kahakkaa. Vaikka Pohjois-Suomea koskevassa suurlakkouutisoinnissa ei pappeihin kohdistuneista levottomuuksista kerrottu, niin muista väkivaltaisuuksista uutisoitiin näkyvästi.¹⁶⁹

Pappien kirjoittelua aiheesta ei juuri ollut. Kaiun hartauskirjoittaja Max Katavisto tyytyi suurlakon jälkeisessä hartauskirjoituksessaan toteamaan, että aikana jolloin maailmassa kaikkialla kuohui, ihmiset kiinnittivät huomionsa liikaa näkyviin asioihin. Toivo olisi pitänyt kiinnittää tulevaan maailmaan.¹⁷⁰ Papit eivät siis juurikaan reagoineet levottomuuksiin Oulun sanomalehdissä, eikä heillä ollut mitään erityistä roolia suurlakko kirjoittelussa.

Kansan Tahdossa suurlakon levottomuudet näyttäytyivät eri valossa kuin porvarilehdissä. Lehti kirjoitti, kuinka ylivieskalainen ”körttiläisarmeija” oli lakon aikana yllättäen hyökännyt työväentalolle. Armeija oli tullut takavarikoimaan aseita, mutta saalis oli jäänyt laihaksi – yksi tikari ja yksi sapeli. Tämän jälkeen se oli marssinut raittiusseuran talolle juhlimaan suurta voittoa. Paikallinen suojeluskunta, jonka Oulun työväenlehti siis nimesi körttiarmeijaksi, oli lakon aikana pakottanut työväenyhdistyksen avaamaan kauppoja ja puhelinkeskuksen. Tämän johdosta paikkakunnalle oli tullut Kokkolasta aseistautuneita järjestyskaartilaisia ja venäläisiä sotilaita, jotka olivat tehneet pidätyksiä ja kotitarkastuksia.¹⁷¹

Lehti palasi aiheeseen useita kertoja myöhemmissä kirjoituksissaan. Joulukuussa Kansan Tahdossa kirjoitettiin:

Ylivieskan körttikaartin suoritettua tunnetun väkiryynnäkkönsä ty:n talolle palasi osa tästä taivaan divisioonasta illalla Raudaskylään. Tällöin osasto huomasi, että kylän

---

Liitto 151/21.8.1917, Venäläiset sotilaat taas törkeissä raakuuden töissä; 168/9.9.1917, Sotilaat hätyyttelleet pappeja Kemissä.

¹⁶⁹ Kaiku 222/22.11.1917, Sosialistien hirmuvallan uhrin; Kaleva 222B/22.11.1917, Lakkotapah-
tumia muualla Suomessa; 223/23.11.1917, Tapausten kulku Oulun läänissä; Liitto 224/22.11.1917,
Lakko Oulussa; 226/24.11.1917, Suurlakko ja väkivalta maaseudulla; 228/27.11.1917, Suurlakon
jälkimainingit.

¹⁷⁰ Kaiku 224/24.11.1917, Sunnuntaiksi.

¹⁷¹ KT 199/22.11.1917, Suurlakko Ylivieskassa; Manninen 1993, 357.

laiteella asuu muudan 60–70 vuoden vaiheilla oleva pariskunta, joka tunnustaa sosiaalismin harhauskoa, vieläpä ukko toimiikin sen eduksi.¹⁷²

Silloin tuo ”taivaan divisioona” oli saanut päähänsä hyökätä avuttoman pariskunnan kimppuun. Isäntä oli kuitenkin ilmoittanut tekevänsä vastarintaa, jolloin kaartilaiset olivat perääntyneet.¹⁷³

Kansan Tahto kirjoitti myös, että Ylivieskan ”körttikaarti” oli Kalevan suosiossa. Lehti nimesi joukon johtajaksi entisen santarmikätyrin, ilmoitti kaartin voimanlähteeksi salaisen viinatehtaan ja kertoi, miten sen jäsenet anoivat työväen anteeksiantoa sekä lupaa palata kotipaikkakunnalleen.¹⁷⁴ Kotipaikkakunnalla körttikaartilaiset oli otettu vastaan suosionosoituksin ja virsilauluin:

Näin hartaasti siis otettiin Ylivieskassa vastaan nämä pimeimmän porvarismin vannotuneet esitaistelijat, jotka ennen pitkää yrittävät uudelleen kohota tomusta ja tuhasta, mikäli on perää siinä tiedossa, että hajalle lyöty taivaankaarti on jälleen järjestyksessä uudelleen iskeäkseen vaikkapa vain – aasien leukaluilla.¹⁷⁵

Vanhan testamentin Tuomarien kirjassa kerrotaan Simsonin lyöneen aasin leukaluulla tuhat miestä.¹⁷⁶ Kansan Tahto yritti tämän vertauksen avulla tehdä körttikaartista paitsi naurettavan myös naurettavalla tavalla uhkaavan.

Porvarilehtien keskittyessä kirjoittamaan suurlakon hirmutöistä Kansan Tahto kertoi ”körttikaartin” puuhasteluista. Lehti teki kaikkensa saadakseen Ylivieskan körttikaartin näyttämään naurettavalta, mutta samalla myös uhkaavalta Tapahtumista annettiin huvittava ja vähättelevä kuva. Ilmeisesti näin tahdottiin oikeuttaa punakaartien toimintaa ja kääntää huomio pois suurlakon todellisista väkivaltaisuuksista. Punakaarti ei ollut aiheuttanut levottomuuksia vaan porvaristo körttikaarteineen.

Vaikka Kansan Tahto väitti ”körttikaartin” olevan Kalevan suosiossa, niin Kaleva itse ei sitä osoittanut. Lehti kirjoitti toisessa numerossaan lakon jälkeen, että Ylivieskassa sikäläiset talonpojat olivat suurlakon aikana hajottaneet

---

¹⁷² KT 209/4.12.1917, Ylivieskan körttikaartin uroteot.

¹⁷³ KT 209/4.12.1917, Ylivieskan körttikaartin uroteot.

¹⁷⁴ KT 213/8.12.1917, Lahtaripäälliköt lamassa; 217/13.12.1917, Ylivieskan körttiläismellakka; 223/20.12.1917 Körttikaartin voimanlähde löytynyt Ylivieskassa.

¹⁷⁵ KT 215/11.12.1917, Körttipukareja palannut kotipuoleensa.

¹⁷⁶ Tuom. 15:15.

paikallisen punakaartin, joka oli ollut uhka yhteiskuntarauhalle. Levottomuudet Ylivieskassa kuitenkin jatkuivat edelleen. Sosialistit olivat talonpoikien toimien tähden hälyttäneet paikalle sotilaita kuularuiskujen kera. Lopuksi Kaleva kertoi, ettei sillä ollut tarkempaa tietoa Ylivieskan senhetkisestä tilanteesta.¹⁷⁷

Myöhemmin Kaleva vielä uutisoi tilanteen kehittymisestä, mutta ei millään tavalla kertonut ”körttikaartin” teoista. Lehti raportoi ainoastaan punaisten toiminnasta, joka jatkui Ylivieskassa vielä suurlakon jälkeenkin.¹⁷⁸ Kaleva ei millään erityisellä tavalla huomionnut Ylivieskan tapahtumia. Kansan Tahdossa ilmestyneet kirjoitukset eivät syntyneet reaktiona muiden lehtien kirjoitteluun Ylivieskan tapahtumista, vaan sen omista motiiveista.

Kalevassa suurlakko sai aivan erityistä hengellistä huomiota. Lehden päätoimittaja Heikki Kokko pakinoi suurlakosta nimimerkillä Teppo ja rinnasti sosialistien puuhut Muhammedin toimintaan. Teppo kuvasi ensin islamin historiaa. Kirjoittajan mukaan Muhammedin ura oli alkanut hysteeris-epileptisistä kohtauksista. Yhdessä kohtauksessaan profeetta oli todennut tulleen Jumalan valituksi ja alkanut koota kannattajia itselleen. Viimein hänen suosionsa oli kasvanut niin paljon, että hän pystyi valloittamaan syntymäkaupunkinsa Mekan.¹⁷⁹

Muhammedin historiaa muistellessaan Tepon mieleen nousi Lenin. Hän ei tiennyt, oliko sosialistijohtaja saanut epileptisiä kohtauksia, mutta arveli, että todennäköisesti ainakin hysteerisiä. Leninkin oli koonnut joukkoja itselleen. Silloisesta politiikasta oli Tepon mukaan tullut kaikenlaisten hysteeristen ja puheetaitoisten ”seikkailijapukkien” paras kaalimaa. Kansanjoukot tahtoivat seurata sellaisia. Venäjä oli tällaisten kiihkoilijoiden parasta vaikutusalueita. Siellä vallitsi sellainen joukkosieluisuus, että uskonnollisessa kiihkossa ihmiset saattoivat joukolla polttaa itsensä hengiltä.¹⁸⁰

Suomessa kansa oli Tepon mukaan ollut ennen vakaa ja tyyni. Nyt tilanne oli kuitenkin toinen. Nyt oli alettu langeta loveen, tulla haltioihin, saarnata unissa ja nähdä näkyjä politiikan alalla. Teppo jatkoi:

Ja koska varsinkin Suomen sosialismi-usko käsittelee autuuden ihanuuksina suuria palkkoja ja työttömyyttä, paljon leipää ja enemmän voita, sianlihaa, kahvea, junta-

---

¹⁷⁷ Kaleva 223/23.11.1917, Anarkia jatkuu: Sotilaat kuularuiskuineen Ylivieskaan.

¹⁷⁸ Kaleva 225/26.11.1917, Punainen hirmuvalta.

¹⁷⁹ Kaleva 222/22.11.1917, Päivän pakinaa; Suistola 1999, 538.

¹⁸⁰ Kaleva 222/22.11.1917, Päivän pakinaa.

pullaa ja makkaroita, voi se noiden loveen lankeejain, unissa saarnaajain ja haltiois-
saan olevien avulla koota ympärilleen paljon enemmän herkkää väkeä kuin ennen
esim. Karoliina Utriainen. Tulee esim. joku hämäläinen hysteerinen tallukkamestari
ja tuntee Muhamedin tavoin hengen puhuvan itselleen. Hän kokoaa piankin ympäril-
lensä opetuslapsilauman, ja elää sen kustannuksella paremmin kuin suutaroiden.¹⁸¹

Uskonnollinen hurmoksellisuus oli siis Tepon mukaan levinnyt politiikan alalle. Heikki Kokko oli uskonpuhdistuskirjoituksissaan toivonut kristinuskon periaatteiden voimakkaampaa ulottamista yhteiskuntaan. Hän siis yhdisti uskontoa usein politiikkaan, vaikka tässä kirjoituksessa aivan eri merkityksessä. Tässä kirjoituksessa Kokko pyrki hyökkäämään sosialisteja vastaan heidän omilla aseillaan. Hän leimasi sosialistit uskonnollisesti hurmioituneiksi kiihkoilijoiksi, joita näiden omat johtajat veivät harhaan tavoittellessaan valtaa ja helppoa elämää.

Tepon mukaan suomalaiset uskonnollissosialistiset joukkosielut olivat ottaneet oppia venäläisistä:

Emmekähän tahdo olla jälissä venäläisiä. Eeei! Edellä jos mahdollista! – – – Suomessakin pitää olla anarkia, koska on Venäjälläkin. Ja pommeja ja pyssyjä ja paljon murhia ja pogromeja ja kansalaissota ja neuvostot ja komissariot ja erittäinkin se jatkuva vallankumous ... ja vallankumouksen etujen turvaaminen ... ja sekasorto ehdottomasti. Ja jos Venäjällä lyödään pää seinään niin osataan se lyödä meilläkin ja lyödä vaikka äkäisemminkin, jos niikseen tulee sillä on se kova pää meilläkin, se ja se!¹⁸²

Sosialistien kiihkoilu johti Tepon mukaan väkivaltaisuuksiin. Jos sosialistit syytivät kirkkoa uskonnon varjolla harjoitetusta henkisestä ja fyysisestä väkivallasta, niin nyt Heikki Kokko syytti sosialisteja vastaavasta ilmiöstä. Hekin harjoittivat omassa sosialistiuskonnollisessa kiihkossään henkistä ja fyysistä väkivaltaa. Lisäksi heidän johtajansa käyttivät tätä uskonnollista kiihkoa omiin itsekkäisiin tarkoituksiinsa, aivan kuten Kansan Tahdossa väitettiin pappien ja muiden hengellisten johtajien tekevän. Näin suurlakko sai Kalevassa aivan erityisen tulkinnan. Levottomuudet johtuivat sosialistien uskonnollisesta hurmoksesta.

Oman lukunsa Oulun lehdissä muodostivat joulukirjoitukset. Kristinuskunnan suurena juhlapäivänä oli hyvä tilaisuus kirjoittaa uskonnosta ja kirkosta. Joulukuu 1917 oli Suomen historiassa merkityksellinen. Suomi itsenäistyi kun eduskunta julisti 6. joulukuuta Suomen riippumattomaksi tasavallaksi. Tosin julis-

¹⁸¹ Kaleva 222/22.11.1917, Päivän pakinaa.

¹⁸² Kaleva 222/22.11.1917, Päivän pakinaa.

tusta ei osattu heti tulkita itsenäistymiseksi, jolle piti saada tunnustus maan ulkopuoleltakin. Myös maailmansodassa tilanne kehittyi kun bolsevikkien hallinnoima Venäjä halusi eroon sodasta. Itärintamalla taistelut olivat tauonneet, ja joulukuun puolivälissä sovitun Saksan ja Venäjän aselevon myötä alettiin keskustella rauhas-
ta. Maalimanrauhan toiveet siis kasvoivat hieman, mutta Suomessa jännitykset lisääntyivät porvariston ja sosialistien välillä.¹⁸³

Jouluaaton aattona Liitto käsitteli pääkirjoituksessaan joulua ja sanomaa rauhasta. Kirjoittaja oli toiveikas, koska rauhan saaminen maailmaan oli mahdollisesti lähempänä kuin edellisinä vuosina. Hän koki kuitenkin kummallisena ja ristiriitaisena rauhan puolesta sotimisen. Saman rauhaa ja rakkautta korostavan uskonnon tunnustajat taistelivat keskenään Euroopassa. Maailmansodasta kirjoittaja eteni kansalaisten keskinäiseen sotaan. Siinäkin ilmeni käytännön ja periaatteen ristiriita: kansanjoukot varustivat itseään sota-aseilla, mutta kielsivät sen niiltä, jotka tahtoivat puolustaa henkeään ja omaisuuttaan. Kirjoittajan mukaan ainoa keino selvitä tällaisena vaikeana aikana oli uskoa oikeuden voittoon.

Suomen pienen kansan elämänehto on yksin tämä usko. Ja tämän uskon oikea peruste on sen mestarin oppi, jota taasen maailman vapahtajana juhlimaan valmistaudutaan.¹⁸⁴

Lehden pääkirjoittajan mielestä Vapahtajan sanomalla ja uskolla oli tärkeä merkitys Suomelle. Ne olivat vaikeana aikana kansan elinehto.

Marraskuun suurlakon jälkeen sosialisteja oli syytetty porvarilehdissä laittomuuksista, ase-etsinnöistä ja veljeilystä venäläisten sotilaiden kanssa. Myös joulukuu oli ollut levoton. Kaupungeissa oli pantu toimeen miliisien lakkoja, jotka aiheuttivat ryöstelyä ja sekasortoa. Suurlakon ja joulukuun levottomuudet käynnistivät eduskunnassa keskustelut järjestysvallan lujittamisesta. Sosiaalidemokraatit vastustivat tällaisia ehdotuksia, koska he pelkäsivät niiden suuntautuvan työväestöä vastaan.¹⁸⁵ Liitto siis piikitteli sosiaalidemokraatteja puhuessaan oikeuden voitosta ja kansalaisten asevarustelun tuomitsemisesta.

Liitossa julkaistiin ennen jouluaattoa myös J. F. Alaojan kirjoitus, jossa kerrottiin suuren ”aatteenmiehen” syntymäjuhlan olevan kynnyksellä. Kaik-

---

¹⁸³ Luntinen 1993c, 227–232; Manninen 1993a, 358–368; Suistola 1999, 74–75.

¹⁸⁴ Liitto 251/23.12.1917, Rauhan juhla 1917.

¹⁸⁵ Veikkola 1980, 446; Manninen 1993a, 358–368; Suistola 1999, 99.

kialla missä hänen rakkautensa aatetta tunnettiin, hiljennettiin joulun viettoon. Joulun juhlavuuden kuvailun jälkeen Alaoja siirtyi arvostelemaan kirkon ja uskovien toimintaa. Kirkko oli hallinnut milloin maallisilla milloin hengellisillä pakokeinoilla. Se oli kiduttanut ihmisiä tai uhkaillut heitä helvetillä saadakseen ihmiset uskomaan haluamallaan tavalla.¹⁸⁶

Historian hämäristä tultiin pian senhetkiseen tilanteeseen. Alaojan mukaan muutosta ei ollut kovin paljon tapahtunut.

Yhä kuulee vielä usein huutavan palkkapapin tempelissä ja maallikkosaarnaajan pirtissä, kuinka muka kaikki ne ihmiset, jotka eivät usko heidän tavallaan – menevät helvettiin. Kaksi äärimmäistä suuntaa: hirmuinen tuomio ja rajaton armo, ovat ne eniten käytetyt keinot joilla viimeksi ihmisiä on koitettu taivuttaa Jumalan valtakuntaan.¹⁸⁷

Eksklusiivinen opetus jumalanvaltakunnasta oli tunnusomainen piirre lestadiolaiselle herätysliikkeelle. Maalaisliitto korosti ”elävän kristillisyyden” arvoa, mitä puolueen johdossa ainakin Santeri Alkio ja lestadiolaiset itse katsoivat edustavansa. Kirkkoon maalaisliitto suhtautui kriittisemmin. Kirkkokritiikin terävin kärki kohdistui pappien maallisiin pyrkimyksiin. Ne häiritsivät todellista hengellistä työtä, johon papit oli kutsuttu.¹⁸⁸ Alaojan kritiikki kosketti vähintään yhtä paljon lestadiolaista herätysliikettä kuin kirkkoa. Käsitys ”elävän kristillisyyden” arvosta ei siis saanut kaikkien lukijoiden varauksetonta tukea. Kirjoitus osoitti, että Liitto salli sivuillaan lestadiolaisen herätysliikkeen arvostelua, joskaan toimitus ei itse sellaista harrastanut.

Lopuksi Alaoja arvosteli kirjoituksessaan kirkonmiesten ja uskovien rahanahneutta. Hänen mukaansa ihmisarvoa oli liian pitkään mitattu rahassa. Kunniaa ja mainetta saattoi saada, vaikka olisi heikkoälyinen ja epärehellinen. Hyvään elämään riitti se, että oli rahaa. Raha ja maallinen tavara olivat kuitenkin katoavia. Henkiset saavutukset ja ylevät ajatukset säilyivät puolestaan läpi vuosisatojen. Raharuhtinaat saattoivat hymähdellä aatteenmiehille ja -naisille, mutta Jeesuskin oli ollut aatteenmies. Raharuhtinaiden mahti katoaisi heidän mukanaan,

---

¹⁸⁶ Liitto 250/22.12.1917, Joulun kynnyksellä.

¹⁸⁷ Liitto 250/22.12.1917, Joulun kynnyksellä.

¹⁸⁸ Mustakallio 1983, 272–273; Talonen 1988, 44, 128–129.

mutta Alaojalle ja muille aatteen ihmisille oli omistettu mittaamaton tulevaisuus. Heidän ajatuksensa tulisivat säilymään halki vuosisatojen.¹⁸⁹

Alaoja oli kirjoituksessaan osittain puolueen perinteisellä linjalla. Hän arvosteli kirkkoa omaisuuden tavoittelusta ja valtapyrkimyksistä. Poikkeuksellista oli uskonnon ja maallikkokristillisyyden arvostelu. Alaoja tyypisti kirjoituksessaan hengellisen elämän arvon henkisen elämän arvostamiseen.

Kalevakin käsitteli sodan ja rauhan asiaa pääkirjoituksessaan jouluaattona. Kirjoittaja mietiskeli, että ihmisten keskellä pitäisi parhailtaan olla hyvä tahto ja Jumalan suosio. Kumpaakaan ei kuitenkaan ollut. Syynä tähän oli, ettei ollut enää ihmisiäkään. Ihmisistä oli tullut kaarteja, sotajoukkoja, armeijoita ja petoja – ihmiskunta oli tuhkana. Jumalan valo ei kuitenkaan ollut kadonnut ja ihmisten oli mahdollista löytää tuo valo. Sen mukana löytyisi rauha. Ihmisten täytyi vain ylentää sydämensä ja nostaa katseensa irti maallisesta.

Uusi maailma, valon, totuuden, oikeuden, henkisyuden, rakkauden ja kaiken yhteyden sopusointuinen maailma syntyy vain ylentyneihin sydämiin ja uudet ihmiset, joille rauha suodaan, muodostuvat vain niistä, joilla on ylentynyt, puhdas sydän.¹⁹⁰

Kirjoituksessa jäi lopulta melko epäselväksi, mitä sydämen ylentäminen oikeastaan tarkoitti. Sen avulla ihmisten oli kuitenkin mahdollista löytää rauha ja valo. Kirjoitus oli samaa uskonnollismystistä sävyä kuin Heikki Kokon aiemmin laatimat uskontoa koskevat kirjoitukset.

Kaiku julkaisi jouluna tyyliinsä sopivan harrassävyisen kirjoituksen.¹⁹¹ Kaiun hartauskirjoittaja Max Katavisto puhui joulun tulosta ja Kristuksen odottamisesta jo ennen joulua. Hänen kirjoituksessaan oli hyvin eskatologinen sävy. Kirjoittaja tulkitsi sosialistien ja muiden jumalankieltäjien toimintaa eskatologisesti.

Kuitenkin Herran tulemisen edellä käyvät merkit viittaavat siihen, että Kristus pian tulee. Kaikkialla vallitsee hirmuinen pauhu. Ihmiseri ärjyy. Peto nousee syvyydestä. Hän saarnaa oppisaleissa ja kansan keskellä. Hän kieltää Isän, hän kieltää Pojan, hän kieltää yliaistilliset asiat. Tunnetko tätä? Hän korottaa itsensä jo yli Jumalan tehden itsensä jumalaksi. Sillä hän tekee katalan viisautensa uudeksi evankeliumiksi,

---

¹⁸⁹ Liitto 250/22.12.1917, Joulun kynnyksellä.

¹⁹⁰ Kaleva 249/24.12.1917, Ja maassa rauha ihmisten kesken.

¹⁹¹ Kaiku 249/25.12.1917, Jouluyö.

uudeksi pelastussanomaksi. Vapautta Jumalasta, vapautta kirkon kahleista, vapautta lihalle, vapautta, vapautta, vapautta. Tällainen on aikamme tunnussana.¹⁹²

Eskatologinen tulkinta sosialismista, ajan tapahtumista ja poliittisista muutoksista, kuten uskonnonvapauslaista, oli kirkon johdossakin tuolloin tavallista.¹⁹³ Kaiussa Max Katavisto liittyi tähän varsin yleiseen linjaan.

Porvarilehdissä vuoden 1917 joulukuun kirjoitusten perusteella ollut kovin valoisaa aikaa. Kirjoituksissa näkyi niin maailman- kuin kotimaanpolitiikan vaikeat kysymykset. Maailmansota, sisäiset levottomuudet ja uskontopoliittiset kysymykset nousivat joulukuun pinnalle. Kirjoittajien arviot senhetkisestä tilanteesta olivat synkkiä. Rauhaa ei ollut ihmisten välillä. Sitä ei ollut kotimaassa eikä maailmalla. Rauhanjuhlan sanoma ei ollut toteutunut, mutta rauha oli kuitenkin mahdollista saavuttaa. Synkästä ajasta huolimatta lehdet näkivät tulevaisuudessa toivoa, jos vain ihmiset osaisivat toimia oikein. Porvarilehdet myös hyödynsivät joulukuun suomen tilaisuuden piikitellä hieman sosialisteja ja heidän suhdettaan uskontoon. Samalla moitittiin sosialisteja kaksinaamaisesta asepolitiikasta ja heppoisesta oikeuskäsityksestä. Kansan Tahtoa joulukuun ei innostanut kirjoittamaan uskontoon tai kirkkoon liittyvistä aiheista.

Joulukuun tuli ja meni myös vuonna 1917. Oulun lehdissä uskontokirjoittelussa siirryttiin tarkastelemaan kirkkopäiviä, jotka oli ollut tarkoitus pitää jo marraskuussa 1917. Venäjän marraskuun bolševikkivallankumous ja Suomen levottomuudet suurlakkoineen estivät kirkkokansaa kokoontumasta tuolloin. Uusi yritys, joka myös onnistui, oli 15.–17. päivänä tammikuuta 1918. Kirkkopäiville osallistui kaikkiaan yli tuhat henkilöä. Niiden ohjelmasta vastasivat pääasiassa nuorkirkollisesti suuntautuneet Teologisen lauantaiseuran ja Kotimaa-lehden kannattajajoukot.¹⁹⁴

Oulun porvarilehdissä kirkkopäivät huomioitiin näkyvästi. Kaiku kirjoitti niistä pääkirjoituksessaan tammikuun puolivälissä. Kirjoittaja pohti kansankirkon asemaa, joka oli hänen mielestään vahva. Kirkko ei kuitenkaan voinut säilyttää asemaansa, jos se ei seurannut aikaansa ja sovittanut toimintaansa sen mukaiseksi. Kirkkopäivät oli kuitenkin askel kohti tällaista toimintaa. Vähän myöhemmin Kaiussa oli kirjoitus, jossa esiteltiin kirkkopäivillä käsiteltyjä aiheita

---

¹⁹² Kaleva 249/24.12.1917, Ja maassa rauha ihmisten kesken.

¹⁹³ Kena 1979, 197, 338.

¹⁹⁴ Veikkola 1980, 446–449; Mustakallio 2009b, 31.

ja puheita. Kirjoittaja lainasi kirjoituksessaan kahden keskeisen oululaisen kirkkovaikuttajan J. A. Mannermaan ja J. R. Koskimiehen puheita. Nimimerkki Kynä ei kuitenkaan kommentoinut asioita, vaan tyytyi esittelemään kirkkopäivien sisältöä.¹⁹⁵

Mannermaan rooli oli keskeinen kirkkopäivien järjestelyissä, kun hän toimi niitä valmistelevan komitean puheenjohtajana. Häntä voidaankin pitää koko hankkeen henkisenä isänä. Kokoontumisessa Mannermaa piti alustuksen uskonnonvapaudesta. Piispa Koskimies puolestaan piti saarnan kirkkopäivien avajaisjumalanpalveluksessa. Alun perin tämä tehtävä olisi kuulunut arkkipiispa Gustaf Johanssonille. Hän kuitenkin suhtautui kirkkopäiviin kriittisesti ja kieltäytyi tehtävästä. Oulun kirkollisella johdolla oli siis näkyvä rooli kirkkopäivien järjestelyissä ja toteutuksessa.¹⁹⁶

Kalevassa ja Liitossa kirkkopäiviä kuvasi nimimerkki Selostaja. Lehdessä julkaistiin samat kirjoitukset, mutta Liitossa niitä oli lyhennetty. Ensimmäisen päivän ohjelmasta Selostaja kertoi lyhyesti. Sen keskusteluissa, esitelmissä ja painetussa ohjelmassakin oli ollut keskeisenä ajatuksena korostaa velvollisuutta tehdä työtä kansan parhaaksi. Yleensä ottaen Selostaja vaikutti kirkkopäivien antiin tyytyväiseltä. Hän kertoi, että ihmiset olivat aluksi vaikeiden aikojen vuoksi epäilleet kirkkopäivien onnistumismahdollisuuksia. Itsekin hän ilmoitti kuuluneensa tuohon ”Tuomasten” joukkoon. ”Tuomokset” olivat kuitenkin joutuneet häpeään jo avajaisjumalanpalvelukseen saapuessaan.¹⁹⁷

Kalevassa ja Liitossa ei varsinaisesti pohdittu kirkkopäivillä käsitellyjä kysymyksiä syvällisemmin. Nimimerkki Selostajakin tyytyi esittelemään kirkkopäivien ohjelman, esitelmien ja keskustelujen keskeisiä sisältöjä. Niin kuin Kaiun nimimerkki Kynä Selostajakin piti esillä oululaisten Mannermaan ja Koskimiehen esiintymistä kirkkopäivillä. Lopuksi kirjoittaja yhtyi puheenjohtajan lausuntoon. Kirkkopäivät oli järjestetty mallikelpoisesti. Tähän puheenjohtaja oli vielä lisännyt, että kirkko ja kansa olivat seisseet rinnakkain jo vuosisatoja. Hänen mielestään niiden tulisi seisoa rinnakkain vielä tulevaisuudessakin.¹⁹⁸

---

¹⁹⁵ Kaiku 12/15.1.1918, Suomen ensimmäiset kirkkopäivät; Kaiku 16/19.1.1918, Pakinaa kirkkopäiviltä.

¹⁹⁶ Kena 1979, 44, 46; Veikkola 1980, 417, 448; Mustakallio 2009a, 359; Mustakallio 2009b, 31.

¹⁹⁷ Kaleva 15/19.1.1918, Kirje kirkkopäiviltä; Liitto 15/19.1.1918, Kirje kirkkopäiviltä.

¹⁹⁸ Kaleva 15/19.1.1918, Kirje kirkkopäiviltä; 18/23.1.1918, Kirje kirkkopäiviltä; Liitto 15/19.1.1918, Kirje kirkkopäiviltä; 17/22.1.1918, Kirje kirkkopäiviltä.

Kirkkopäivien esitelmissä ja puheenvuoroissa korostettiin, että kirkon ja seurakuntien oli tärkeää varautua tulevaisuuden tuomiin muutoksiin. Esi- telmissä käsiteltiin ajankohtaisia poliittisia ja kirkkopoliittisia aiheita. Tällaisia olivat esimerkiksi kirkon ja valtion suhde, uskonnonvapaus, koulujen uskonnon- opetus, maallikkotoiminta kirkossa ja kirkon suhde sosiaaliseen kysymykseen. Kokoontumisen tärkeintä antia olivat päätökset perustaa Suomen Kirkon Seura- kuntatyön Keskusliitto ja Suomen Kirkon Pappisliitto. Kirkkopäivistä muodostui järjestäjien toiveiden mukainen: ne yhdistivät kirkkokansaa ja osoittivat sen yhte- näisyyttä myös ulospäin.¹⁹⁹

Kirkkopäivät saivat melko paljon huomiota Oulun porvarilehdissä, joista jokaisessa oli kaksi aihetta laajemmin käsitellyttä kirjoitusta. Työväenlehteä aihe ei kiinnostanut, vaan Kansan Tahto vaikenä kirkkopäivistä kokonaan. Varsi- nainen asioiden kommentointi ja pohtiminen jäi porvarilehdissäkin vähäiseksi. Kirjoittajat esittelivät kirkkopäivien ohjelmaa ja sisältöä, mutta eivät analysoineet tai arvioineet niitä tarkemmin. Porvarilehdet kuitenkin antoivat tapahtumasta myönteisen kuvan ja näkivät sen tarpeelliseksi. Ne eivät siis suhtautuneet kirkko- päiviin ja nuorkirkollisiin edistyspyrkimyksiin ainakaan kielteisesti. Linjaa voi pitää suopeana. Minkäänlaista poikkipuolista sanaa kirkkopäivien ohjelmasta ei näkynyt.

3.4. Pappien kirjoittelua sodan kynnyksellä

Tammikuussa 1918 papit osallistuivat Oulun lehdissä aktiivisesti ajankohtaisten aiheiden käsittelyyn. Silloin julkaistiin kolme pappien kirjoitusta, jotka käsitelivät senhetkisiä kiistakysymyksiä. Nämä kirjoitukset olivat Kaiussa, Liitossa ja Kan- san Tahdossa. Ne julkaistiin juuri ennen kuin Suomi ajautui sisällissotaan.²⁰⁰

Liitossa julkaistiin Yrjö Loimarannan kirjoitus, jossa käsiteltiin pap- pien luonnontuotteina maksettavia palkkoja. Loimaranta toimi senaatin esitteli- jäsihteerinä kirkollisasiain toimituskunnassa. Helsingin Sanomat oli pyytänyt hä- neltä selvitystä hinnasta, jolla pappien luonnontuotteina maksettavat palkat olisi korvattava. Elintarvikelaki ei sillä hetkellä mahdollistanut maksua luonnontuottei- na, joten papeille se piti maksaa rahana. Liitto lainasi muissa lehdissä ollutta esit-

---

¹⁹⁹ Kena 1979, 44–46; Veikkola 1980, 448–449.

²⁰⁰ Kaiku 22/26.1.1918, Onko totta?; KT 22/28.1.1918, Rauhan evankeliumio; Liitto 8/11.1.1918, Papiston luonnontuotteina maksettavat palkkasaatavat.

telijäsihteerin vastausta ja kertoi hänen antaneen hyväntahtoisesti selvityksen senaatin kannasta kysymykseen. Vastauksessaan Loimaranta teki selkoa tilanteesta ja antoi ohjeita palkkojen maksuun. Hän esitti, että palkat pitäisi maksaa viljan senhetkisen luovutushinnan tai sitä alemman hinnan mukaan.²⁰¹

Esittelijäsihteeri tiedosti, että luovutushintaan maksetut korvaukset kasvattaisivat paikoin papiston tuloja. Huonoina viljavuosina papisto kuitenkin taas menettäisi tulojaan, joten tilanne oli tasapainossa. Loimaranta kertoi myös, että papisto oli paikoin jo sopinut saatavistaan luovutushintaa huomattavasti alemmalla hinnalla ja piti tätäkin suositeltavana käytäntönä. Hän kehotti pappeja tarkkuuteen siinä, etteivät he missään tapauksessa ylittäisi luovutushinnan määrää hintaa periessään tulojaan.²⁰²

Liitto ei varsinaisesti kommentoinut kirjoitusta. Papiston palkkaus ja virkatilat olivat lehdelle läheisiä kysymyksiä, mutta se ei hyödyntänyt tätä tilaisuutta aiheen laajempaan pohdintaan. Eduskuntavaalien alla Liitto oli suhtautunut Loimarantaan ylseästi, mutta nyt lehdellä ollut hänestä mitään pahaa sanottavaa. Hän oli vain hyväntahtoisesti ilmaissut senaatin kannan. Tästä voidaan päätellä, ettei Loimarannan esitys ainakaan sillä hetkellä ollut Liiton mielestä käyttökelpoton, vaikka se hetkellisesti saattoi jopa nostaa joidenkuiden pappien tuloja.

Kaiussakin kirjoitettiin papista ja viljasta. Arvi Järventaus kirjoitti Hyrynsalmen kirkkoherrasta Jonas Eliel Snellmanista, joka oli kätkenyt itselleen suurehkon määrän viljaa. Hän oli tuhtunut kirkkoherran toiminnasta. Järventaus kertoi, että kyseinen kirkkoherra oli jo aiempien ansioidensa tähden virastaan pidätettynä. Kirkkoherran elämä oli ollut häpeäksi evankeliumille. Uusin tapaus oli kuitenkin kaiken huippu.

Sillä aikaa kun monet sada perheet taistelevat puutteen ja köyhyyden kanssa, näkevät suoranaista nälkää, kätkee pappi, jonka pitäisi ennen kaikkea olla köyhien ja turvattomien auttaja, jolla ei itsellään saisi olla ”kohta hametta”, suuret määrät viljaa taak-sensa, voidakseen rikkaan miehen lailla elää komeasti ja herkullisesti.²⁰³

Järventaus, joka itse oli lähtöisin työläisympäristön vaatimattomista oloista, tuomitsi tällaisen toiminnan. Kirkkoherra oli häpäissyt teollaan koko kirkon. Siksi tuomiokapitulin tulisi viipymättä ryhtyä asiassa toimiin ja erottaa kyseinen pappi

²⁰¹ Liitto 8/11.1.1918, Papiston luonnontuotteina maksettavat palkkasaatavat; Veikkola 1980, 263.

²⁰² Liitto 8/11.1.1918, Papiston luonnontuotteina maksettavat palkkasaatavat.

²⁰³ Kaiku 22/26.1.1918, Onko totta?.

virastaan. Turun ryöstäjillekin sopi nostaa tämän tapauksen jälkeen hattua. Kirjoittaja viittasi Turussa vastikään tapahtuneisiin levottomuuksiin, jotka maltilliset sosiaalidemokraatitkin olivat tuominneet. Järventaus surkutteli myös sitä, että tämä tapaus oli jo toinen laatuaan pappien keskuudessa. Hän kertoi sosialistilehtienkin kirjoittaneen aiheesta.²⁰⁴

Järventaus oli aidosti närkästynyt kirkkoherran toiminnasta. Hän ajatteli teon tahraavan kirkon maineen ja tähdensi tuomiokapitulिन toimintavastuuta tilanteessa. Epärehellinen pappi oli saatava erotettua virastaan. Järventaus tahtoi näin asettua vastustamaan kuvaa ahneista ja epärehellisistä papeista. Hänelle oli tärkeää kirkon maine rehellisenä ja kansalaisille lojaalina toimijana. Papin piti olla rehellisyyden perikuva. Seurakunnan paimenen oli myös oltava köyhille ja vähäosaisille sekä ystävä että auttaja. Papin tuli tarpeen vaatiessa olla valmis luopumaan vaatteistaankin kansan hyväksi. Epäilemättä Järventauksen omat kokemukset ja suhde työläispiireihin vaikuttivat kannanoton taustalla.

Kansan Tahdossa pappi ei puhunut viljoista tai palkoista. Lehdessä oli tammikuun lopulla kirjoitus, jonka alaotsikossa kerrottiin kirjoituksen sisältävän papin ja kristityn ajatuksia silloisesta tilanteesta. Kirjoitus Kansan Tahdon mukaan lainaus Työmieheissä olleesta pastori Harald Daniel Pennasen tekstistä. Vuonna 1893 syntynyt Pennanen oli vihitty papiksi vuoden 1917 alussa ja hän toimi Kuhmoisten vt. kappalaisena. Myöhemmin hän oli kristillisen työväenliiton lehden Työkansan toimittajana (1924–1930) ja toimi liiton puheenjohtajanakin (1946–1948). Kansan Tahdossa julkaistussa kirjoituksessaan hän asettui vastustamaan suojeluskuntia ja kannattamaan punakaarteja. Hänen mukaansa suojeluskunnat ja eduskunnan päätös lujasta järjestysvallasta olivat riistäjäluokan keinoja lujittaa valtaansa. Riistäjäluokkaa edusti vain pieni murto-osa kansasta. Pennasen mielestä sosiaalidemokraattinen puolue oli edelleen Suomen suurin puolue, vaikka lokakuun vaalit olivat muka muuta osoittaneet.²⁰⁵

Pennanen asettui selvästi vastustamaan porvariston pyrkimyksiä lujasta järjestysvallasta. Ne oli tarkoitettu työväenluokan riistämiseen ja orjuuttamiseen. Pennanen siteerasi useaan otteeseen Jeesuksen opetuksia rauhanaatteen liittyen. Näin kirjoittaja pyrki osoittamaan, kuinka porvariston ja kristittyjen vaatimukset järjestysvallan lujittamisesta eivät olleet Jumalalle mieluisia. Hän

---

²⁰⁴ Kaiku 22/26.1.1918, Onko totta?; Manninen 1993b, 399–400; Oinas 2008,41, 53.

²⁰⁵ KT 22/28.1.1918, Rauhan evankeliumio; Melkas 1999, 103–104; Alarotu 2006, 65.

myös ihmetteli, että hengellinen Kotimaa-lehti kehotti välttämään osallistumista antimilitaristisiin mielenosoituksiin.²⁰⁶

Pennasenkin mielestä maahan tarvittiin oma sotaväki, mutta se täytyi kehittää ja säilyttää sosiaalidemokraattien käsissä. Punakaarteja ja sen aiemmin tekemiä murhatöitä hän ei tahtonut tuomita. Kaikkivaltiaan Jumalan käsky oli, ettei ketään saanut tuomita. Kun tuomitseminen lakkaisi, niin ihmisten ilona ei enää olisi toisten syöminen ja halventaminen, vaan rakkauden Isän tahdon toteuttaminen. Lopuksi Pennanen ilmoitti, että rakkauden kaksoiskäsky oli ainoa laki, jota hän tunnusti. Punakaarteja julkisesti ja todellisesti tuona aikana sympatisoineita pappeja ei ole tiedossa kovin montaa. Sisällissodan aikana ainoa täysverinen punapappi oli pastori Einar Rauhamäki, joka osallistui aktiivisesti punakaartien toimintaan.²⁰⁷

Mikäli Pennasen kirjoitus oli aito, niin se oli papin laatimaksi poikkeuksellisen raju kannanotto punaisten puolesta. Vaikka kirjoitus ei ollut Kansan Tahdon oma, niin sillä oli papin laatimana tekstinä aivan erityinen arvo Oulun työväenlehdelle. Papin auktoriteetilla yritettiin vakuuttaa uskonnollismielisiä lukijoita sosiaalidemokraattien toimien oikeellisuudesta ja tarpeellisuudesta, vaikka niihin kuului lakia rikkovia ja väkivaltaisiakin piirteitä.

---

²⁰⁶ KT 22/28.1.1918, Rauhan evankeliumio.

²⁰⁷ KT 22/28.1.1918, Rauhan evankeliumio; Mustakallio 2009b, 36–38.

4. SISÄLLISSODASTA MONARKIAN HAUTAJAISIN

4.1. Kirkko kansalaissodan keskellä

Runsaan viikon kuluttua kirkkopäivien päättymisestä Suomessa syttyi sisällissota. Sodan taustalla oli kirjava joukko taloudellisia, poliittisia ja yhteiskunnallisia syitä. Tsaarinvallan romahdettua Suomelta puuttui yleisesti hyväksyty sotasotaväki ja järjestysvalta. Levottomuuksien keskellä tämä johti erilaisten vapaaehtoisten järjestystä valvovien suojeluryhmien syntymiseen. Eduskunta hyväksyi tammikuussa senaatin ehdotuksen lujan järjestysvallan luomiseksi maahan.²⁰⁸

Järjestysvaltaa luomaan valittiin kenraaliluutnantti C. G. E. Mannerheim. Sosiaalidemokraatit eivät hyväksyneet päätöstä. He katsoivat, että toimet oli suunnattu työväestöä vastaan. Molemmat osapuolet olivat lehdissään jo pitkään syytelleet toisiaan sodan lietsomisesta ja siihen valmistautumisesta. Levottomuuksien kasvaessa suojeluskunnat julistettiin maan laillisiksi sotavoimiksi, minkä sosiaalidemokraatit tulkitsevat sodanjulistukseksi. Erimielisyydet johtivat siihen, että taistelut syttyivät tammikuun lopulla.²⁰⁹

Sodassa asettuivat vastakkain valkoinen ja punainen Suomi. Maahan syntyi kaksi hallitusta: punaista kansanvaltuuskuntaa johdettiin Helsingistä ja maan valkoista, laillista hallitusta Vaasasta. Oululla oli kansalaissodan alkuvaiheessa merkittävä rooli. Siellä käytiin 30.1.–3.2.1918 sodan siihen asti vakavin taistelu punaisten ja valkoisten välillä. Se vaikutti ratkaisevasti siihen, että koko Pohjois-Suomi jäi valkoisten määräysvaltaan. Oulun valtaus ilmeisesti latisti punaisten intoa koko Pohjois-Suomessa ja Mannerheimin joukot saivat sen vallattua melko nopeasti. Pohjoisen vapauttamisen jälkeen valkoiset saivat lähetettyä miehiä ja kalustoa etelään. Samalla valkoisten selusta turvattiin, kun Pohjois-Suomen punaiset ja venäläiset saatiin riisutuksi aseista.²¹⁰

Oulun lehdissä kansalaissodan syttyminen tarkoitti muutoksia. Kun taistelut alkoivat kaupungissa, se joutui aluksi punaisten valtaan. Tuolloin porvarilehdet lakkasivat ilmestymästä viikoksi. Valkoisten valloitetun kaupungin lakkasi

---

²⁰⁸ Manninen 1993b, 401–403, 432.

²⁰⁹ Manninen 1993b, 403–404, 429, 432; Salminen 2007, 32.

²¹⁰ Hautala 1976, 619–620; Kenttä 1986, 134–135, 138–139; Ahto 1993, 194–196; Piilonen 1993, 486–493.

puolestaan Kansan Tahto ilmestymästä. Se ei enää tutkimusaikana tämän jälkeen ilmestynyt. Normaali käytäntö sota-aikana oli, että valkoisella puolella lakkautettiin työväenpuolueen lehdet ja punaisella puolella porvaripuolueiden lehdet. Tästä eteenpäin tutkimukseni koskee siis vain Oulun porvaripuolueiden lehtien kirjoittelu.²¹¹

Oulun taisteluista kertovien kirjoitusten joukossa ei juuri ollut tämän tutkimuksen aiheeseen liittyviä. Kaiku tosin kertoi Oulun diakonissakodin tapahtumista taistelujen aikana. Diakonissakodissa oli hoidettu haavoittuneita, vaikka se oli ollut hankalaa, koska vain muutamaa huonetta oli pystytty käyttämään. Kirjoittaja kertoi, että muihin huoneisiin oli satanut kuulia seinien ja ikkunoiden läpi. Diakonissalaitosta lukuun ottamatta Oulun taistelukirjoituksissa ei kerrottu pappien tai kirkon roolista sotatoimien keskellä. Oulun taisteluissa kaatui valkoisia 33 ja punaisia 26. Punaisia jäi vangiksi noin 800 ja venäläisiä sotilaita noin 1 000.²¹²

Sota vaati uhrinsa, mikä näkyi Oulun lehdissä. Ensimmäiset kansalaisotaa koskevat kirjoitukset, joissa kirkolla oli oma näkyvä roolinsa, kertoivat sankarihautajaisista. Kaiku, Kaleva ja Liitto kirjoittivat helmikuun puolivälissä kahden valkoisen kaatuneen hautajaisista. Vainajat olivat jääkärikapteeni Friedel Jacobsson ja ylioppilas Lauri Johannes Sutela. Jacobssonin hautajaisissa piti ruumissaarnan hänen serkkunsa Hailuodon kirkkoherra Eino Virkkula.²¹³ Kaleva lainasi hänen puhettaan:

Kansalaiset! Isänmaa viettää suurta juhlaa keskellä hirmuista aikaa. Isänmaallisuuden pyhät liekit leimuavat. Sitä juhlaa vietetään myös avonaisten hautojen äärellä. Me kiitämme Jumalaa niistä sydämistä, joissa tämä pyhä liekki on päässyt leimuaan ja että tässä itsekkäässä ajassa on sydämiä, jotka eivät pyydä mitään, vaan kysyvät vain, mitä saisivat antaa isänmaalle. Sekin on Jumalan lahja.²¹⁴

Virkkulan puheessa yhdistyi isänmaahan ja uskontoon vetoava sanoma. Tämä oli tavallista puheissa, joita pidettiin valkoisten kaatuneiden hautajaisissa.²¹⁵

---

²¹¹ Suistola 1999, 100; Tauno Saarela 2006, 91; Salminen 2007, 32.

²¹² Kaiku 41/24.2.1918, Katsaus Oulun diakonissakotiin taistelusunntaina 5 p. helmikuuta; Hautala 1976, 621; Ala-Häivälä 2000, 19.

²¹³ Kaiku 33/15.2.1918, Kaatuneitten sankarien hautauksia; Kaleva 33/15.2.1918, Vapaussankarien hautajaiset; Liitto 33/15.2.1918, Vapaussankarien hautajaiset.

²¹⁴ Kaleva 33/15.2.1918, Vapaussankarien hautajaiset.

²¹⁵ Poteri 2009, 63–64.

Sutelan hautajaiset toimitti Sodankylän kirkkoherra Arvi Järventaus. Järventaus oli saanut määräyskirjan kirkkoherran virkaan jo heinäkuussa 1917, mutta hän aloitti virkansa hoitamisen vasta sodan loppuessa. Puheessaan hän vertasi silloiseen sotaan Joosuan kirjassa kerrottua israelilaisten taistelua. Heitäkin odotti luvattu maa – Suomi. Sankarihautauspuheissaan papit nostivat kaatuneet valkoiset muuallakin Suomessa esimerkiksi itsensä uhraavasta toiminnasta. Samalla saatettiin kehottaa muita seuraamaan tällaista esimerkkiä ja osallistumaan taisteluun. Molemmissa hautajaisissa suojeluskunta oli vahvasti esillä. Suojeluskunnan jäsenet olivat kunniavartiossa, pitivät puheen, laskivat seppeleen ja ainakin Jacobsonin hautajaisissa ampuivat myös kunnialaukaukset. Suojeluskuntien rooli oli keskeinen tekijä, joka erotti sankarihautajaiset tavallisista hautajaisista.²¹⁶

Hautajaiskirjoituksia oli Oulun lehdissä paljon. Kaiku ja Kaleva kirjoittivat 18.5. Oulussa järjestetyistä sankarihautajaisista, jotka olivat järjestyksessään jo seitsemännet. Ne olivat kaupungin viimeiset sisällissodan aikana järjestetyt sankarihautajaiset. Oulussa järjestettyjen hautajaisten lisäksi lehdet uutisoivat muuallakin Pohjois-Suomessa järjestetyistä sankarihautajaisista. Yleensä hautajaiset kuvattiin ylevinä uskonnollis-isänmaallisina juhlina. Sellaisiksi ne muodostuivat muuallakin valkoisessa Suomessa. Samaa henkeä edustivat kaatuneiden muistokirjoitukset, joita myös Oulun lehdissä julkaistiin runsaasti.²¹⁷

Uhrien lisäksi sota vaati sotijansa. Oulustakin lähti rintamalle miehiä ja lehdet kertoivat juhlista, joita lähtijöille järjestettiin. Kaleva ja Liitto ilmoittivat jo etukäteen Oulun ensimmäisen vapaaehtoisen armeijakunnan rintamalle lähdön vuoksi tuomiokirkossa 23. helmikuuta pidettävästä jumalanpalveluksesta. Liitto ei tapahtumasta etukäteisilmoitusta enempää kertonutkaan. Kaleva kuitenkin kirjoitti tapahtumasta myös sen jälkeen. Rintamalle lähtöä oli juhlittu useassa paikassa. Aluksi joukot olivat olleet lääninhallituksen edessä, missä Hailuodon virkaa tekevä kirkkoherra, Vanhantestamentin eksegetiikan professori Arthur Hjelt ja Kalevan päätoimittaja Heikki Kokko olivat pitäneet puheet. Tuomiokirkon jumalan-

---

²¹⁶ Kaiku 33/15.2.1918, Kaatuneitten sankarien hautauksia; Kaleva 33/15.2.1918, Vapaussankarien hautajaiset; Liitto 33/15.2.1918, Vapaussankarien hautajaiset; Veli-Pekka Lehtola 2004, 603; Oinas 2008, 164, 185–186, 192–193; Poteri 2009 58–59, 63–64.

²¹⁷ Kaiku 50/7.3.1918, Kaatuneen vapaussankarin hautaus; 88/24.4.1918, Iivari Ellilä; 102/11.5.1918, Nivalan kaatuneitten muistolle; 103/12.5.1918, Sankarihautajaisia maaseudulla; 108/18.5.1918, Seitsemännet sankarihautajaiset Oulussa; Kaleva 106/16.5.1918, Sankarihautauksia; 108/18.5.1918, Seitsemännet sankarihautajaiset Oulussa; Liitto 70/3.4.1918, Yrjö Autti; 81/16.4.1918, Vapaussankarien hautaus Rovaniemellä; Kena 1979, 50.

palveluksen oli toimittanut Arvi Järventaus, joka oli lähdössä sotilaiden mukaan rintamalle kenttäpapiksi.²¹⁸

Kaiku kirjoitti samasta tilaisuudesta suunnilleen samalla tavalla kuin Kaleva. Kaiussa vain annettiin enemmän tilaa Järventauksen puheille. Kirkkohera piti kirkossa saarnan ja sen lisäksi vihki rintamalle lähtijöiden liput. Kaiku kirjoitti Järventauksen lausuneen lippujen vihkipuheessaan:

Jos vihollinen pääsee voitolle, riistää hän meiltä pois temppelimme. Me menemme siis taisteluun myös niiden pyhäkköjen puolesta, joissa tähän saakka olemme saaneet kokoontua isiemme Jumalaa palvelemaan. Sitä taistelua varten viemme kentille toisen näistä lipuistakin. Sitä varten se nyt nostetaan kansan yli. Seuratkoon näitä lippuja aina sellainen joukko, joka totisin sydämin, Jumalaan luottaen taistelee ulkonaisen ja sisäisen vapauden puolesta. Nyt vihin nämä liput johtomerkeiksi taisteluun jumalanvaltakunnan ja isänmaan puolesta.²¹⁹

Kaiussa julkaistiin myös kirjoitus, jossa kerrottiin tuomiokirkossa järjestetystä juhlasta. Siinä kirjoittaja ylisti lähtijöiden rohkeutta ja antoi muutenkin tilaisuudesta ylevän kuvan.²²⁰ Kaiku yhdisti vahvasti kirkon ja sodan toisiinsa. Kirkko oli ilman epäilyksiä valkoisen Suomen puolella. Järventauksen mukaan vihollinen ei muodostanut uhkaa vain isänmaalle, vaan myös kirkolle. Siksi taistelu oli samalla sotaa jumalanvaltakunnan puolesta.

Rintamalle lähtijöille järjestettiin kirkollisia juhlia lehtien levikki-alueella myös muualla kuin Oulussa. Liitto kertoi Pyhäjoen kirkossa maaliskuun puolenvälin jälkeen sotaan lähtijöille järjestetystä juhlasta, jossa maanviljelijä Juho Kanniainen oli pitänyt puheen. Puheessaan Kanniainen lähetti sotilaat rintamalle kostamaan leskien ja orpojen puolesta. Kemissä asui vanhoillislestadiolainen maallikkosaarnaaja ja maanviljelijä, joka oli nimeltään Juho Kanniainen. Hän oli aktiivinen maalaisliittolainen. Kanniainen oli myöhemmin maalaisliiton ehdokkaana eduskuntavaaleissa ja osallistui suojeluskuntakeskusteluun vielä sodan jälkeen. Myös Torniossa asui vanhoillislestadiolainen Juho Kanniainen, joka

---

²¹⁸ Kaleva 39/22.2.1918, Lauantain lähtöjumalanpalvelus; 41/25.2.1918, Ensimmäisen vapaaehtoisen komppanian lähtö Oulusta rintamalle; Liitto 37/23.2.1918, Rintamallelähtöjumalanpalvelus; Veli-Pekka Lehtola 2004, 603.

²¹⁹ Kaiku 41/24.2.1918, Ensimmäisen vapaaehtoisen rykmentin lähtö Oulusta rintamalle.

²²⁰ Kaiku 42/26.2.1918, Poikiemme lähtiessä.

oli maallikkosaarnaaja, mutta ei maanviljelijä.²²¹ Pyhäjärvellä kirkkopuheen pitänyt Kannainen oli ilmeisesti Kemissä asunut maallikkosaarnaaja.

Liiton lainaamassa puheessa Kannainen kuvaili vihollisen julmuutta ja kehotti sotaan lähtijöitä maksamaan valtionpetäjille tekojensa mukaan. Vihollista kohtaan ei saanut enää olla pitkämielinen. Viholliseksi puhuja nimesi sosialistit erottelematta heitä toisistaan. Kaiku ja Liitto olivat aiemmissä pääkirjoituksissaan kuitenkin korostaneet, ettei nyt sodittu sosialismia vastaan, vaan isänmaan pettureita vastaan.²²²

Sotilaiden lähtöjuhlaa käsiteltiin myös kirjeessä, joka julkaistiin Liitossa maaliskuun loppupuolella. Kirjoittaja kertoi Ranualla pidetystä jumalanpalveluksesta, jossa rintamalle lähtijät saateltiin matkaan. Paikkakunnan vanhoillislestadiolainen kirkkoherra O. H. Jussila oli puhunut sotilaille Jumalan matkaan ottamisen tärkeydestä. Jussila toimi myöhemmin rintamalla lestadiolaisten lähettämän käytännöllisen ambulanssin johtajana.²²³

Lestadiolaiset olivat ilmeisesti esillä Liitossa myös maaliskuun kirjeessä, jossa nimimerkki P.P. kertoi huomanneensa liikehdintää Utajärvellä. Kirjoittajakin oli laittanut sukset jalkaan, hiihdellyt muiden perässä ja huomannut tulleensa seuroihin. Siellä saarnamies oli paukutellut synnit seiniä myöten anteeksi niin uskoville kuin uskottomille. Valkokaartilaiset saarnaaja oli kuitenkin tuominut helvettiin. Se oli kirjoittajan mukaan tuntunut hänestä ja muista paikalla olleista valkokaartilaisista kammottavalta.²²⁴ Tässäkin kirjoituksessa Liitto salli sivuillaan maalaisliitossa arvossa pidetyn ”elävän kristillisyyden” arvostelua.

Sotaan lähtevien kirkolliset juhlallisuudet, suojeluskuntien lippujen siunaamiset ja sankarihautajaiset olivat tavallista kirkollista toimintaa valkoisessa Suomessa. Kirkkoa ei silti ole pidetty pelkästään valkoisen Suomen kirkkona. Seurakuntien toiminta jatkui yleensä melko normaalina myös rintaman punaisella puolella.²²⁵ Oulun lehdissä sota miellettiin selkeästi myös taisteluksi uskon ja kir-

---

²²¹ Liitto 59/21.3.1918, Eräs puhe rintamalle lähteville; Talonen 1988, 227, 250, 314.

²²² Kaiku 49/6.3.1918, Väärä käsitys; Liitto 46/6.3.1918, Sosialisteille ja porvareille; 59/21.3.1918, Eräs puhe rintamalle lähteville.

²²³ Liitto 66/31.3.1918, Ranuan Ylimaa; Talonen 1988, 186.

²²⁴ Liitto 46/6.3.1918, Kirje Utajärven Ahmaskylästä.

²²⁵ Kaiku 32/14.2.1918, Hautaus; 74/7.4.1918, Oululaisten vapaussankarien hautaus; Kaleva 33/15.2.1918, Vapaussankarien hautajaiset; 60/19.3.1918, Sankareina kaatuneet; Liitto 42/1.3.1918, Hans Juho Aran hautaus; 99/11.5.1918, Kuudennet sankarihautajaiset Oulussa; Kena 1979, 50–51.

kon puolesta. Punaisia pidettiin kirkon vihollisina ja heitä vastaan lähdettiin sotiin Jumalan avulla.

Papeilla oli juhla- ja siunaustilaisuuksissa puhumisen lisäksi sodassa muitakin rooleja. Muutamia pappeja osallistui ase kädessä taisteluihinkin. Sellainen ei kuitenkaan ollut kovin yleistä. Pappeja ei velvoitettu virkansa vuoksi osallistumaan kutsuntoihin, joita järjestettiin sotilaiden saamiseksi. He olivat ainoa ammattiryhmä, joka vapautettiin virkansa vuoksi kutsunnoista. Perinteinen asenne vieroksui papin osallistumista taisteluun aseensa kanssa. Sen sijaan suojeluskuntien toimintaan ja perustamiseen papit osallistuivat suuremmissa määrin. Pappien valkoisille antama tuki oli pääasiassa kuitenkin henkistä laatua.²²⁶

Kalevassa kerrottiin huhtikuussa yhdestä taisteluun osallistuneesta papista. Nuori pohjalainen pappi oli joutunut taistelussa tilanteeseen, jossa punaiset ampuivat valkoisia kuularuiskulla kirkon tornista. Hänen kerrottiin pohtineen ja toimineen näin:

– On tämäkin kohtalon ivaa, kun pappi pommittaa kirkkoa.

Mutta sitten hän jatkoi:

– Paholaisia vastaan täytyy taistella vaikka ne olisivat päässeet pujahtamaan itse taivaan esikartanoihin. Sehän on juuri papin tehtävä.

Sanoi, ja tähtäsi. –²²⁷

Kirjoituksessa tuli hyvin esiin, miten valkoisella puolella sodan yhdeksi tarkoitukseksi nähtiin uskon puolesta taistelevien. Tässä kirjoituksessa vihollisista tehtiin paholaisia.

Kirkko ja papisto joutuivat kansalaissodan keskellä kokemaan väkivaltaisuuksia punaisten taholta. Punaisella puolella pappeja murhattiin kymmenen ja muita kirkon työntekijöitä yhdeksän. Kirkon työntekijöihin kohdistuneita pahoinpitelyjä on listattu 54 ja paossa joutui olemaan 70 henkilöä. Kirkkoon ei kuitenkaan kohdistunut systemaattisia vainotoimia. Yleensä punaisten hallinnoimalla alueella jumalanpalveluksetkin jatkuivat normaalisti. Toisinaan papit tunsivat myötätuntoa punaisia kohtaan ja yrittivät pelastaa vangiksi joutuneita valkoisten liian ankarilta toimilta. Punaiset taas saattoivat toimia seurakuntiansa pappeja

---

²²⁶ Kena 1979, 52, 54.

²²⁷ Kaleva 86/22.4.1918, Pikku juttuja sotatapahtumista.

kohtaan samalla tavoin, auttaen heitä pelastautumaan omiensa vastaavilta puuhilta.²²⁸

Oulun lehdissä punaisten kirkkoon ja papistoon kohdistamista tuho-
töistä kerrottiin runsaasti. Kalevassa myös oikaistiin joskus virheellisiä tietoja. Helmikuussa lehdessä kerrottiin, että erästä kirkkoherraa ei ollutkaan tapettu, vaikka niin oli väitetty. Kirkkoherra oli ollut ainoastaan vangittuna, mutta vapautunut jo sieltäkin. Sen sijaan rovasti Wilhelmi Malmivaaran lehti arveli edelleen olevan vangittuna. Varkauden valloituksen jälkeen helmikuussa lehti kertoi, miten Varkaudesta paennut roskaväki oli vallannut kirkon Liperissä. Kaleva kertoi myös, että ”punaryssät” panivat pappeja kaikenlaisiin töihin, kuten lumen luontiin.²²⁹

Liitto kertoi Leppävirran kirkosta, jota punaiset olivat pitäneet teurastamona. Siivo oli kirjoittajien mukaan ollut melkoinen. Lattialla oli lojunut suolia ja muuta teurasjätettä. Muutenkin kirkkoa oli töhritty. Myös Kaiku kirjoitti punaisten tekemistä kirkkoon kohdistuneista tuhotöistä. Maaliskuussa lehdessä kerrottiin Lavian kirkon ja pappilan hävittämisestä. Siellä oli lehden mukaan tuhottu suuri määrä omaisuutta. Rakennuksia oli turmeltu ja irtaimistoa tuhottu laajasti. Maaliskuussa Kaiussa kerrottiin myös kolmesta vangitusta kirkkoherrasta.²³⁰

Pappeihin kohdistuneet murhatyöt kuohuttivat kansan tunteita valkoisen Suomen puolella. Erityisesti näin tekivät kertomukset Suodenniemen ja Mouhijärven kirkkoherrojen julmista murhista. Kaleva kertoi aluksi ainoastaan, että Suodenniemen kirkkoherra oli rääkätty kuoliaaksi. Huhtikuussa tapauksesta kerrottiin lisää, kun julkaistiin ruotsalaisen majurin C. Lindholmin raportti. Siinä hän sanoi nähneensä kirkkoherran rääkätyn ruumiin. Kirkkoherran silmät oli puhkottu ja pistinten lävistämä ruumis oli jätetty alastomana seisomaan kahden kiväärin varaan Raamattu kainalossaan. Samassa kirjoituksessa kerrottiin Mouhijärven kirkkoherran kohtalosta. Hänet oli ristiinnaulittu kirkon alttarille ja häntä oli kidu-

---

²²⁸ Kena 1979, 50, 59–62.

²²⁹ Kaleva 32/14.2.1918, Kuulumisia muualta maastamme; 45/29.2.1918, Huligaanit vallanneet Liperin kirkon; 55/13.3.1918, Punaryssien menettelyjä.

²³⁰ Kaiku 54/10.3.1918, Lavian kirkon ja pappilan hävitys; 60/19.3.1918, Punakaartilaisten hirmutöitä; Liitto 43/2.3.1918, Varkauden taistelut; 46/6.3.1918, Olot Leppävirralla.

tettu monin tavoin. Toukokuussa Kaleva kertoi vielä yhden kappalaisen ja kahden kirkkoherran murhista.²³¹

Liittokin kirjoitti surmatuista papeista. Lehden mukaan punaiset olivat murhanneet Limingasta lähtöisin olleen Lopen kirkkoherran Heikki Tuorin yövuoteelleen. Maaliskuussa Liitton kirjoittanut nimimerkki Mikko kertoi Suodenniemen kirkkoherran tapauksesta. Sitä ei kuitenkaan kuvailtu tarkemmin, vaikka samassa kirjoituksessa kerrottiin muista murhista, joita esiteltiin yksityiskohtaisemmin. Kirjoittaja tyytyi toteamaan, että kirkkoherra oli murhattu julmalla tavalla. Huhtikuussa lehti kertoi vielä Mäntyharjulla murhatusta kirkkoherrasta. Lisäksi Liitto teki yhteenvetoa murhatuista papeista. Surmatöitä oli tapahtunut Lopella, Suodenniemellä, Längelmäellä ja Mäntyharjulla. Lehti kertoi myös, että pastori Kallas olisi surmattu kirkon aidan viereen. Lehti ei kuitenkaan maininnut missä tämä oli tapahtunut.²³²

Kaiku kertoi muiden lehtien tapaan pappien murhista. Huhtikuussa se uutisoi Längelmäellä tapahtuneista hirmutöistä. Siellä oli murhattu kirkkoherra, jota oli tultu hakemaan tutkittavaksi. Matkalla sinne hänet oli kuitenkin ammuttu. Kaiku julkaisi Kalevassakin olleen tykistöpäällikkö C. Lindholmin raportin, jossa kerrottiin Suodenniemen ja Mouhijärven kirkkoherrojen murhista. Toukokuussa lehti kertoi vielä Iitin kirkkoherran murhasta.²³³

Oulun lehdissä kerrottiin valtakunnallisestikin huomiota saaneista pappeihin ja kirkkoihin kohdistuneista väkivaltaisuuksista ja tuhotöistä. Pappeihin kohdistuneet kidutuskertomukset herättivät suuttumusta ympäri Suomea. Todellisuudessa kidutuskirjoitukset pohjautuivat huhuihin, eivätkä ne vastanneet todellisia tapahtumia. Esimerkiksi Suodenniemen kirkkoherran kidutus- ja häpäisykertomukset olivat liioiteltuja. Todellisuudessa kirkkoherra oli ammuttu kuulustelujen jälkeen sen enempää räökkäämättä. Pappien surmat olivat tyypillistä sisällissodan aikaista terroria, jota tapahtui rintaman molemmilla puolilla. C. Lindholmin raportti tapahtumista on myöhemmässä tutkimuksessa osoitettu sotapropagandaksi, jonka kidutuskertomuksilla ei ollut pohjaa todellisuudessa. Punakaartien veri-

---

²³¹ Kaleva 53/11.3.1918, Kapinallisten verityöt; 92/29.4.1918, Punakaartilaisten hirmutyöt; 95/2.5.1918, Murhattu pappi; 104/14.5.1918, Uusia hirmutietoja.

²³² Liitto 33/19.2.1918, Punaisten hirmuvalta Helsingissä ja ympäristöllä; 65/29.3.1918, Suodenniemen taisteluista; 87/26.4.1918, Punikkien metelöiminen ja mässäys Kouvolassa; 90/30.4.1918, Surmattuja pappeja.

²³³ Kaiku 90/24.4.1918, Punakaartilaisten hirmutekoja Längelmäellä; 91/28.4.1918, Ihmispetojen hirmutyöt; 102/11.5.1918, Punakaartin hirveät verityöt.

töiden kauhistelu muokkasi etenkin sivistyneistön käsityksiä sodan tapahtumista ja vaikutti sodan jälkeisiin tapahtumiin.²³⁴

Punaisten kirkkoon ja papistoon kohdistamat väkivaltaisuudet pääsivät Kalevassa pääkirjoituspalstallekin, tosin vain pienenä sivuhuomautuksena. Kirjoitus ei ollut toimituksen itse laatima, vaan sen olivat allekirjoittaneet Vaasaan kokoontuneet kansanedustajat. Kirjoituksen päätavoite oli osoittaa sosiaalidemokraateille, että heitä oli petetty. Siksi heidän kannatti erota kiireesti pettäjistään. Kirjoittajien mukaan näin olivat tehneet jo useat huomattavat sosiaalidemokraatit ja jopa työväenyhdistyksetkin. Yksi peruste toimia näin oli, ettei sosiaalidemokratia sellaisenaan enää sallinut edes omantunnonvapautta. Kirkkoihin kohdistuvista toimista Vaasan kansanedustajat kertoivat näin:

Ihmisen alkeellisimpia oikeuksia on omantunnonvapaus, jonka sosialidemokratiakin myöntäne. Nyt on monelta estetty vapaa uskon harjoitus. Kirkkoja raa’asti häväisty, pappeja kidutettu ja murhattu. Onko se teidän tahtonne?²³⁵

Näin Vaasan kansanedustajat vahvistivat osaltaan niitä huhuja, joita kirkkoon ja papistoon kohdistuneista väkivaltaisuuksista oli lähtenyt liikkeelle.

Oulun lehdissä kirkko ja punaiset asetettiin selvästi vastapuoliksi sodassa. Kirkko nähtiin merkittävänä toimijana valkoisten puolella. Kirkon ja uskonnon avulla myös muokattiin kuvaa punaisista vihollisista ja oikeutettiin valkoisten sotatoimia. Punaisten nähtiin kapinoitsijoina, jotka olivat tehneet rikoksen niin yhteiskuntaa kuin Jumalaa ja kirkkoakin vastaan. Punaisten esiteltiin Jumalan kieltäjinä ja uskonnon vihaajina. Tätä kuvaa vielä voimistettiin kertomuksilla pappien ja kirkkojen häpäisystä sekä kidutuksia koskevilla huhuilla, jotka pappien murhien yhteydessä lähtivät liikkeelle. Kirkolla oli näin merkittävä rooli punaisen viholliskuvan luomisessa ja sodan oikeuttamisessa Oulun porvarilehdissä.

Sotaan lähtijöiden kirkollisen siunauksen lisäksi Oulussa vietettiin kirkollinen voitonjuhla toukokuun alussa, kun sota oli jo päättymässä valkoisten voittoon. Tuolloin tuomiokirkossa järjestettiin jumalanpalvelus, jossa juhlasaarnan piti piispa J. R. Koskimies. Alttaripalveluksen toimittivat J. A. Mannermaa, josta tuli Oulun tuomiorovasti vuonna 1918, ja pastori A. J. Carlstedt. Kaleva ja Liitto kertoivat juhlan sisällöstä, mutta eivät paneutuneet juhlapuheisiin. Sitä vastoin

---

²³⁴ Juva 1977, 46–48; Tikka 2006a, 35–36; Tikka 2006b; 140–141; Tikka 2009, 133.

²³⁵ Kaleva 63/22.3.1918, Maanvuokraajille, tilattomille, työläisille.

Kaiku kirjoitti puheistakin laajasti. Juhlia joissa oli kirkollista ohjelmaa, järjestettiin myös muualla Oulun lehtien levikkialueella. Liitto kirjoitti tällaisista juhlista ainakin Merijärveltä, Nivalasta ja Ruukista.²³⁶

Kaiku referoi Koskimiehen juhlasaarnaan tarkasti. Piispa aloitti kertomalla kuulijoille, että nyt saatiin viettää suurta, iloista voitonjuhlaa. Tämän jälkeen hän alkoi kuvailla sodan ja siinä taistelleiden osapuolten luonnetta. Taistelua ei ollut käyty vain kahden eri valtaryhmän välillä, vaan kahden erilaisen maailmankatsomuksen välillä. Vihollinen oli irtaantunut kaikesta jumalallisesta ja inhimillisestä vanhurskaudesta. Se oli myös liittoutunut Suomen kansan ikivanhan perivihollisen kanssa. Piispa kuvasi taistelevat osapuolet toistensa vastakohtiksi: ne olivat kuin pimeys ja valo. Siksi taistelu oli ollut niin katkera ja leppymätön. Lopuksi piispa keskittyi kertomaan Jumalan roolista auttajana taistelussa.²³⁷

Kun Koskimies oli tullut Oulun piispaksi, hänen asenteensa sosialismiin oli ollut varsin kielteinen. Asenne oli kuitenkin muuttunut vuoteen 1904 mennessä suopeammaksi. Hän kirjoitti tuolloin sosialismista myönteisesti päiväkirjaansa ja antoi siitä positiivisia lausuntoja julkisuudessaakin. Yksityisessä pappeinkokouksessa hän oli nähnyt sosialistit ”kadonneiksi lampaiksi”, joihin tuli suhtautua myötätunnolla. Oulun piispa suhtautui sosialismiin sympaattisesti myöhemmissäkin kannanotoissaan.²³⁸

Koskimies oli yhdessä asessori J. A. Mannermaan kanssa jäänyt Helsinkiin sodan alettua. He olivat tuolloin olleet komiteamatkalla ja joutuivat piileskelemään Helsingissä koko sodan ajan. Koskimies oli ennen sotaa suhtautunut sovitteliivasti punaisiin. Syksyn levottomuuksien keskellä hän oli ehdottanut muille piispoille yhteistä paimenkirjettä kansalaisten mielten rauhoittamiseksi. Sodan jälkeenkin piispa suhtautui punaisiin maltillisesti, vaikka konflikti kovetti hänen yhteiskunnallisia asenteitaan ja suhdettaan sosialisteihin. Hän oli kuitenkin ainoa luterilaisen kirkon piispa, joka taistelujen jälkeen esitti toistuvasti vetoamuksia kansallisen sovun aikaansaamiseksi. Arkkipiispa Johanssonkin oli kirjoittanut päiväkirjaansa Koskimiehestä, että tämä tahtoi sopia ja anteeksiantoa punai-

---

²³⁶ Kaiku 99/7.5.1918, Juhlahetki vapaustaistelussamme saavutetun lopullisen voiton johdosta; Kaleva 99/7.5.1918, Voitonjuhlan vietto Oulussa; Liitto 96/7.5.1918, Juhlatilaisuus maan vapautumisen johdosta; Mustakallio 2005b, 519.

²³⁷ Kaiku 99/7.5.1918, Juhlahetki vapaustaistelussamme saavutetun lopullisen voiton johdosta.

²³⁸ Mustakallio 1986, 172–174, 195–196.

sille. Sodan jälkeisessä paimenkirjeessään Oulun piispa pyrki myös paljastamaan valkoisessa Suomessa esiintynyttä itsekkyyttä.²³⁹

Voitonjuhlassa pitämässään puheessa Koskimies asettui selkeästi valkoisten puolelle. Punaiset olivat yksiselitteisesti vihollisia. He olivat hylänneet Jumalan, jonka piispa katsoi olleen valkoisen Suomen puolelle. Oulun kirkolliselta johdolta ei Kaiun kirjoituksen perusteella löytynyt ymmärrystä punaiselle puolelle. Pitää kuitenkin muistaa, että Koskimiehen puhe pidettiin valkoisten voitonjuhlassa. Sen vuoksi siitä ei kannata tehdä liian pitkälle meneviä päätelmiä piispan asennoitumisesta sotaan tai siinä sotineisiin osapuoliin. Epäilemättä hän piti valkoisten asiaa oikeutettuna. Se ei silti tarkoita sitä, ettei hän olisi voinut asennoitua punaisiinkin ymmärtävästi, kuten aikaisempi tutkimus osoittaa.

4.2. Kirkko sodan kuvassa ja kuvaajana

Oulun lehdissä syntyi keskustelua uskonnon roolista sodassa. Kaleva kirjoitti pääkirjoituksessaan jo helmikuussa, että puolustus oli pyhä ja jumalallinen asia, josta oli epäsiiveellistä kieltäytyä. Jumala vaikutti ihmiskunnassa ihmisten kautta, minkä vuoksi heidän velvollisuutensa oli antaa itsensä Jumalan sota-aseeksi. Kirjoittajan tarkoituksena oli oikeuttaa valkoisten punaisia vastaan käymä sota. Samoin hän yritti rohkaista empiviä tarttumaan aseisiin oikeuden puolustamiseksi.²⁴⁰ Heikki Kokko jatkoi kansalaissodan alettua samalla uskonnollisella linjalla, jota hän oli edustanut koko päätoimittajakautensa.

Helmikuussa Kaleva julkaisi myös pastori Antti Rentolan kirjoituksen, joka oli jo aiemmin ilmestynyt sanomalehti Ilkassa. Aluksi kirjoittaja, joka oli myös maalaisliittolainen kansanedustaja, teki vertailua hillittömän Helsingin ja vapaan Vaasan välillä. Kirjoituksessaan hän keskittyi vapausteemaan. Pohjola oli vapaa ja etelääkin lähdetäisiin vapauttamaan. Siitä pitäisivät pohjolan vapaat talonpojat huolen. Rentola oli vielä syystalvella vastustanut oman sotalaitoksen luomista Suomeen. Sodan aikana hän kuitenkin herätti sotaisilla kirjoituksillaan huomiota rintaman molemmilla puolilla. Hän yritti aktivoida pappeja osallistumaan voimakkaammin valkoisen Suomen asiaan.²⁴¹

---

²³⁹ Kena 1979, 50; Mustakallio 2002, 243; Mustakallio 2009a, 341.

²⁴⁰ Kaleva 39/22.2.1918, Taistelu oikeudesta.

²⁴¹ Kaleva 32/14.2.1918, Vaasa ja Helsinki; Mustakallio 1978, 234; Kena 1979, 52–53; Pekkala & Rustanius 2007, 163; Mustakallio 2009b, 36–37.

Kaiku julkaisi helmikuussa nimimerkin –t– kirjoituksen, jossa kerrottiin papin vierailusta Oulun lyseolla vankien luona. Kirjoittaja oli joko itse paikalla vierailut pappi tai sitten hän oli seurannut papin toimintaa vankien keskuudessa. Luultavasti hän kuitenkin oli itse kyseinen pappi, koska hän kertoi vahtien poistuneen paikalta hartaushetken ajaksi. On myös mahdollista, että koko kirjoitus oli fiktiivinen. Kirjoittaja asettui ensin vankien asemaan ja kuvaili kuvitteellisesti heidän tuntojaan. Kirjoittaja ei suhtautunut vankeihin ivallisesti tai heidän rikollisuuttaan korostaen. Hän kirjoitti vangeista suorastaan lämpimästi.²⁴²

Vankien tuntojen jälkeen kirjoittaja kuvaili papin ajatuksia hänen katsellessaan vankeja. Osa vangeista oli suhtautunut pappiin hieman uhmakkaasti ja pitänyt mielenosoituksellisesti lakin päässään. Tämäkään ei pappia hätkäyttänyt.

Vanha pappi ei siitä välitä. Häneen eivät koske mielenosoitukset. Ne kilpistyvät hänestä kuin nuolet rautapanssarista. Hän ei ole tullutkaan sillä mielellä, että ottaisi loukkaantuakseen vastarinnasta. Ei, hän on tullut veljenä eksyneiden veljeinsä luo. Hän on yläpuolella taistelevien. Hän tahtoo antaa apuaan niin viholliselle kuin ystävälle. Vanhan papin rinnan täyttää rakkaus. Hän tahtoi tehdä kaikkensa näiden miesten hyväksi, joista joku on hänelle mieskohtaisesti tuttukin.²⁴³

Oulun vankileirillä, kuten muuallakin Suomessa, varsinainen pappien suorittama kasvatustoiminta alkoi vasta kesäkuussa.²⁴⁴ Kyseessä ei siis ollut mikään organisoitu hengellinen toiminta, vaan yksittäisen papin spontaani vierailu. Kaikuun kirjoittanut nimimerkki –t– suhtautui lämmöllä vankeihin, vaikka Oulun taisteluista ei ollut kulunut kuin vajaat kaksi viikkoa. Kyseessä oli ainoa Oulun lehdissä ilmestynyt kuvaus papin vierailusta Oulun punavankien luona. Siitä miten vangit kokivat papin vierailun, ei ole tietoja saatavilla. Papin kokemus kuvattiin kuitenkin myönteiseksi.

Heikki Kokon ja pastori Antti Rentolan näkemykset uskonnon ja kirkon roolista sodassa eivät saaneet kannatusta kirjailija Ilmari Kiannolta. Hän kirjoitti aiheesta Kalevaan helmikuussa. Kirjailija oli pahastunut siitä, että menossa olevasta sodasta oli yritetty tehdä uskonsota. Sellainen se ei Kiannon mielestä missään nimessä ollut. Se ei ollut taistelua kirkon, uskonnon tai Jumalan puolesta,

---

²⁴² Kaiku 35/17.2.1918, Eksyneiden luona.

²⁴³ Kaiku 35/17.2.1918, Eksyneiden luona.

²⁴⁴ Ala-Häivälä 2000, 66; Pekkalainen 2009, 98–99.

vaan ainoastaan isänmaan puolesta. Kianto muistutti, että suojeluskuntien riveissä taisteli paljon sellaisia henkilöitä, jotka kirkko oli tottunut leimaamaan ”jumalan-kieltäjiksi”. Myöskään kristinuskon aatteet eivät laisinkaan sopineet sotaan. Ne hän olivat rauhan aatteita, joiden mukaan paha ei saanut vihata. Varsinkaan ketään ei saanut tappaa. Kianto kirjoitti:

Jos joku pappi, saadessaan kunnian pyhittää sotalippuamme, käyttää sanamuotoa ”Nyt vihin nämä liput johtomerkeiksi taisteluun jumalanvaltakunnan ja isänmaan puolesta. Nimeen Isän, pojan j.n.e”, niin tahtoo hän antaa sodallemme uskonnonso- dan ja kirkonsodan leiman, jota suuntaa taisteleva Suomen armeija läpileikkaukses- saan ei edusta. Tai jos joku juhlapuhuja, joka on osunut oikeaan julistaessaan taiste- lumme sodaksi laillisen hallituksen puolesta, koristeellisesti alleviivaa ”kirkon” pe- lastamista, niin ollaan helposti jouduttu ylihaltioituneeseen pulkkapuheluun.²⁴⁵

Ilmari Kianto (1874–1970) oli Pulkkilan kirkkoherran August Benjamin Calamni- uksen poika, joka tuli tunnetuksi paitsi kirjallisista ansioistaan myös värikkäästä yksityiselämästään. Kianto tunnettiin lisäksi räväkästä kirkon kritisoinnista ja suo- ranaisesta antikristillisestä kirjoittelusta. Tammikuussa Kianto oli vielä kirjoitta- nut Arvi Järventauksen kirjasta myönteisesti ja myöhemmin he myös ystävyystyi- vät.²⁴⁶

Nyt Kianto tahtoi kuitenkin näpäyttää niitä, jotka yrittivät liittää so- taan uskonnollisia arvoja. Järventauksen pitämä lippujen vihkimispuhe ei ollut Kiannelle mieleen. Hänen mukaansa Suomessa sodittiin vain ja ainoastaan isän- maan puolesta. Uskonnon sotkeminen tähän sotaan oli ylihaltioitumista. Tällainen väite tuntuu nykynäkökulmasta karulla tavalla koomiselta, kun sen suhteuttaa Kiannon seuraavaan kirjoitukseen Kalevassa.

Kiannon seuraava kirjoitus käsitteli kirkkoa ja sitä, miten kirkossa hänen mukaansa suhtauduttiin sotaan. Kianto aloitti:

Tämä kaupunki on todella hyvin hurskas. Tuon tuostakin julkaistaan surkea hälytys- kirjoitus, että ”kapinallisia” muka on säästettävä (herra Jumala!), että ”syytä on ollut molemmissa” ja sitten lauletaan ihan kuin vanha valkonauha mamselli, että: ”Ei aina se huono, ken täällä lankesi, voi olla jalka heikko ja kivinen olla maa j.n.e.” Luule- vatko tuollaisten kirjoitusten lähettäjätkin todella, että punakaartivillitys on jotain vallan

---

²⁴⁵ Kaleva 43/27.2.1918, Sotamme ja kirkkomme.

²⁴⁶ Liitto 18/23.1.1918, Jälkimmäisiä ”Synninmitasta”; Nevala 2005, 129–130; Oinas 2008, 147–148.

anteeksiannettavaa ja että heidän jalkansa on vain hiukan livettänyt ja että noita anarkisteja siis on kohdeltava vain tavallisen rikoksen tehneinä kansalaisina!²⁴⁷

Jos suomalaiset jatkaisivat tuota heille tyypillistä imelää armeliaisuutta, niin koko maailma tulisi nauramaan Suomelle. Kiannon mukaan armeliaisuus ei sopinut enää sodan, eikä aina rauhankaan aikana. Hän kirjoitti: ”Suomen yhteiskuntaruumiista on mätäpaaise leikattava reunojaan myöten.”²⁴⁸

Kianto oli ollut nuoruudessaan tolstoilaisen ideologian kannattaja. Solmiessaan ”omantunnonavioliiton” Siviä Karpin kanssa vuonna 1917 hän kuitenkin teki selvän pesäeron tolstoilaiseen ikuisen avioliiton ihanteeseen. Hän nimittäin oli edelleen naimisissa Hildur Molnbergin kanssa. Suomen sisäisen kriisin kärjistymisen sai hänet luopumaan myös tolstoilaisesta rauhanaatteesta. Kianto kannatti avoimesti valkoista Suomea ja kirjoitti lehtiin sotaa ihannoivia kirjoituksia ja runoja.²⁴⁹

Toinen osa Kiannon kirjoitusta käsitteli Oulun venäläisten sotilaiden luota tavattujen suomalaisten naisten asemaa. Heidän nimensä oli julkaistu Oulun lehdissä, mikä oli ilmeisesti herättänyt paheksuntaa. Kianto ei nimien julkaisua pannut pahakseen, koska kyseiset naiset olivat hänen mukaansa syyllistyneet anteeksiantamattomaan ”roturutsaukseen”. Sitä häpeää jonka nämä naiset olivat itsensä ja kansansa ylle vetäneet ei voisi pestä millään pois. Suomalaisen rodun kun täytyi tuntea ääriiviivansa. Niinpä Kianto kirjoitti:

Ja mitä on toisekseen sellainen puhe, ettei ryssäin ilonaisten nimiä olisi saanut julkaista sanomalehdissä? Eikö tuokin puhelu lähde ”valkonauha” -pohjalta, joka on aivan toista kuin valkokaartin puhdistava henki. Juuri luettelemalla – ja tarkoin luettelemalla, säästämättä ainoatakaan ryssärietasta – luopi Suomen kansa itselleen siveellisenmaallisen muurin, jonka yli vastedes ei ole oleva yhtä helppo kiivetä.²⁵⁰

”Ryssän morsiamiin” suhtauduttiin muuallakin Suomessa halveksuen. Heitä aiottiin toisin paikoin jopa merkitä polttorauodoilla.²⁵¹

---

²⁴⁷ Kaleva 46/2.3.1918, Mikä ääni on kirkossa?

²⁴⁸ Kaleva 46/2.3.1918, Mikä ääni on kirkossa?

²⁴⁹ Kaleva 50/7.3.1917, Suomi sodassa; Nevala 2005, 130–131.

²⁵⁰ Kaleva 46/2.3.1918, Mikä ääni on kirkossa?

²⁵¹ Pekkalainen & Rustanius 2007, 102–103.

Valkonauha oli kristillinen naisjärjestö, joka ajoi raittiuden ja siveellisyyden asiaa. Liike pyrki auttamaan prostituoiduiksi ajautuneita naisia kohti parempaa elämää. Siinä mielessä on varsin mahdollista, että Valkonauhan edustajat puolustivat venäläisten sotilaiden luokse hairahtuneita tyttöjä. Kianto itse tuli tunnetuksi punaisten puolella toimineisiin naisiin kohdistuneista rajuista kannanotoistaan. Hän puhui heistä naarassusina, jotka olivat lisääntymiskykynsä vuoksi miehiäkin vaarallisempia.²⁵² ”Ryssien ilonaiset” eivät saaneet Kiannolta paljon armollisempaa tai arvostavampaa kohtelua kuin punaistenkaan puolelle asettuneet naiset. Näiden hävittämisestä ei sentään ollut puhetta, vaan häpäiseminen riitti. Valkonauha-järjestö suhtautui siis Kiannon mukaan liian armollisesti kapinallisiin ja myös muihin hairahtuneisiin.

Kiannon asenne suhteessa punaisiin oli varsin armoton. Kirjailija myös vierasti kirkon liian armeliasta asennetta. Kirkon suhtautuminen ei kuitenkaan ollut kokonaisuudessaan niin armeliasta kuin Kianto antoi ymmärtää. Jos nämä puheet suhteuttaa rintamalle lähtijöille pidettyihin hartaus- ja jumalanpalveluspuheisiin, niin Kiannon väite kirkon liiallisesta armeliaisuudesta oli perusteeton.

Samassa Kalevan numerossa, johon Kianto oli kirjoittanut valkonauhajärjestöstä, oli kirjoitus jossa varovasti asetuttiin puolustamaan venäläisten sotilaiden luota tavattuja naisia. Samanlainen kirjoitus oli samaan aikaan myös Liitossa eri otsikolla. Kirjoittaja kertoi aluksi, että kymmenet nuoret naiset olivat törkeästi loukanneet yhteiskunnan siveellistä omaatuntoa. Teon tulisi Jumalan säättämä maallinen esivalta aikanaan tuomitsemaan ja antamaan siitä rangaistuksensa, mutta vasta tutkimisen jälkeen. Tämä oli kirjoittajan mielestä oikein. Hän kuitenkin jatkoi:

Mutta todetaan että tämän ohella toinen omamahtinen tuomiovalta ilmenee ivan, herjauksen, solvauksen merkeissä ilmeisellä raakuudella toisella tai toisella tavalla. Ihmisyyden nimessä on tähän pantu oikeutettuja vastalauseita, sillä tuo on inhottava muoto rangaista jo rangaistua rikollista. Tätä ei kristitty eikä tavallinen kulttuuriyhteiskuntalainen ikinä käytä.²⁵³

Kirjoittaja siis vastusti näiden tyttöjen julkista häpäisemistä, jota Kianto samassa lehdessä puolusti.

²⁵² Markkola 2002, 189, 192–195; Pekkalainen & Rustanius 2007, 94–95.

²⁵³ Kaleva 46/2.3.1918, Ylennä – älä alenna; Liitto 43/2.3.1918, Rakenna – älä alenna.

Kalevassa ja Liitossa julkaistussa kirjoituksessa kerrottiin, miten tytöt olivat eksyneet huonoille teille monien eri syiden vuoksi. Kaikki ei ollut heidän omaa syytään. Eikä ihmisiä saanut arvostella liikaa. Sellainen saattoi ajaa heidät vain syvemmälle synnin saastaan. Kirjoittajan mukaan kristinoppi oli jyrkkä synnin suhteen, mutta se oli yhtä jyrkkä siinä suhteessa, että yksikin synnintieltä palannut ihminen oli arvokkaampi kuin koko maailman kulttuuriharrastukset. Kristinusko tahtoi pelastaa sen mikä pelastettavissa oli, eikä vain alentaa ihmistä.²⁵⁴

Kiannon kirjoitukset saivat myös vastauksia Kalevan sivuilla. Ensimmäiseen kirjoitukseen vastasi nimimerkki Maallikko. Kirjoituksessa lausuttiin ensin tunnustus Kiannelle kirjailijana, mutta alettiin sitten moittia hänen asennetaan kirkkoon. Kirjoittaja kertoi, ettei Kiantoon tehnyt mikään vastenmielisempää vaikutusta kuin sana kirkko, varsinkin jos se lausuttiin valtiollisessa merkityksessä. Kirjoittaja kyseenalaisti tulkinnan, että kirkkopuheet olisivat viittauksia uskonsotaan. Kysymys oli siitä, että kansa vielä tarvitsi kirkkoa uskontonsa harjoittamiseen. Kirkko ja uskonto olivat osa isien ja Suomen kulttuuriperintöä. Sitä oltiin nyt puolustamassa ja siksi pappien ja maallikkojenkin puheet olivat ymmärrettäviä.²⁵⁵

Nimimerkki Valkonauhan jäsen kirjoitti maaliskuussa vastauksen Kiannon toiseen kirjoitukseen. Hän kertoi, että kirjailija Kianto oli tapansa mukaan raivonnut niille, joilla oli erilainen maailmankatsomus kuin hänellä. Kirjoittajan mukaan kirjailija ei näyttänyt laisinkaan ymmärtävän valkonauha-järjestön toimintaa. Valkonauhan jäsen esitteli ensin omaa näkemystään asiasta. Hän ajatteli, että Suomessa tosiaan tarvittiin puhdistusta. Se oli kuitenkin niin suuri tehtävä, etteivät ihmiset suoriutuisi siitä omin voimin. Siksi tarvittiin Jumalan apua. Samalla kirjoittaja mainitsi, että pahuutta oli kaikissa ja puhdistusta tarvittiin koko kansassa, eikä vain nyt langenneella puolella. Puhdistusta oli jatkettava omassakin leirissä.²⁵⁶ Tämän kirjoittajan käsitys puhdistuksesta oli kuitenkin varsin erilainen kuin Kiannolla. Kianto tahtoi leikata mädän jäsenen pois, ”valkonauhan jäsen” ennemminkin parantaa sen.

Nimimerkki Valkonauhan jäsen puolusti myös armahtavaa suhtautumista venäläisten sotilaiden luota tavattuihin naisiin. Jos joku tahtoi luopua pa-

---

²⁵⁴ Kaleva 46/2.3.1918, Ylennä – älä alenna; Liitto 43/2.3.1918, Rakenna – älä alenna.

²⁵⁵ Kaleva 46/2.3.1918, Yleisöltä.

²⁵⁶ Kaleva 53/11.3.1918, ”mikä ääni kellossa?”.

huudesta, niin silloin jokaisen kunniallisen ihmisen velvollisuus oli auttaa häntä siinä. Kirjoittaja kertoi valkonauhajärjestön tehneen vuosikausia työtä, jotta tällainen siveettömyys saataisiin ehkäistyä. Hän myös kysyi, mitä nämä heidän moittijansa olivat tehneet edistääkseen siveellisiä elämäntapoja. Valkonauhajärjestön työ oli kirjoittajan mukaan myös tuottanut tulosta. Vuosien varrella useat nuoret ihmiset olivat pysähtyneet Jumalan ja lähimmäisen avulla ajattelemaan, minkä jälkeen he olivat alkaneet elättää itseään rehellisellä työllä. Kirjoituksen alla oli toimituksen huomautus, jossa pyydettiin jättämään enemmän keskustelut näistä aiheista sopivampaan aikaan. Nyt kaikki voimat piti koota yhteisen tärkeämmän asian ympärille.²⁵⁷

Kianto ei ollut yksin ehdotellessaan suursiivousta suhteessa kapinallisiin. Kalevaan ja Liittoon kirjoitti nimimerkki Jääkäri, joka oli pettynyt liian armollisiin otteisiin katuvien kapinallisten suhteen. Jääkäri katsoi, ettei nyt ollut sentimentaalisuuden tai hellämielisyyden aika. Sellainen söi maata jääkärien tekemän työn alta. Hänen mukaansa Suomessa ei ollut varaa pitää tällaisia suursiivouksia joka vuosi. Siksi kirjoittaja vakuutti, että meneillään oleva pyykki piti pestä kerralla loppuun asti. Niille, jotka tahtoivat armahtaa katuvia punaisia, Jääkärillä oli teologisesti perusteltu vastalause.

On rikolliselle itselleen parempi lähettää hänet Kaikkivaltiaan oikeamielisen tuomioistuimen eteen katuvalla mielellä, kuin että sentimentaalisesti hänen katuvaisuutensa johdosta etsitään lieventäviä asianhaaroja ja hänet pistetään linnaan, jossa hän jälleen sydämensä paaduttaa ja kenties katumattomana astuu Korkeimman eteen ehkä vasta vuosien kuluttua.²⁵⁸

Jääkäriin ja Ilmari Kiannon kirjoitukset osoittivat, että kristillisen ajattelutavan pelättiin lieventävän suhtautumista vihollisiin.

Kalevaan kirjoittaneilla henkilöillä oli armollisempiakin ajatuksia sodan vastapuolesta kuin Kiannolla tai nimimerkki Jääkärillä. Tätä linjaa edusti jo Oulun taistelujen jälkeen julkaistu Kalevan pääkirjoitus. Sen laatija oli Jääkäriin kanssa samaa mieltä siitä, että meneillään olevassa sodassa piti ”sairaus” piti puhdistaa juuriaan myöten. Taistelujen jälkeen oli kuitenkin sovellettava pehmeämpää linjaa.

---

²⁵⁷ Kaleva 53/11.3.1918, ”mikä ääni kellossa?”.

²⁵⁸ Kaleva 54/12.3.1918, Väärä sentimentaalisuus pois!; Liitto 52/13.3.1918, Väärä sentimentaalisuus pois!.

Ja kun rauha on saatu, niin muistakaamme myös, että sodan jälkiä on yhteisvoimin ja anteeksiantavin puhtain sydämin nyt käytävä korjaamaan. Meillä on pitkä kevättalvi edessä puutteineen. Tarmokkaasti on ryhdyttävä saamaan työtä ja leipää kansalle. Erehtyneille on osoitettava jalomielisyyttä ja parannettava särkyneitä sairaita mieliä ylevän mielen myötätunnolla.²⁵⁹

Lehden omaa linjaa ei voida siis kuvata Kiannon tai Jääkäriin kirjoitusten kautta. Kaleva salli sivuillaan radikaalejakin ajatuksia, mutta edusti kuitenkin sotatilanteeseen suhteutettuna maltillista linjaa kirjoittaessaan punaisista.

Toukokuussa, kun sisällissota oli jo loppuillaan, Kaleva julkaisi kirjoituksen, jossa pohdittiin sodan syitä. Kirjoittajan mukaan sodan syyt löytyivät kristinuskon ja Jumalan hylkäämisestä. Sosialistit olivat hylänneet suuren aatoverinsa Kristuksen, josta he olivat aluksi niin kovasti kerskuneet. Sen sijaan sosialistit olivat päättäneet itse tarttua vallankahvaan. He olivat solvanneet uskontoa ja keskittyneet viihdyttämään itseään. Viimein, kun mikään ei ollut riittänyt, sosialistit päättivät tuhota koko rauhallinen yhteiskunta. Nyt he kuitenkin olivat saaneet ansaitun rangaistuksensa.²⁶⁰

Oman kansan rankaiseminen teki kirjoittajalle kipeää. Hän kertoi toimineensa lähes kaksikymmentä vuotta lääninvankilassa opettajan toimessa. Siellä hän oli oppinut tuntemaan erilaisia vankeja. Kirjoittajan mukaan ei ollut sentimentaalisuutta, jos sääli sodan vastapuolen yksilöitä. Eikä kristinuskokaan ollut sentimentaalinen. Kristinuskon oli ehdoton ja tuomitsi jokaisen ihmisen. Kristinuskon sivistys oli kuitenkin erilaista kuin sen hetken muotisivistys. Se ei tuominut ihmisiä yksilöllisessä vihan vimmassa. Kirjoittaja jatkoi:

En tahdo puhua niistä hirviöistä, joiden synninmitta oli kukkuroillaan, jotka ovat paljastaneet meille pimeyden hornan ja jotka nyt ovat vastuussa Jumalan ja ihmisten edessä. Mykistyy heitä ajatellessa – värisyttää. Ajattelen niitä epävakaisia haaksirikkoisia raukkoja, jotka eivät ole tottuneet ajattelemaan ”nokkaansa pitemmälle”, jotka olivat kyllin typerä antaakseen kaikenlaisten käskyläisten varastaa itseltään järjen.²⁶¹

Näitä järkensä menettäneitä raukkoja oli kirjoittajan mukaan sääliittävä, jopa rakastettava. Kirjoituksen lopussa kirjoittaja kertoi, ettei tiennyt mitä saksalaiset

²⁵⁹ Kaleva 26/7.2.1918, Taistelun jälkeen.

²⁶⁰ Kaleva 98/6.5.1918, Johtopäätteitä.

²⁶¹ Kaleva 98/6.5.1918, Johtopäätteitä.

halusivat palkaksi suuresta avustaan, mutta Jumalan hän tiesi haluavan koko valkoisen Suomen sosialisteineen. Jumala kuitenkin tahtoi maan itselleen vapaaehtoisena eikä pakkoluovutuksena.²⁶² Kirjoittaja antoi siis sisällissodalle ja sen sille kristillisen tulkinnan. Hän myös asettui vastustamaan liian jyrkkiä toimia suhteessa kapinallisiin. Hän tahtoi armahtaa, tai ainakin sääliä ja rakastaa niitä, jotka eivät olleet ymmärtäneet mihin ryhtyivät.

Kalevan linja suhteessa sodan vastapuoleen ei ollut yhtenäinen. Se salli sivuillaan vaatimuksia totaalisista puhdistuksista, mutta myös armahtavaisuutta tähdentäviä kirjoituksia. Lehden toimitus ei kuitenkaan kannattanut ainkaan radikaaleimpia puhdistustoimia. Luonnollisesti Kaleva valkoisen puolen lehtenä tuomitsi punaisten toimet. Uskonnollinen ja kirkollinen armahtavaisuus- asenne sai Kalevan sivuilla kritiikkiä. Sitä, miten todellista tai laajaa armahtava asenne kirkossa ja uskovien kesellä oli, ei voida tämän tutkimuksen perusteella arvioida. Sellaista kuitenkin oli ja sekin pääsi Kalevan sivuille. Armahtavaa asennetta oli tarjolla lähinnä katuville kapinallisille ja niille, jotka eivät olleet ymmärtäneet mihin olivat ryhtyneet. Kuolemanrangaistuksen oikeellisuutta ei kukaan kyseenalaistanut. Ainoastaan siitä oltiin eri mieltä, miten laajasti ankarinta rangaistusta voitiin soveltaa.

Liitto pohti pääkirjoituksessaan maaliskuussa siveellisiä arvoja. Kirjoittaja katsoi, että Suomen kansan elämänarvot nousivat ja olivat nousseet halki vuosisatojen uskonnollisista arvoista. Niiden vivahteista ja itse uskonnollisuudesta oli ollut kiistoja, mutta siveellisyyden pohja oli kuitenkin ollut kaikille sama. Sosialismi oli alkanut repiä näitä arvoja rakentamatta mitään tilalle. Sen seuraukset näkyivät meneillään olleessa sodassa. Kirjoittajan mukaan ei tarvinnut olla erityisen kirkollinen ihminen tunteakseen siveellistä suuttumusta punakaartien kirkkoihin kohdistamista hyökkäyksistä. Lopputulos oli, että vanhat siveelliset arvot täytyi säilyttää pohjana yhteiskunnassa. Vaikka siveellisyyden ja sivistyksen muodot muuttuivat, niin perustuksen täytyi pysyä samana.²⁶³

Liitossa jo tuttu nimimerkki Kivalonlaakso tarttui myös siveellisyyden ja sivistysteemaan kirjoittaessaan punavangeista. Sosialistien oma siveellinen pohja oli tähän asti puheissa ollut siunausta tuottava ruumiillinen työ. He olivat kuitenkin joko tietoisesti tai tietämättään luopuneet siitä täydellisesti. Nyt nämä luopiot oli pantava noudattamaan omaa ja ikuisesti paikkansa pitävää raamatullista

---

²⁶² Kaleva 98/6.5.1918, Johtopäätteitä.

²⁶³ Liitto 64/28.3.1918, Siveelliset arvot.

sivistyksen perustaa, nimittäin tekemään tosiyötä. Näin oli tehtävä vähemmän anarkiaan syyllistyneiden kohdalla.²⁶⁴

Kivalonlaaksolla oli ehdotus siitä, miten punavankikysymys pitäisi ratkaista. Hän katsoi, etteivät valkoiset voineet soveltaa punaisten omia menetelmiä puhdistuksissaan. Siksi nämä vähemmän syylliset olisi pitänyt lähettää työhön yksityisille maanviljelijöille. Siellä rikoksiin tai niskurointiin syyllistyvät olisi tuomittu välittömästi kuolemaan. Näin olisi ollut viisasta toimia, ei vain armollisuudesta vankeja kohtaan, vaan pakostakin. Liiton toimitus yhtyi Kivalonlaakson ehdotukseen, mutta kannatti enemmän työsiirtoloita.²⁶⁵

Valkoisen armeijan ylipäällikkö piti tärkeänä sotaväkensä sielunhoitoa ja antoi maaliskuun lopulla asian organisoinnin Vilppulan kirkkoherran Hjalmar Svanbergin tehtäväksi. Jo tätä ennen oli järjestetty sotilaille sielunhoitoa, mutta se oli yksittäisten seurakuntien ja pappien aktiivisuuden varassa, ilman laajempaa organisoimista. Svanbergistä tuli myös sotarovasti eli armeijan esipappi. Sielunhoitotyöhön kutsuttiin pappeja, joiden tehtävänä oli järjestää sunnuntaisin jumalanpalveluksia ja arkisin hartaushetkiä, kuten aamuhartauksia ja lähtörukouksia taisteluun valmistautuville joukoille. Heidän kuului myös jakaa Herran ehtoollista, vieraila sairaaloissa ja kenttäambulansseissa olevien sotilaiden luona. Pappien työnkuvaan kuului myös uskonnollis-isänmaallinen valistustyö.²⁶⁶

Oulun lehdissä näkyi erityisellä tavalla kolmen papin lähtö rintamalle. He olivat Sodankylän kirkkoherra Arvi Järventaus, Ranuan kirkkoherra O. H. Jussila (1888–1955) ja L. P. Tapaninen (1893–1982), joka oli viimeksi toiminut ylimääräisenä pappina Rovaniemellä ja Kittilässä. Järventaus toimi rintamalla johtavassa roolissa läntisen armeijakunnan esipappina. Mannerheimin armeijassa oli itäisen ja läntisen armeijakunnan esipapit, jotka toimivat suoraan sotarovasti Svanbergin alaisina. Valkoisen armeijan tehtävissä toimi kaiken kaikkiaan noin viisikymmentä pappia, joista kaksikymmentä kuului Järventausen alaisuuteen. Hän oli samalla Kaiun sotakirjeenvaihtajana. Jussila toimi vanhoillislestadiolaisten huhtikuussa lähettämän ”käytännöllisen ambulanssin” johtajana. Myös Tapaninen lähti rintamalle lestadiolaisambulanssin matkassa, mutta siirtyi sotilaspapin tehtäviin huhtikuun lopulla. Lestadiolaiset papit kirjoittelivat ambulanssin

---

²⁶⁴ Liitto 53/14.3.1918, Miten on meneteltävä anarkististen vankeiden kanssa.

²⁶⁵ Liitto 53/14.3.1918, Miten on meneteltävä anarkististen vankeiden kanssa.

²⁶⁶ Kena 1979, 51; Pekkalainen & Rustanius 2007, 172.

kuulumisista Oulun lehtiin, Jussila Kalevaan ja Tapaninen Kaikuun. Kolme pappia sai siis runsaasti tilaa Oulun lehtien kirjoituksissa sodan aikana.²⁶⁷

Järventaus kirjoitti viimeisen kirjeensä numeroinnin mukaan yhteensä 35 kirjettä rintamalta. Niissä hän käsitteli rintamaelämää ja kertoi arkipäiväisistä tapahtumista. Hän saattoi esimerkiksi kuvailla kahvinjuontihetkeä sotilaiden tai vapautettujen alueiden asukkaiden kanssa. Hän kirjoitti myös keskusteluista vapautettujen alueiden asukkaiden, sotilaiden, vankien ja muiden vastaavien kanssa. Järventaus kertoi rintamalla pidetyistä jumalanpalveluksista ja hartaushetkistä yhtä lailla kuin saunakeskusteluista sotilaiden kanssa.²⁶⁸

Sodan vastapuolesta Järventaus saattoi esittää yllättävän suopeitakin kuvauksia. Maaliskuun puolivälissä julkaistussa kirjeessä hän kertoi, että punaisten seassa näytti olevan inhimillisiäkin ihmisiä. Osa nimittäin oli maksanut kahvinsa asukkaille käytyään sitä hakemassa. Sitten hän kuitenkin siirtyi kuvailemaan punaisten ryöstelevän joukon ”ansioita”. Kuten aikaisemmin on todettu, Järventaus oli lähtöisin työläisympäristöstä. Hänen isänsä oli seppä ja hän oli kasvanut työläisten asuinalueella Oulussa. Hän myös tunsu ululaisia punaisia. Järventaus ei koskaan solvannut punaisia kirjoittaessaan Kaikuun. Sen sijaan vaimolle lähettämässään kirjeissä hän saattoi puhua punaisista pedoista.²⁶⁹ Järventauksen tausta oli epäilemättä vaikuttamassa maltilliseen kirjoitteluun vihollisesta.

O. H. Jussilan kirjeitä käytännöllisen ambulanssin tekemisistä ilmes-tyi seitsemän. Hän kertoi kirjoituksissaan keskusteluista potilaiden ja sotilaiden kanssa sekä taistelutilanteista. Jussila kirjoitti paljon myös omista mietteistään ja kokemuksistaan rintamalla. Hän esimerkiksi totesi, että ymmärsi siellä paremmin Lutherin jyrkkiä kirjoituksia sen ajan kapinallisista. Yhteiskunnan turmeltunut jäsen täytyi nyt leikata pois. Se ei enää parantunut laastaroimalla. Jussila kertoi myös haavoittuneiden kokemuksista ja sodan kauhuista. Erityisesti hän kuvaili tuhoja, joita punaiset olivat tehneet. Valkoisten joukkojen sotataidoista ja sitkeydestä Ranuan kirkkoherra kirjoitti ylistävään sävyyn, kun taas punaisten sota- ja

---

²⁶⁷ Raittila 1967, 68; Kena 1979, 51; Talonen 1988, 185–187; Juva 1989, 47–49; Mustakallio 2007a, 638; Oinas 2008, 180, Mustakallio 2009b, 41.

²⁶⁸ Kaiku 55/13.3.1918, Kirjeitä rintamalta; 71/4.4.1918, Kirjeitä rintamalta; 83/18.4.1918, Kirjeitä rintamalta; 98/5.5.1918, Kirjeitä rintamalta.

²⁶⁹ Kaiku 55/13.3.1918, Kirjeitä rintamalta; 83/18.4.1918, Kirjeitä rintamalta; Oinas 2008, 45–47, 182.

ampumataidot Jussila arvioi varsin kehuksi.²⁷⁰ Ranuan kirkkoherran kirjoitukset olivat Kalevassa poikkeuksellista materiaalia. Ne olivat tutkimusaikana ainoita yksittäisen papin itse kirjoittamia kirjeitä, joita lehdessä julkaistiin.

Jouko Talonen kuvaa O. H. Jussilan toimia käytännöllisen ambulanssin johtajana. Hänen mukaansa Jussilan havainnot olivat pessimistisiä ja voimakkaasti asenteellisia. Samoin Talonen kertoo, että kirkkoherra piti erityisesti punaisia naisvankeja rivoina. Heille oli suorastaan turhauttavaa saarnata. Todellisuudessa Jussila kuvasi Tampereen valloituksen jälkeen punavankien, erityisesti naisvankien, olevan suustaan niin rivoja, että heille tuntui turhautavalta puhua pitkään. Jussilan kanssa samanlaisia todistuksia punavankinaisten rivosta kielenkäytöstä antoivat muutkin paikalla olleet valkoiset.²⁷¹ Jussila ei siis luonnehtinut naisvankeja niin rivoiksi, että heille olisi ollut turha saarnata. Sen sijaan hän piti heidän puheitaan niin rivoina, ettei viitsinyt kovin pitkään puhella heidän kanssaan.

Kun Jussilan kirjoitukset suhteutetaan aikaansa, niin ne eivät olleet ainakaan poikkeavalla tavalla pessimistisiä tai asenteellisia. Nykynäkökulmasta ne epäilemättä olivat sellaisia, mutta sellaisia oli valtaosa kirjoituksista tuona aikana. Jussila ei edustanut Kalevan kirjoituksissaan mitään ääripäätä. Hän suhtautui punaisiin jyrkemmin kuin esimerkiksi Kaikuun kirjoitellut Järventaus. Jussilalla ei juuri ollut positiivista sanottavaa punaisista. Verrattuna ”Jääkäriin” tai Ilmari Kiannon kirjoituksiin Ranuan kirkkoherra edusti kuitenkin maltillista linjaa. Vaikka tauti oli parannettava leikkaamalla, niin Jussilan kirjoituksissa ei mikään viittaa totaalisiin puhdistuksiin, joita Ilmari Kianto ja ”Jääkäri” vaativat.

L. P. Tapaninen, joka myös oli ambulanssin mukana, kirjoitti kokemuksistaan Kaikuun. Ambulanssin toiminnasta hän kirjoitti yhteensä seitsemän kirjettä ja yhden vielä taistelujen jälkeen. Hän keskittyi kirjeissään paljolti kuvailemaan taistelupaikkoja ja -tapahtumia sekä sodan jättämiä jälkiä. Samoin hän kuvaili ambulanssin oloja ja toimintaa rintamalla. Hengellistä sisältöä Tapanisen kirjeissä oli melko vähän. Hän kuitenkin ajatteli, että sota oli raaistavasta vaikutuksestaan huolimatta valmistanut maaperää ”pyhän siemenen” kylvölle. Tampereen valloituksen jälkeen hän kuvaili kaupungin kokemaa hävitystä. Erityisen ikävän vaikutuksen häneen teki vierailu hautausmaalla, missä punavangit olivat hau-

---

²⁷⁰ Kaleva 91/27.4.1918, Käytännöllisen ambulanssin työmaalta.

²⁷¹ Kaleva 84/19.4.1918, Käytännöllisen ambulanssin työmaalta; Talonen 1988, 186; Ahto 1993, 353.

taamassa kaatuneita punaisia. Jussilan tavoin Tapaninenkaan ei pitänyt punaisten ampuma- ja sotataitoja kovin kehuttavina. Valkoisista sotilaista hän sen sijaan antoi urhoollisen kuvan. He eivät masentuneet kuolemankaan edessä.²⁷²

Oulun lehdissä julkaistiin sodan aikana myös muiden kuin rintamalla mukana olleiden pappien kirjoituksia ja kannanottoja. Maaliskuussa Kalevan sivuilla julkaistiin puhe, jonka kirkkoherra Eino Virkkula oli pitänyt Suomen nuorten kristillisen liiton rintamalähetysjuhlilla. Puheessa käsiteltiin Suomen vaiheita ja esitettiin historiasta hengellisiä tulkintoja. Virkkula kuvasi Jumalan johdattusta Suomen vaiheissa ja toisaalta sitä, kuinka Jumalan antamat lahjat oli hylätty. Puheensa lopussa hän pohti, mitä kristityt voisivat tehdä sodan hyväksi, kun kaikki eivät voineet lähteä kivääri kädessä rintamalle. Virkkulan mukaan heidän tehtävänsä oli rukoileminen.²⁷³

Kaiussa julkaistiin Järventauksen ja Tapanisen kirjoitusten lisäksi kaksi papin kirjoitusta, joissa ei ollut nimeä. Toinen niistä oli puhe, jonka kenttäpappi oli pitänyt sotilaille jumalanpalveluksessa Lavialla. Puheessa korostettiin sotilaan alituista kuolemanuhkaa ja neuvottiin turvautumaan Kristukseen. Kirjoituksessa myös mainittiin, miten sotaretkellä oli tarjolla monenlaisia kiusauksia. Yksi vaarallisimpia kiusauksia, johon kiusaaja yritti sotilaita houkutella, oli ihmisyyden unohtaminen.

Jos tavalla tai toisella unohdat ihmisyyden tällä matkalla, olet onneton, omatuntosi saa tahran, joka varmasti kerran rauhan tultua on hiljaisina hetkinä sinua vaivaava. Sitä tahraa on vaikea pestä pois.²⁷⁴

Kirjoituksessa ei tarkemmin määritelty mitä ihmisyyden unohtaminen tarkoitti. Sotatilanteeseen liitettynä sen voi kuitenkin tulkita tarkoittaneen julmuuksien tekemistä viholliselle tai siviileille.

Toisen kirjoituksen oli lähettänyt Oulusta nimimerkki Kenttäpappinne, joka oli omistanut kirjeensä rintamalla taisteleville pojilleen. Kirjoittaja

---

²⁷² Kaiku 86/21.4.1918, Kenttäambulanssin matkassa; 87/23.4.1918, Kenttäambulanssin matkassa; 89/25.4.1918, Kenttäambulanssin matkassa; 90/26.4.1918, Kenttäambulanssin matkassa; 92/28.4.1918, Kenttäambulanssin matkassa; 93/30.4.1918, Kenttäambulanssin matkassa; 108/18.5.1918, Kenttäambulanssin matkassa; 117/30.5.1918, Hävityksenjälkiä viimeisiltä taistelualueilta; Talonen 1988, 186–187; Juva 1989, 49–53.

²⁷³ Kaiku 48/5.3.1918, Isien perintö.

²⁷⁴ Kaiku 64/23.3.1918, Sunnuntailukemista.

totesi olevansa pahoillaan, kun oli joutunut jättämään sotilaat pääsiäisen juhlapyhiksi. Hän oli ollut tuomiokirkossa jumalanpalveluksessa ja siirtänyt siellä mielessään kirkon rintamalle sotilaidensa luo. Sitten hän oli ajatellut kirjoittaa heille kenttäsaarnan kirjeessä. Rintamalle Kenttäpappi arveli pääsevänsä takaisin viikon kuluttua. Kirjoittaja oli mahdollisesti sama kuin Lavian jumalanpalveluksen puhuja, koska hän mainitsi eronneensa sotilaistaan juuri siellä. Kirjoituksessa tahdottiin herätellä sotilaita turvaamaan Vapahtajaan, joka jaksoi uskoa syntisistä hyvää. Lopuksi Kenttäpappi kertoi rintamalla taisteleville sotilaille, miten heidän toverinsa oli haudattu.²⁷⁵

Aivan sodan lopussa Kaiussa julkaistiin huomattavan vanhasuomalaisen pappispoliitikon, teologian tohtori Paavo Virkkusen kirjoitus, joka oli aiemmin julkaistu Uudessa Suomettaressa. Kirjoituksessa kerrottiin uhrauksista, joita Suomen kansa oli joutunut vapautensa vuoksi tekemään. Sodan kauheat uhrit olisivat kuitenkin herättämässä kansan harhaanjohdettua osaa. Virkkusen mukaan uhrien veri huusi maasta armoa ja parannusta niillekin, joiden kiihotuksen ja kapitaliikkeen hedelmiä tapahtuneet kauhuteot olivat. Hän myös luotti siihen, että kansa heräisi ja pyhittäisi annettujen uhrien muiston. Virkkunen ei ollut toiminut juurikaan kirkon palveluksessa, vaikka oli vihitty papiksi. Vuonna 1918 hänestä tuli Ilmajoen kirkkoherra.²⁷⁶ Virkkusen linja suhteessa punaisiin oli armollisin, mitä papeilla Oulun lehdissä esiintyi.

Sota-aikana rintaman molemmilla puolilla lehdistön toimintaa rajoitettiin sensuuri. Kemin rovastikunnan papit olivat yrittäneet saada Pohjolan Sanomiin kannanoton, joka oli myötämielinen punaisille ja vastusti valkoisten toimeenpanemia teloituksia. Tätä ei kuitenkaan julkaistu, koska aiemmin ilmestynyt samantapainen kirjoitus oli johtanut lehden silloisen numeron takavarikointiin.²⁷⁷ Voidaan siis olettaa, että maltillisesti ja armahtavasti punaisiin suhtautuvia kirjoituksia olisi ollut tarjolla enemmänkin. Suopeasti punaisiin suhtautuvia kirjoituksia uhkasi kuitenkin sensurointi ja niitä julkaisevia lehtiä lakkauttaminen.

Oulun lehdissä oli runsaasti kirjoituksia, jotka toivat esiin kirkon roolia sodassa. Osassa kirjoituksia pohdittiin kirkon ja uskonnon merkitystä sodassa. Toisissa papit esittivät omia näkemyksiään. Niin pappien kuin maallikkojenkin suhtautuminen oli kirjavaa suhteessa punaisiin ja sotaan. Osa kirjoittajista

---

²⁷⁵ Kaiku 69/31.3.1918, Kirje pojilleni rintamalla.

²⁷⁶ Kaiku 96/3.5.1918, Uhri; Vares 2007, 601–602.

²⁷⁷ Salokangas 1987, 176; Pekkalainen & Rustanius 2007, 160.

asenoitui hyvin yksiselitteisesti kapinallisiin. Suomi oli aika puhdistaa, joten nyt oli jo aika ”syyllisenkin” veren vuotaa. Valtaosin puhdistusten kuitenkin katsottiin koskevan vain raskaampiin rikoksiin syyllistyneitä. Joissakin kirjoituksissa kristillisen rakkauden vaatimus ulotettiin koskemaan punaisten johtajia ja yllyttäjiäkin.

Puhdistuksilla saatettiin tarkoittaa kuolemantuomioiden lisäksi myös henkistä puhdistamista. Joskus siistimisen tarvetta katsottiin olevan molemmissa puolissa. Kaikki lehdet olivat kuitenkin yksimielisiä siitä, että puhdistuksia tarvittiin. Pappien kirjoitukset olivat asenteeltaan yhtä kirjavia kuin muidenkin kirjoittajien. Kukaan pappi ei kuitenkaan ilmoittanut näissä kirjoituksissa kannattavansa totaalaisia punaisten hävityksiä. Ilmari Kiannon vastustuksesta huolimatta Oulun jäljelle jääneissä sanomalehdissä papit ja kirkko markkinoitiin selkeästi osana valkoista Suomea.

Oulun lehdissä julkaistiin runsaasti pappien kirjoituksia. Tämä johtui siitä, että kolme rintamalle mukaan lähtenyttä pappia kirjoitti Kalevaan ja Kaiuun. Heidän kirjoituksensa olivat pääasiassa kertovia, mutta myös jossain määrin pohtivia. Ne kuvasivat hyvin pappien tunteja ja havaintoja rintamalla. Samoin ne heijastivat rintamapappien kuvaa punaisista. Oulun lehdissä tulikin hyvin esille pappien erilaisia tapoja asennoitua sotaan ja punaisiin. Pappien kirjoittelussa korostui vanhoillislestadiolainen näkökulma, koska kaksi rintamalta kirjoittaneista papeista kuului liikkeeseen. Sodan syttyminen aiheutti myös sen, että yhden papin kirjoitukset jäivät uupumaan; Kaiun hartauskirjoittajan Max Kataviston tekstejä ei sodan aikana ilmestynyt Kaiussa.

4.3. Sodan jälkipyykki Oulun lehdissä

Suomen sisällissodassa sai surmansa yli 36 000 suomalaista. Näistä yli 27 000 oli punaisia ja noin 9 000 valkoisia tai niitä, jotka eivät selvästi kuuluneet kumpaankaan osapuoleen. Taisteluissa sai surmansa yli 9 000 ja taisteluiden ulkopuolella ammuttiin yli 11 000 henkeä. Valtaosa sodan uhreista syntyi kuitenkin vankileireillä, joissa kuoli yli 12 000 henkeä. Punaisia tai sellaisiksi epäiltyjä oli vangittuna yhteensä noin 80 000–90 000.²⁷⁸ Kuten aiemmin on käynyt ilmi, alkoivat lehdet kirjoittaa vangeista ja sodan syistä jo taistelujen aikana. Sananvapauden rajoitukset sallivat kuitenkin vain omia puoltavien näkökulmien julkaisemisen. Sodan

---

²⁷⁸ Tikka 2006a, 12.

päätyttyä keskustelu jatkui edelleen. Näihin keskusteluihin osallistuivat myös Suomen evankelisluterilaisen kirkon johtohenkilöt ja muut kirkkoaktiivit.²⁷⁹

Oulun punavankileirillä kuolleisuus oli elintarvikepulasta huolimatta pieni verrattuna muuhun maahan. Oulun taistelujen jälkeen kaupungin punavankileirillä kuoli 51 henkeä. Kuolleiden määrä oli 5,8 % suurimmasta ilmoitetusta vankimäärästä, kun lähiseudulla sijainneessa Raahen vankileirissä vastaava prosentti oli 18,09. Oulun vankileirin alhaiseen kuolleisuuteen oli pääasiassa kaksi syytä: vartijoiden asennoituminen vankeihin ja näiden käyttäminen leirin ulkopuolisissa töissä. Molemmat tekijät mahdollistivat vankien ylimääräisen ruokatarpeiden saannin. Teloitustenkin määrä jäi vähäiseksi. Oulussa työväenliike oli ollut ennen sisällissodan syttymistä maltillinen, mikä ilmeisesti hillitsi valkoisten kaikkien radikaaleimpia toimia.²⁸⁰

Liitto julkaisi taistelujen päätyttyä kirkollisen valistustoimikunnan nimissä laaditun kirjoituksen, jonka olivat allekirjoittaneet toimikunnan puheenjohtaja Arthur Hjelt ja sihteeri Verner Louhivuori. Kirjoitus alkoi kertomalla rikoksesta, joka oli tapahtunut. Syy näin laajaan rikokseen löytyi siitä, että Jumala oli hylätty ja materia otettu tilalle. Rikos oli nyt rangaistava tai kansalaisten luottamus oikeuden ja lain voimaan olisi mennyt. Samalla kirjoittajien mukaan oli vältettävä kaikkia omankäden oikeuksia. Kirjoittajien mielestä nyt piti hylätä karsittyjen vääryyksien herättämät katkerat ajatukset.²⁸¹

Valistustoimikunnan mukaan kansa piti saada koottua taas yhteen. Siksi vihan kylväminen, joka oli yksi syy tapahtuneeseen, piti lopettaa. Kirjoittajien mukaan sanomalehdillä oli tässä suhteessa suuri vaikutusvalta. Myös kristilliselle rakkaudelle oli suuri tilaus. Oli paljon leskiä ja orpoja, jotka tarvitsivat apua. Tärkeintä oli kuitenkin aloittaa kasvatustyö.

Työtä vaatii myös oikeudentunnon luominen, kunnioituksen herättäminen lakia ja kaikkea pyhää kohtaan, siveellisen ryhdin luominen ja ennen kaikkea totisen jumalanpelon kasvattaminen etenkin nousevassa nuorisossa. Yleensä kaiken kansalaiskasvatuksen tärkeyden on ajan hirmutekojen valossa entistä selvemäksi tullut.²⁸²

²⁷⁹ Kena 1979, 74, 91–96; Rieki 2001, 120; Tikka 2006b, 140–141; Eskola 2007, 32–33.

²⁸⁰ Ala-Häivälä 2000, 78, 81, 108–109.

²⁸¹ Liitto 108/23.5.1918, Kansallemme.

²⁸² Liitto 108/23.5.1918, Kansallemme.

Valistustoimikunta osallistui siis sodan jälkeenkin Oulun lehdissä käytyihin ajankohtaisiin poliittisiin keskusteluihin.

Heinäkuun lopussa Liitossa kirjoitti A. Mäläskä sodan syistä. Hänen tulkintansa sodan syystä oli selvä: Jumalan ja esivallan kunnioitus oli hylätty ja tilalle järjestetty kaikenlaisia huvituksia. Mäläskä intoutui myös pohtimaan keinoja punaisen pedon tappamiseksi. Hän neuvoi ihmisiä aloittamaan kirjahyllyistään, jotka sisälsivät monenlaista saastaa. Sen jälkeen pitäisi kansojen opetus järjestää kristilliselle pohjalle ja ottaa Raamattu elämän ohjekirjaksi.²⁸³

Elokuun alussa Liitto kertoi punaisesta papista. Siuntion kirkkoherran K. R. Bonsdorffin toimintaa pidettiin sopimattomana. Kyseinen kirkkoherra oli lehden mukaan kuulunut paikalliseen työväenyhdistykseen jo edellisestä syksystä asti. Kapinan aikana hän oli ajellut kylällä hevosella punainen risti hihassaan. Valkoisen puolen haavoittuneita pappi ei kuitenkaan ollut hoidellut. Lopuksi kirjoituksessa kerrottiin, kuinka monet punavangitkin ihmettelivät papin toimia. Toiset taas olivat ylpeilleet, että heidän puolellaan soti pappikin.²⁸⁴

Bonsdorff oli osallistunut kristillisen työväenliikkeen toimintaan ja osoittanut joidenkuiden seurakuntalaisten mielestä liiallista ystävällisyyttä kotonaan vierailleille punaisille. Kirkkoherra joutui asiasta tuomiokapitulin kuulusteluunkin.²⁸⁵ Liiton kirjoitus vääristeli papin toimia ja osoitti sen miten herkästi kirkonmiesten pienetkin sympatiat punaiselle puolelle tuomittiin valkoisessa lehdistössä. Kirkko miellettiin olennaiseksi osaksi valkoista Suomea ja sen aatetta. Pienetkin poikkeamiset tuomittiin lehdissä lähes petturuutena.

Liitossa ei ollut muita punavankeihin tai sotaan liittyviä kirjoituksia, jotka olisivat koskeneet myös kirkkoa, uskontoa tai papistoa. Se ei tarkoita, etteikö lehdessä olisi julkaistu punavangeista tai sodasta paljonkin kirjoituksia tänä aikana. Niitä ei kuitenkaan liitetty uskonnollisiin tekijöihin. Liiton uskontokirjoittelussa sodan jälkipyykki jäi siis melko vähäiseksi. Lehden toimituksen itse laatimia kirjoituksia ei kirkkoherra Bonsdorffia käsittelevää tekstiä lukuun ottamatta ollut lainkaan.

Juhani Myllyn mukaan maalaisliiton valtauoma tulkitsi sodan syyksi bolsevistiseen kumouskiihkoon yhtyneet sosialistijohtajat. He olivat hylänneet oikean sosialismin ja kansanvallan aatteen vallankumoustouhuillaan. Liittou-

---

²⁸³ Liitto 166/31.7.1918, Seurausten syyt ja synty.

²⁸⁴ Liitto 172/7.8.1918, Punainen pappi.

²⁸⁵ Kena 1979, 62; Mustakallio 2009b, 37–38.

tumalla bolsevikkien kanssa he olivat pettäneet myös maansa ja lopulta omat joukkonsakin. Tällainen sosialistijohtajien syyllisyyttä korostava näkemys oli linjassa maalaisliiton kansakeskeisen ja demokraattisen edistysideologian kanssa. Kansaa oli vain johdettu harhaan. Kaksi maalaisliiton lehteä jopa vastusti kirjoittelullaan valkoisten toimeenpanemia teloituksia.²⁸⁶

Kansan harhaanjohtamistulkintaa esiintyi myös muissa porvaripuolueissa ja kirkollisissa piireissä. Kaiussa näin teki esimerkiksi vanhasuomalainen pappi Paavo Virkkunen aivan sodan lopussa. Oulussa tällaiseen tulkintaa yhtyi seurakuntalehti Rauhan Tervehdys. Lehden mukaan harhaan johdetuille tuli antaa kristillisesti suuntautunutta kasvatusta.²⁸⁷

Sotarovasti Svanberg ei ilmeisesti pitänyt sotavankien keskuudessa tehtävää hengellistä työtä erityisen tarpeellisena. Asiaan alettiin kiinnittää huomiota vasta toukokuussa varsinaisten sotatoimien päätyttyä. Sotavangeille päätettiin järjestää kasvatustyötä. Toiminnan organisoitiin ja sen johtoon valittiin Hannes Sjöblom (1874–1944), joka oli toiminut lähinnä lähetyspappina ulkomailla. Kirkko ei varsinaisesti osallistunut kasvatustyöhön, vaan sen antamisesta vastasi sotavankilaitos. Varsinainen organisoitu kasvatustyö pääsi alkamaan vasta kesäkuussa, mutta jo ennen sitä yksittäiset papit tekivät sielunhoitotyötä vankien parissa. Kasvatusjohtajiksi värväytyistä papeista puolet oli toiminut myös sotilaspapin tehtävässä.²⁸⁸

Kaleva kirjoitti punavankien kasvatustyöstä kesäkuun lopussa. Kasvatustyön tarkoituksena oli Kalevan mukaan opettaa harhaan johdetut taas kunnioittamaan Jumalaa sekä rakastamaan kotia ja synnyinmaata. Tämän toteutumisen oli vankien kasvatustyön johtaja Hannes Sjöblom asettanut tavoitteekseen. Työn pääpaino oli sielunhoitotyössä, mutta monenlaista muutakin aiottiin tehdä. Sairaita aiottiin käydä katsomassa, järjestää jumalanpalveluksia ja antaa rippikouluopetusta niille, jotka eivät olleet sitä vielä saaneet. Päätyövälineenä tuli olemaan kirjallisuus, johon yleisöltä pyydettiin lahjoituksia.²⁸⁹

Kaleva ja Kaiku julkaisivat anteeksipyyntökirjeen, jonka olivat lehtien mukaan allekirjoittaneet Suomenlinnan kasarmin 3 kaikki vangit. Kirje oli alun perin jätetty Helsingin sotavankilaitoksen johtajalle. Anteeksipyytäjien jou-

---

²⁸⁶ Mylly 1989, 34.

²⁸⁷ Kaiku 96/3.5.1918, Uhri; Kena 1979, 84–85; Liisa Saarela 2007, 39.

²⁸⁸ Kena 1979, 94; Pekkala & Rustanius 2007, 172–178, 180–181, 300.

²⁸⁹ Kaleva 140/28.6.1918, Sotavankien kasvatusta; Pekkala & Rustanius 2007, 179.

kossa mainittiin erikseen muiden muassa entinen kansanedustaja Juho Kujala. Kirjeessään sotavangit kertoivat kokevansa syvimpiä sielullisia tuskia mitä ihminen voi kokea. He elivät täydellisessä pimeydessä. Heidän luokseen oli kuitenkin tullut veljiä, jotka olivat puhuneet heille Kristuksen rakkaudesta. Tuo puhe oli herättänyt heissä toivoa. He anoivat nyt isänmaaltaan anteeksiantoa rikoksilleen. Samalla he vannoiivat, että he pysyisivät erossa kaikenlaisesta kiihkoilusta. He aikoivat elää siitä eteenpäin hiljaisesti ja rauhallisesti.²⁹⁰

Tuulikki Pekkalainen ja Seppo Rustanius antavat punavankileirejä käsittelevässä kirjassaan ymmärtää, ettei pappien hengellinen työ kohdannut useinkaan hedelmällistä maaperää vankien keskuudessa. Sen sijaan he löysivät viitteitä pappien itse laatimista kääntymyskertomuksista.²⁹¹ Kalevassa ja Kaiussa kuvailut joukkokatumus ja -heräys vaikuttavat enemmän kasvatusjohtajien toiveelta kuin todellisuudelta nälkää näkevien vankien keskuudessa.

Kalevassa kirjoitettiin sotavankien kasvatustoiminnasta vielä elokuussakin. Tuolloin esitettiin sotavankien kasvatusasiain päällikön, kirkkoherra Hannes Sjöblomin näkemys, että kapinavangit ja ammattivangit piti erottaa toisistaan. Tämä tarkoitti sitä, että ennen kapinaa siivosti eläneitä ei saisi panna samaan tavallisten rikollisten joukkoon. Sellaiset kapinalliset, jotka olivat olleet jo aiemmin vankilassa, pitäisi myös erottaa näistä aiemmin nuhteettomista. Sjöblom kertoi, kuinka kapinavangit olivat kauhuissaan kyselleet kasvatuslaitoksen opettajilta, lähetettäisiinkö heidät ammattirosvojen sekaan. Kaleva kannatti ehdotusta kapinavankien ja ammattivankien erillään pitämisestä. Se tekisi hyvän vaikutuksen vankileireissä ja kansan keskuudessa. Vankileirien oloihin oli kiinnitetty jonkin verran huomiota eduskunnan lisäksi kotimaisessa ja ulkomaisessa lehdistössä.²⁹² Kalevan halu tehdä kansaan hyvä vaikutus nousi selvästi vankikysymykseen kohdistuneesta arvostelusta.

Kaiussa sodan hengellisen jälkipyykin aloitti arkkipiispa Gustaf Johansson paimenkirjeessään, joka oli julkaistu 25. toukokuuta. Arkkipiispan mukaan sodan syyt löytyivät vapauden väärinkäytöstä. Suomi oli saanut erilaisia vapauksia, jotka kyllä olivat sinänsä hyviä, mutta niiden suojassa sosialismi oli

---

²⁹⁰ Kaiku 149/7.7.1918, ”Anteeksipyyntö isänmaalle”; Kaleva 148/8.7.1918, Muuan anteeksipyynti.

²⁹¹ Pekkalainen & Rustanius 2007, 184–192, 255–256.

²⁹² Kaleva 177/12.8.1918, Kapinavangit ja ammattivangit; Kena 1979, 93–97; Pekkalainen & Rustanius 2007, 86–89.

päässyt kehittymään isänmaan viholliseksi. Sosialismin mukainen valtio oli kapinan aikana nähty ja se oli osoittautunut hirmuvallaksi. Nyt sosialismi oli syytä haudata ainiaaksi. Kansan luopuminen Jumalasta oli johtanut laittomuuksiin ja hirmutekoihin. Johansson lainasi myös C. Lindholmin raporttia, jossa kerrottiin liioitellen pappeihin kohdistuneista väkivaltaisuuksista.²⁹³ Arkkipiispa oli siis osaltaan vielä vahvistamassa niitä kidutushuhuja, joita Oulunkin lehdissä oli julkaistu jo sodan aikana.

Arkkipiispan luopumis-selitys liittyi hänen beckiläiseen teologiaan pohjautuvaan eskatologiaansa. Hän näki tapahtumat osaksi lopunaikoja, joihin Jumalasta luopuminen kuului. Eskatologisia näkemyksiä sisällissodasta esittivät myös Savonlinnan piispa O. I. Colliander ja Oulun piispa J. R. Koskimies. Puna-vankeihin arkkipiispa ei varsinaisesti ottanut kantaa paimenkirjeessään, mutta hän oli jo vuoden 1888 valtiopäivien aikaan edustanut näkemystä, jonka mukaan jumalanpilkasta pitäisi rangaista kuolemalla.²⁹⁴

Kaiussa julkaistiin kirjoitus punavangeista elokuussa, kun sota oli jo päättynyt. Kirjoituksen olivat allekirjoittaneet Turkuun kokoontuneet sotavankien kasvatustyöntekijät. Siinä kerrottiin sotavankien vapauttamisesta. Vapauteen pääsi paljon sellaisia, jotka eivät olleet edellisen talven tapahtumista ja vankilassa olostaan ottaneet mitään oppia. He olivat vain paaduttaneet sydämensä. Kirjoittajat kuitenkin uskoivat, että vapautuvien joukossa oli arvaamattoman paljon niitäkin, joille vankila oli ollut hyvä koulu. He lähtivät vankilasta toivorikkaina ja hyvillä lupauksilla varustettuina kotiin rakkaitensa luo.²⁹⁵

Kirjoittajat olivat kuitenkin huolissaan siitä, millaisen vastaanoton vapautuvat vangit saisivat. Toivo ja ilo vapautumisesta vaihtuisivat vangeilla pian pettymykseen ja suruun. Kotona odottaisi nälkä ja velat. Töitä ei saisi mistään ja elämisen mahdollisuudet olisivat vähissä. Monet tehtailijat ja isännät olivat nimittäin päättäneet, että yhtään kapinallista ei otettaisi töihin. Sellainen oli kirjoittajien mukaan julmuutta ja jumalattomuutta, joka näännyttäisi vankien perheet nälkään. Nyt tarvittiin rakkautta ja anteeksiantamusta kaikkea mennyttä kohtaan.²⁹⁶

---

²⁹³ Kaiku 113/25.5.1918, Suomen arkkipiispan paimenkirje.

²⁹⁴ Kena 1979, 78; Pekkalainen & Rustanius 2007, 168–169; Mustakallio 2009b, 34–35.

²⁹⁵ Kaiku 170/1.8.1918, Miten otamme vastaan vapautuvat sotavangit?

²⁹⁶ Kaiku 170/1.8.1918, Miten otamme vastaan vapautuvat sotavangit?

Kirjoittajat kehottivat erikseen työnantajia, naapureita, opettajia, pappeja ja monia muita ryhmiä olemaan syrjimättä vankeja. Heidät piti nyt toivottaa tervetulleiksi takaisin ja auttaa heidät taas jaloilleen.

Älkäämme kääntäkö kolkosti selkäämme, vaan avatkaamme rakastava sylimme, ja ojentakaamme auttava kätemme vapautuville sotavangeille sekä niille perheille, joiden joku jäsen jää edelleenkin vankeuteen. Rakkaus luo murtamattoman muurin uudelle kapinalle ja se parantaa entisetkin haavat.²⁹⁷

Sama kirjoitus oli aikaisemmin julkaistu myös Kotimaassa.²⁹⁸ Kirjoitus osoittaa selvästi, miten vankien kasvatustyössä mukana olleet tahtoivat olla auttamassa vankeja uuden elämän alkuun. Kasvatustyöntekijöiden ajatukset edustivat Oulun lehdissä poikkeuksellisen myötätuntoista asennetta vankeja kohtaan.

Syyskuun alussa Kaiussa kirjoitettiin uudelleen sotavankien kasvatustyöstä. Tällä kertaa kehuttiin sen tuloksia. Kirjoituksessa ei ollut allekirjoitusta, mutta se esitteli tapahtumia läsnä olleen otteella. Kirjoittaja kuvasi, millaista työtä vankien keskuudessa oli tehty. Oli ollut jumalanpalveluksia ja hartauksia, oppikouluakin oli yritetty pitää. Vankien hartauden arvioitiin kasvavan päivä päivältä. Kirjoittaja kertoi kirjoituksen lopussa, miten vankien keskuudessa oli havaittavissa nöyryymistä ja tyytyväisyyttä. Sen hän arvioi osaksi johtuvan vankien selvästi parantuneista oloista. Nämä arviot koskivat lyhyttä jaksoa heinäkuulta. Toukuun lopulla kiellettiin vankileireille ulkopuolelta tulevat ruoka-avustukset, joita vankien omaiset olivat toimittaneet vangeille. Heinäkuun alussa sotavankilaitoksen päällikkö vaihtui ja hän salli omaisten ruoka-avun uudelleen.²⁹⁹ Selvästi parantuneilla olosuhteilla tarkoitettiin oletettavasti juuri tämän kiellon purkamista.

Kasvatustyön johdossa Hannes Sjöblom oli linjannut työn tavoitteeksi palauttaa harhaan johdetut mielet kunnioittamaan Jumalaa, rakastamaan kotia ja synnyinmaata. Työtä tehtiin opettamalla, järjestämällä jumalanpalveluksia sekä antamalla vangeille lukemista ja tekemistä. Punavankien keskuudessa valistustyö nähtiin usein aika ikävänä tai turhana asiana, vaikka toisenlaisiakin mielipiteitä oli. Nälänhädästä kärsivässä Suomessa vangit kaipasivat yleensä enemmän

---

²⁹⁷ Kaiku 170/1.8.1918, Miten otamme vastaan vapautuvat sotavangit?

²⁹⁸ Kena 1979, 95.

²⁹⁹ Kaiku 199/4.49.1918, Yleiskatsaus sotavankien kasvatustyöstä; Kena 1979, 93; Pekkalainen & Rustanius 2007, 132–134.

oikeaa ruokaa kuin sielunravintoa. Kasvatustyöntekijät näkivät vankien kurjan aseman, mikä synnytti monissa heistä myötätuntoa.³⁰⁰

Marraskuussa Kaiussa ja Kalevassa oli kaksi samansisältöistä kirjoitusta. Niissä kannustettiin auttamaan vähävaraisia ja vankeja vaatteita keräämällä ja lahjoittamalla. Toinen kirjoitus kertoi Oulun diakonissakodin ryhtyneen tähän puuhaan. Toisessa taas kerrottiin Oulussa toimivien kristillisten nuorisojärjestöjen ponnisteluista vankien ja vähävaraisten hyväksi. Diakonissakodin vetoamus ei varsinaisesti suuntautunut vankien auttamiseen, vaan apua tahdottiin antaa jokaiselle jolta vaatteita puuttui. Kylmä oli tulossa ja ihmisiä kannustettiin uhraamaan omista varoistaan. Kristilliseen rakkauteen vedottiin kirjoituksissa etenkin viluisten ja nälkäisten lasten puolesta.³⁰¹

Punaisten näkökulmat eivät enää Oulun lehtiin päässeet. Sen sijaan punavankien kasvatustyöstä kirjoitettiin useita kertoja. Lehdissä julkaistiin sekä kasvatustyöntekijöiden omia että heidän työtään arvioivia kirjoituksia. Kasvatustyöntekijöiden kirjoituksista heijastui myötätunto, jota he tunsivat punavankeja kohtaan. Heidän tulevaisuudestaan oltiin huolissaan ja vapautuville vangeille tahdottiin valmistella mahdollisimman hyvää vastaanottoa kotipaikkakunnallaan.

Kirjoituksessa, jonka vangit itse olivat allekirjoittaneet, annettiin ymmärtää kasvatustyön tehonneen varsin hyvin. Kirjoituksen kuvaileman katumuksen, tai edes tekstin laatijoiden aitoutta on hankala varmistaa. Joka tapauksessa se loi lukijoille kuvan, että vankien mielenmuutos oli mahdollista. Tällä tavoin saatiin todisteltua kasvatustyön tärkeyttä ja tehoa. Nykytutkimus antaa kasvatustyön vaikutuksesta kuitenkin varsin erilaisen kuvan kuin Oulun lehdet tuolloin. Lehtien kirjoittelu kasvatustyöstä kuvaakin enemmän niiden omaa asennoitumista ja kasvatustyöntekijöiden tavoitteita kuin työn todellista vaikutusta vankileireillä.

Vankien senhetkisestä asemasta tahdottiin huolehtia. Punavankeja ei tahdottu lähettää ”ammattirikollisten” sekaan. Kirkollisen valistustoimikunnan jäsenten kirjoitus punaisista oli armollisuutta ja anteeksiantamista korostava. Liiton kirjoituksessa valistustoimikunnan jäsenet arvostelivat varovasti myös valkoisten toimeenpanemia teloituksia puhumalla kaikenlaisia omankädenoikeuksia vastaan.

---

³⁰⁰ Pekkalainen & Rustanius 2007, 171, 184–192; Pekkalainen 2009, 105–106.

³⁰¹ Kaiku 251.3.11.1918, Kärsviä auttamaan; 264/19.11.1918, ”Koskas näet alastoman, niin vaate-ta häntä”; Kaleva 250/4.11.1918, Kärsviä auttamaan; 264/20.11.1918, Koskas näet alastoman, niin vaateta häntä.

Sodan päättymisen jälkeen uskontoon vetoavat kirjoitukset olivat maltillisempia suhteessa punaisiin kuin sodan aikaiset. Oulussa kristilliset nuorisojärjestöt ja diakonissakoti alkoivat huolehtia vankien aineellisten tarpeiden tyydyttämisestä. Nämä kirjoitukset kuvastivat hyvin Oulussa vallinnutta maltillista suhtautumista punaisiin. Oulun lehdissä liitettiin sisällissodan jälkipuintiin valtakunnallisesti merkittäviä kirkkovaikuttajia aina arkkipiispa Gustaf Johanssonia myöten. Paikallisen papiston samoin kuin piispan osuus jäi kuitenkin lehdissä olemattomaksi. Sodan hengellinen selitysmalli säilyi samana kuin sodan aikana: kaiken takana oli ihmisten luopuminen Jumalasta sekä itsensä ja materian palvominen.

4.4. Kuninkaan puolesta ja kuningasta vastaan

Suomen sisällissota päättyi valkoisten voittoon toukokuussa 1918. Eduskunta pääsi jatkamaan työtään Helsingissä ja kokoontui ensimmäisen kerran 15. toukokuuta. Päivää ennen kokoontumista julkaistiin kaikissa maan johtavissa lehdissä monarkismia ajava adressi, jonka olivat allekirjoittaneet maan johtavat, kuningasvaltaa kannattavat poliitikot. Tämä vetoamus julkaistiin myös Oulun lehdissä. Sisällissodan päättymisen jälkeen Oulun lehtien kirjoittelu siirtyikin koskemaan Suomen valtiomuotoa.³⁰²

Tasavaltainen ajattelutapa oli Suomessa sisällissodan jälkeen vielä melko tuoretta. Tasavalta oli Suomessa vasta 1900-luvun tuote. Monarkialla taas oli pitkät juuret Suomen historiassa. 1800-luvulla muunlaista hallitusmuotoa ei osattu edes juuri ajatella kansan parissa. Monarkia oli eniten tunnustettu valtiomuoto myös Euroopassa ensimmäisen maailmansodan alla. Suomessa monarkia kärsi rajun inflaation sortotoimien johdosta. Kun keisarivalta kukistui Venäjällä, mielsivät suomalaiset elävänsä tasavallassa. Monarkistista vaihtoehtoa ei pidetty vaihtoehtona. Sisällissota kuitenkin herätti Suomessa toiveet uudesta monarkias-³⁰³

Monarkismin uuden synnyn taustalla oli halu estää sisällissodan kaltaisen tilanteen uudelleen muodostuminen. Porvarileirissä ilmeni itsesyytöksiä liiallisesta hyväuskoisuudesta ja luottamuksesta sosialisteihin. Sota nähtiin usein

---

³⁰² Kaiku 104/14.5.1918, Suomen Kansalaisille; Kaleva 104/14.5.1918, Suomen kansalaisille; Liitto 101/14.5.1918, Suomen kansalaisille; Vares 1998, 102–103.

³⁰³ Vares 1998, 39–40, 45–54.

tasavaltaisen valtiomuodon tuotteeksi. Kun pohdittiin keinoja vastaavien tapahtumien ehkäisemiseksi, niin kuningasvalta nähtiin yhdeksi ratkaisuksi. Kaikista porvaripuolueista ja niiden edustajista ei kuitenkaan tullut monarkisteja. Maalaisliitto pysyi tasavaltaisella kannalla. Nuorsuomalaisen puolueen oikeistolaisempi osa asettui monarkismin taakse, jolloin puolue jakaantui valtiomuotokysymyksessä kahteen leiriin. Vanhasuomalaiset ja ruotsalainen kansanpuolue taas asettuivat lähes kokonaisuudessaan kuningasvallan taakse.³⁰⁴

Kaiku otti monarkiaan heti myönteisen kannan. Lehdessä julkaistiin useita hallitusmuotoa koskevia kirjoituksia, joissa oli myös uskontoon ja kirkkoon liittyvää sisältöä. Nimimerkki A. J. eli kirkkoherra Arvi Järventaus otti kantaa kuninkaan puolesta kaksi päivää monarkistien adressin julkaisemisen jälkeen. Järventaus aloitti kirjoituksensa siteeraamalla Sananlaskujen kirjaa, jossa kansa huusi kuninkaalle ”eläköön”. Suomi oli voittoisan ja loistavan sodan jälkeen saanut vapauden. Maa ei kuitenkaan ollut vielä vakaa vaikka olikin vapaa. Siksi Järventaus asettui tukemaan monarkiaa.³⁰⁵

Järventaus kuvasi miten mielipiteitä esitettiin nyt joka suuntaan. Tasavaltalaiset syyttivät kuningasmielisiä taantumuksellisiksi. Kirjoittaja katsoi, että kuninkaan kannattajat kuitenkin perustelivat kantansa tyynemmin ja rationaalisemmin. Uudenaikainen, rajoitettu monarkismi ei ollut hänen mielestään taantumuksellista. Tasavalta sen sijaan oli vanhanaikaista. Sitähän sosialistit olivat jo pitkään ajaneet. Järventaus otti myös esimerkin Yhdysvalloista, missä säännöllisesti toistuvat presidentinvaalit uhkasivat hänen mukaansa lamauttaa koko maan. Muuta hengellistä sisältöä kirjoituksesta ei alun psalmilainauksen jälkeen löytenyt.³⁰⁶ On kuitenkin selvää, että Raamattua siteeraamalla Järventaus tahtoi korostaa kuningasvaltaa raamatullisesti perusteltuna.

Toukokuussa Kaiussa julkaistussa arkkipiispa Gustaf Johanssonin paimenkirjeessä puututtiin myös valtion asemaan. Vaikka Johansson ei suoraan ottanut kantaa kuninkaan puolesta, niin ajatuksellisesti hän vastusti tasavaltaa. Arkkipiispa katsoi, että valtion menestys riippui kansalaisten uskosta Jumalaan. Jos Jumalan tahto hylättiin, niin silloin kansalainen alkoi vaatia itselleen oikeutta osallistua valtion toimintaan. Valtiollinen toiminta oli kuitenkin velvollisuus, jossa täytyi toimia Jumalan tahdon mukaan. Kapina oli nyt näyttänyt millainen oli

---

³⁰⁴ Vares 1998, 56–62, 71–73.

³⁰⁵ Kaiku 106/16.5.1918, Vapaita lausuntoja päivän kysymyksestä.

³⁰⁶ Kaiku 106/16.5.1918, Vapaita lausuntoja päivän kysymyksestä.

sosialistinen valtio. Se ei ollut veljeyttä ja vapautta, vaan niiden irvikuva. Se oli hirmuhallintoa. Siksi sosialistinen valtio oli syytä jo hylätä. Johansson oli todennut jo aiemmin Turkulaisen Uuden Auran kiertokyselyyn vastatessaan, että yksikamariedustus oli ”suuri erehdys”.³⁰⁷ Liitto ja Kaleva eivät julkaisseet arkkipiispan paimenkirjettä. Syynä oli mahdollisesti sen tasavaltakielteinen kannanotto.

Arkkipiispan paimenkirje oli päivätty 10. toukokuuta, jolloin monarkistien adressia ei ollut vielä julkaistu. Yksityiskirjeessään arkkipiispa piti kuninkuutta ”luonnollisena” hallitusmuotona. Oulun ja Savonlinnan piispat ottivat julkisuudessa täysin avoimesti kantaa kuninkaan puolesta. Oulun piispa J. R. Koskimies otti kantaa monarkian puolesta lentolehtisessä, mutta se ei päätynyt Oulun lehtien sivuille.³⁰⁸ Arkkipiispan paimenkirje vastusti tasavaltaisen valtiomuodon periaatetta, joten hänen voitaneen katsoa ottaneen samalla kantaa kuninkaan puolesta. Jumalan tahdon hylkääminen sai kansalaisen vaatimaan valtaa itselleen.

Pudasjärveläinen maanviljelijä Taneli Koivukangas aloitti Kaiussa kuningasmielisten lestadiolaisten kannanottojen sarjan kesäkuussa. Hänen perustelunsa olivat tyypillisiä vanhasuomalaiselle puolueelle. Näitä perusteluja olivat presidentin puoluesidonnaisuuden ja toistuvien presidentinvaalien haitat sekä saksalaisen kuninkaan suomat edut. Kirjoittajan mukaan huono presidentti saattaisi vaarantaa myös uskonnon aseman. Koivukankaan jälkeen kuninkaan puolesta Kaiussa kirjoittivat heinäkuussa niin ikään lestadiolainen maanviljelijä A. A. Neitiniemi Kittilästä ja elokuussa lestadiolainen kansanedustaja Juuso Runtti Kiiminguista. Neitiniemi ja Runtti käyttivät vastaavia perusteluja kuin Koivukangas.³⁰⁹

Neitiniemi yhtyi Koivukankaan uskonnolliseen argumentointiin. Tasavalta ei taannut uskonnolle turvaa. Neitiniemen mukaan Pohjois-Suomen kansalaiskokouksista kertovat uutiset olivat luoneet virheellisen kuvan alueen tasavaltamyönteisyydestä. Runtti taas katsoi, ettei tasavaltainen hallitusmuoto pystyisi estämään kansalaissodan aikaisen hirmuvallan toistumista. Hän ei kuitenkaan käyttänyt näkemyksensä perusteluna uskontoa, toisin kuin toinen lestadiolainen kansanedustaja Leonard Typpö, joka oli käyttänyt uskonnollista argumen-

---

³⁰⁷ Kaiku 113/25.5.1918, Suomen arkkipiispan paimenkirje; Mustakallio 2009b, 33–34.

³⁰⁸ Kaiku 113/25.5.1918, Suomen arkkipiispan paimenkirje; Hanna-Leena Lehtola 1970, 80; Kena 1979, 138–139.

³⁰⁹ Kaiku 131/15.6.1918, Vapaita Lausuntoja; 155/14.7.1918, Mielipiteitä; 171/2.8.1918, Valitsijoille kannastani; Talonen 1988, 69, 208–211.

tointia puolustaessaan monarkiaa eduskunnassa. Kaiun sivuille Typön näkemykset eivät päässeet.³¹⁰ Lestadiolaiset yhtyivät Kaiussa tyypillisiin vanhasuomalaisiin monarkian perusteluihin. Osa heistä käytti myös uskontoon viittaavia perusteluja tasavaltaa vastaan.

Kesäkuussa Kaiku julkaisi pääkirjoituksenaan aiemmin Uudessa Suomettaressa olleen tekstin, jossa Wilhelmi Malmivaara puhui kuningasvallan puolesta. Malmivaara katsoi, että käyty sota olisi voitu estää itsenäisellä hallituksella ja lujalla järjestysvallalla. Tasavaltaa oli kokeiltu ja se ei toiminut. Käyty sota oli Malmivaaran mukaan suorastaan tasavaltaisen valtiomuodon syytä. Tasavaltaa vaativat sosialistit. Malmivaara vastusti uusia eduskuntavaaleja ja kansanäänestystä, joissa valtiomuotokysymystä olisi voitu käsitellä. Eduskuntaan ei pitänyt päästää niitä, jotka Jumalan viha oli hetki sitten sieltä häätänyt. Malmivaaran mukaan kansaa ei pitänyt myöskään altistaa heti sodan jälkeen uusille riidoille. Jos uusi Suomi rakentaisi elämänsä jumalanpelon pohjalle, niin silloin selvittäisiin kaikkein vähimmillä riidoilla. Silloin myös valtiomuoto ja muut vastaavat kysymykset selviäisivät itsestään.³¹¹

Malmivaaralla oli ollut tärkeä vaikutus herännäisyyden suomalaisuuskuvan muodostumiseen ja sitoutumiseen kirkkoon. Hän oli ollut 1800-luvun lopulta lähtien herännäisyyden johtohahmo. Merkittävässä roolissa oli hänen työnsä Hengellisessä Kuukauslehdessä. Siinä hän tulkitsi herännäisyyden olleen aina kirkollinen herätysliike. Malmivaaralla oli ollut kiinteät yhteydet Oulun seudun heränneisiin ja lokakuussa 1917 kuolleeseen Mauno Rosendaliin.³¹² Hengellisestä Kuukauslehdestä lainaamallaan kirjoituksella Kaiku tahtoi vaikuttaa Oulun seudulla asuviin heränneisiin. Lehti viestitti heränneille, että heidän johtajansa oli tukevasti kuningasvalta-aatteen takana. Kuningaskunta markkinoitiin valtiomuotona, johon kristitty saattoi luottaa.

Saksan keisarivalta kukistui 9. marraskuuta 1918, ja samalla kukistui suomalainen monarkia. Saksan tapahtumat herättivät hämmennystä Suomen monarkistisissa piireissä. Omaa kuningasta oli toivottu juuri Saksasta, koska kuninkuutta pidettiin siellä erityisen vahvana. Maasta oli tahdottu voimakasta liittolaista Suomelle. Muuttuneen tilanteen synnyttämä hämmennys näkyi Kaiun kirjoituksis-

---

³¹⁰ Kaiku 155/14.7.1918, Mielipiteitä; 171/2.8.1918, Valitsijoille kannastani; Talonen 1988, 207–211.

³¹¹ Kaiku 137/22.6.1918, Onko Suomen kansa kokonaan sosialismin myrkyttämä.

³¹² Huhta 2005, 473–474; Huhta 2006, 360.

sa. Marraskuun lopulla lehteen kirjoitti nimimerkki Isänmaan ystävä. Hän kehotti jo otsikossaan suurten tapahtumien pyörteissä kiinnittämään turvan Häneen, joka ei koskaan luopuisi vallastaan. Isänmaan ystävänsä mielestä aika oli niin levoton, ettei voinut lainkaan tietää mitä huomenna tapahtui. Ilman Jumalan tahtoa ei kuitenkaan mikään voinut tapahtua, joten Häneen kannatti turvautua levottomanakin aikana.³¹³

Kaiun hartauskirjoittaja oli vaiennut visusti jo pitkähkön aikaa niin sisä- kuin ulkopoliittisistakin aiheista. Kuninkaastakaan kirkkoherra Max Katavisto ei kirjoituksissaan puhunut. Saksan keisarivallan kaaduttua ja maailmansodan lopun hämmöittäessä hän kuitenkin esitti näihin tapahtumiin pienen sivuhuomauksen. Hänen hartauskirjoituksessaan oli eskatologinen sävy: suuret maailmanhistorian tapahtumat valmistivat tietä Herran tulolle. Ihmiset seisoivat nyt jättäjämahdollisuuksien edessä pieninä kääpiöinä. Nyt olisi tärkeää kiinnittää huomio Jumalaan ja rukoilla häntä. Hän tulisi varmasti aivan pian.³¹⁴

Keisarivallan kaatuminen Saksassa koettiin siis Oulun seudullakin kuningasmielisten keskuudessa hämmentävänä ja jopa masentavana. Masennus purkautui kehotuksina turvata Jumalaan. Muuttuvassa tilanteessa haluttiin turvautua johonkin pysyvään. Jumala pysyisi, vaikka kuninkaat kaatuisivat. Suurten maailmantapahtumien tulkittiin myös olevan osa lopunaikaa. Kaiun hartauskirjoittaja tulkitsi tapahtumien valmistavan tietä Kristuksen toiselle tulemiselle. Hartauskirjoituksissa siis jatkui sama eskatologinen sävy, jota oli esiintynyt jo ennen sisällissotaa.

Liitto oli tasavallan kannalla koko tutkimusajan. Aluksi Liitossa ei yhdistetty hallitusmuotokysymykseen uskontoon tai kirkkoon liittyviä elementtejä. Lestadiolaiskansanedustaja K. A. Lohi tosin kirjoitti sodan päätyttyä tasavallan puolesta. Hän tulkitsi käydyn sodan niin, että valkoinen armeija oli taistellut juuri tasavallan puolesta. Hän kiitti kirjoituksessaan kaikkia taisteluun osallistuneita ja Jumalaa, joka oli antanut sille voiton.³¹⁵ Varsinaisesti Lohi ei kuitenkaan perustellut tasavaltaa hengellisillä näkökulmilla.

Maalaisliittolaiset lestadiolaispoliitikot K. A. Lohi ja Alex Viuhkola eivät perustelleet tasavaltaisia valtiomuotokantojaan raamatullisilla tai uskonnolli-

---

³¹³ Kaiku 266/21.11.1918, Suurten tapausten pyörteissä kiinnitä turvasi häneen, joka ei koskaan luovu vallastaan; Vares 1998, 122–125, 288.

³¹⁴ Kaiku 269/24.11.1918, Sunnuntaiksi.

³¹⁵ Liitto 110/25.5.1918, Eduskuntakirje.

silla näkökulmilla. K. A. Lohi tukeutui Liiton kirjoituksessa yksinomaan poliittisiin ja valtio-oikeudellisiin perusteisiin. Vanhasuomalaiset lestadiolaiset toimivat ajoittain toisin, mikä näkyi Kaiun kirjoituksissa. Liitto kuitenkin käytti Lohen uskonnollis-yhteiskunnallista arvostusta hyväkseen saadakseen hallitusmuotosyömyksessä horjuvia rivijäseniään vakuuttamaan tasavallan paremmuudesta.³¹⁶

Kun monarkistit alkoivat hyödyntää uskontoa aatteensa perusteleminen, heräsi Liittokin kirjoittamaan aiheesta. Kesäkuussa lehti paheksui pääkirjoituksessaan kuningasmielisten tapaa käyttää uskontoa keppihevosenaan. Kirjoittaja kertoi, miten Uudessa Suomettaressa monarkiaa oli pidetty kristittyjen kannalta ehdottomasti parhaana valtiomuotona. Se tukisi kristillisyyttä kansassa ja takaisi rauhaisan elämän. Tämä perustelu ei kuitenkaan pitänyt Liiton pääkirjoittajan mukaan paikkaansa. Kirjoittaja pohti asiaa monipuolisesti, eikä väittänyt monarkiaa kristillisyyden kannalta ehdottoman huonoksi vaihtoehdoksi.³¹⁷

Pääkirjoittaja kertoi kuinka alkukristityt eivät olisi hyväksyneet valtiomuodoksi monarkiaa, jos heidän olisi pitänyt järjestäytyä yhteiskunnaksi. He eivät olisi voineet sallia, että heitä vuosien päästä saattaisi johtaa uskonnolle välinpitämätön tai vihamielinen hallitsija. Kirjoittaja kuvaili, miten hallitsijoiden joukossa saattoi olla kristinuskolle hyvinkin myötämielisiä hallitsijoita, mutta korosti, että sellaiset olivat harvinaisia poikkeuksia. Oli myös väärin väittää, että Suomen kristityt tukisivat monarkiaa. Liiton kirjoittaja ei epäillyt, etteikö olisi yksittäisiä huomattavassakin asemassa olevia kristittyjä, jotka kannattivat kuningasvaltaa. Kristittyjen syvät ja terveet rivit maaseudulla tukivat kuitenkin tasavallata.³¹⁸

Kirjoittajan mukaan muiden valtioiden tilanteesta ei uskonnon asemaa arvioitaessa ollut kovin paljon apua. Ranskassa tasavalta ei epäilemättä ollut kovinkaan suotuisa kristinuskolle. Yhdysvalloissa tilanne taas oli aivan toinen. Siellä uskonnolla oli vahva asema ja sieltä tehtiin valtavaa pakanalähetystyötä. Kirjoittaja myös muistutti, että Suomen ateistinen sosiaalidemokratia oli peräisin monarkistisesta Saksasta. Näin ollen oli mahdotonta arvioida muiden valtioiden tilanteen perusteella, kumpi valtiomuoto olisi uskonnon kannalta parempi Suomessa.³¹⁹

---

³¹⁶ Talonen 1988, 211–213.

³¹⁷ Liitto 127/14.6.1918, Kuningasmielistä agitatsiota uskonnon varjossa.

³¹⁸ Liitto 127/14.6.1918, Kuningasmielistä agitatsiota uskonnon varjossa.

³¹⁹ Liitto 127/14.6.1918, Kuningasmielistä agitatsiota uskonnon varjossa.

Tähän saakka monarkia ei kuitenkaan ollut ainakaan Suomessa tarjonnut kovin hyviä mahdollisuuksia kristinuskolle. Se ei ollut turvannut uskonnonharjoittamisen vapautta heränneelle Suomen kansalle edellisellä vuosisadalla. Eikä se ollut kyennyt estämään valtaan pääsyyttä jumalattomuutta horjuttamasta kansan olemassaolon siveellistä perustaa. Siksi kristittyjen täytyi nyt itse pitää huoli, että saataisiin sellainen valtiomuoto, joka olisi sopusoinnussa kansan tapojen ja elämän kanssa. Kirjoittaja ei tiennyt, kykenisikö tasavalta ehkäisemään edellistä ilmiötä, mutta ainakin se takaisi kristityille itselleen mahdollisuuden vaikuttaa tilanteeseen. Siksi pitäisi saada sellainen valtiomuoto, joka turvaisi kirkolle ja kristityille mahdollisimman laajan vapauden kehittyä sisältä päin.³²⁰

Lopuksi Liiton pääkirjoittaja palasi siihen mistä lähti liikkeelle. Oli häpeällistä, että uskonto oli tällä tavalla taas vedetty kiistakentälle. Sodan aikana kirkkoon ja papistoon kohdistuneet hirmutyöt eivät olleet nousseet yksin uskonnonvastaisesta kiihotuksesta. Hirmuteot olivat johtuneet myös siitä, että tällaiset uskonnollis-poliittiset kannanotot olivat luoneet kansalle kuvan kirkosta ja uskonnosta kehityksen jarruttajana. Kristinuskolla oli kuitenkin suuri ja vastuullinen tehtävä edessään:

Todellinen demokratia tahtoo nojautua siveellisiin voimiin kansan elämässä. Näitä voimia jalostaa ja uudistaa kristinuskko. Siksi pidettäköön huoli, ettei sen vaikutustehoa ehkäistä kytkemällä sitä joihin valtiollisiin tai yhteiskunnallisiin järjestöihin tahi opinkappaleihin, kaikista vähiten alenneta puolueiden keppihevoseksi.³²¹

Liiton kirjoitus oli sävyltään poikkeuksellisen maltillinen ja diplomaattinen. Yleensä uskontoon ja politiikkaan liittyvät kirjoitukset olivat vahvasti jonkin asian takana. Ne keskittyivät omaa näkökulman ehdottoman paremmuuden perusteluun ja muiden katsantokantojen mustamaalaamiseen. Liiton kirjoitus pohti asioita monelta kannalta. Siinä ei leimattu vastakkaista näkemystä mahdottomaksi, vaan sille annettiin jopa tunnustusta. Tietysti oma näkemys lopulta perusteltiin paremmaksi.

Liitto oli puhtaasti tasavallan kannalla, mutta Oulussa oli myös kuningasvaltaa kannattavia maalaisliittolaisia. Heinäkuun puolivälissä julkaistun piispa J. R. Koskimiehen, tuomiorovasti J. A. Mannermaan ja filosofian tohtori Walter J. Snellmanin laatiman kuningasvaltaa ajavan lentolehtisen olivat allekir-

---

³²⁰ Liitto 127/14.6.1918, Kuningasmielistä agitatsiota uskonnon varjossa.

³²¹ Liitto 127/14.6.1918, Kuningasmielistä agitatsiota uskonnon varjossa.

joittaneet kymmenet Oulun eteläiseen vaalipiiriin kuuluvat maalaisliittolaiset. Lentolehtinen ilmestyi vasta kuukauden kuluttua Liiton kirjoituksesta, mutta sitä oli alettu laatia jo toukokuun lopulla. Piispan lentolehtinen yritettiin saada julkaittavaksi Liittoonkin, mutta lehti kieltäytyi siitä.³²²

Liiton toimittajat mahdollisesti tiesivät, että maalaisliittolaisten kesellä esiintyi kristillisiin perusteisiin kytkeytyvää kuningasmielistä ajattelua. Lehti ei halunnut suuttuttaa tällaisia maalaisliittolaisia. Siksi se kirjoitti varovasti suhteessa kristinuskoon ja valtiomuotoon. Lehti halusi myös vakuuttaa kuningasmielisille maalaisliittolaisille, että tasavallan kristilliset perusteet olivat yhtä hyvät kuin monarkisminkin. Uskonnon käyttämisen poliittisten kysymysten perusteluun pääkirjoittaja näki täysin tuomittavana tekona. Kuitenkin hän itse teki juuri sitä, mistä tuomitsi muut – tosin hyvin hienovaraisesti ja varovasti.

Kalevan linja suhteessa kuninkaaseen vaihteli. Erilaiset mielipiteet valtiomuodosta aiheuttivat ristiriitoja paitsi lehden toimittajien välille myös toimituksen ja lehden johtokunnan välille. Välittömästi sisällissodan jälkeen lehdessä kirjoiteltiin tasavallan puolesta, mutta sitten linja kääntyi. Päätoimittaja Heikki Kokko suhtautui kuninkaaseen myötämielisesti.³²³ Uskonnolla Kokko ei kuitenkaan kantaansa perustellut, mikä olisi ollut oletettavaa, kun otetaan huomioon hänen aikaisempi kirjoittelunsa.

Ainoa kirjoitus, jossa uskonnolla ja kuninkuudella oli edes jotain yhteyttä ennen vuoden 1919 vaalikeskusteluja, oli elokuussa 1918 julkaistu pääkirjoitus. Siinä Kalevan linja alkoi kääntyä myönteiseksi suhteessa monarkismiin. Kokko tervehti kirjoituksessaan kuningasta Suomen kansan vihdoinkin seljennänä unelmana. Kirjoituksen lopussa päätoimittaja kehotti iloitsemaan ajan käänteestä ja toivoi Jumalan siunausta sukupolvelle, jolle voitiin nyt kaaoksen keskellä luoda jotain pysyvää.³²⁴

Valtiomuotokeskustelun uskuntoon liittyvistä teemoista vastasivat Oulun lehdissä lähinnä Kaiku ja Liitto. Kalevan rooli jäi tässä keskustelussa vähäiseksi. Sen ainoa aiheeseen edes jollakin tavalla liittyvä kirjoitus puolsi monarkismia. Kalevan linja kuitenkin muuttui valtiomuotokeskustelussa useaan kertaan vuoden 1918 aikana. Kaiun kirjoituksissa perusteltiin monarkiaa kristinuskolle kaikkein parhaana valtiomuotona. Samalla kiellettiin kuninkuuden vanhanaikai-

---

³²² Hanna-Leena Lehtola 1970, 79–80; Talonen 1988, 205–206.

³²³ Suistola 1999, 106–109.

³²⁴ Kaleva 179/13.8.1918, Ajan kääntyessä.

suus järjestelmänä. Perustuslaillinen monarkia yritettiin esitellä uutena ja kaikkein parhaana vaihtoehtona Suomelle. Se takaisi rauhalliset olot ja ehkäisisi riitoja, joita tasavalta jatkuvasti toistuvine presidentinvaaleineen aiheuttaisi. Kuninkaalle nähtiin myös teologiset ja raamatulliset perusteet. Kaiussa yritettiin luoda kuvaa siitä, että kaikki kristityt kannattaisivat kuningasta.

Liitossa kirjoitettiin Kaiun näkemystä vastaan. Lehden mukaan uskontoa ei pitäisi sotkea valtiomuodon valintaan laisinkaan. Mikään valtiomuoto ei itsestään selvästi takaisi uskonnolle suotuisaa asemaa yhteiskunnassa. Tasavallassa uskovilla oli kuitenkin itsellään paremmat mahdollisuudet vaikuttaa, millaiseksi uskonnon asema yhteiskunnassa muodostuisi. Liitto katsoi, että kristinuskolla oli tärkeä tehtävä yhteiskunnassa. Sitä tehtävää se voisi parhaiten toteuttaa tasavaltaisessa valtiomuodossa.

4.4. Kirkolliskokouksesta kirkkojuhliin

Kirkolliskokous järjestettiin lokakuussa 1918 Turussa. Kirkolliskokouksen kuluksi kirjoitettiin Oulun lehdissä runsaasti. Kalevassa oli loka- ja marraskuussa yhteensä yksitoista kirjoitusta, jotka käsitelivät kirkolliskokousta. Niistä kaksi oli lehden pääkirjoituksia, joissa kokouksessa käsitellyjä aiheita käsiteltiin tarkemmin. Pääasiassa kirjoittelu kirkolliskokouksesta oli tapahtumia, keskusteluja ja kokouksen etenemistä selostavaa.³²⁵

Kaleva pahoitteli ensimmäisessä kirkolliskokousta käsitelleessä pääkirjoituksessaan sitä, ettei sille ollut annettu enempää huomiota. Tärkeät maailmanpoliittiset uutiset ja kotimaan valtiomuotokeskustelu eduskunnassa olivat vieäneet tilaa kirkolliskokouksen käsittelyltä. Kokouksessa oli kuitenkin esillä paljon sellaisia aiheita, joista kansalaisten olisi syytä tietää. Tärkeimpänä kirkolliskokouksen ratkaistavana asiana Kaleva piti lausunnon antamista uskonnonvapaudesta. Pääkirjoittaja toivoi, että kirkolliskokous selviäisi arkaluonteisesta tehtävästään. Lausunnon tulisi tyydyttää yleistä valistunutta mielipidettä, eikä se saisi silti loukata omaatuntoa.³²⁶

Toinen tärkeä asia, joka nyt piti ratkaista, oli pappien palkat. Ne olivat kirjoittajan mukaan hyvin epätasaiset. Kirjoittaja toivoi, että samalla kertaa

---

³²⁵ Kaleva 229/10.10.1918, Kirkolliskokous; 231/12.10.1918, Uskonnonvapaus; Kena 1979, 164–176.

³²⁶ Kaleva 229/10.10.1918, Kirkolliskokous.

ratkaistaisiin pappiloiden ja kirkkojen maiden käyttö yhteiskunnan hyväksi. Muita tärkeitä kysymyksiä Kalevan pääkirjoituksen mukaan olivat neljännen vaalisääntösaajan saamisen helpottaminen, kiertokoulun uudistaminen ja kirkollisten luottamustehtävien sekä lukkarinviran avaaminen naisille.³²⁷

Kirkolliskokousta käsitellyt toinen pääkirjoitus keskittyi pohtimaan uskonnonvapausteemaa. Kirjoituksessa esiteltiin uskonnonvapauslakiehdotusta. Loppuosassa kirjoitusta pohdittiin myös sitä, miten kirkolliskokouksen tulisi ehdotukseen suhtautua. Kirjoittaja piti varmana, että kirkolliskokouksessa esitettäisiin tästä kysymyksestä taantumuksellisia ja vanhoillisia mielipiteitä. Hän kuitenkin toivoi, että keskustelussa avattaisiin kehitykselle uusia uria ja samalla siinä pyritäisiin valistuksen ohjaamiin terveisiin päämääriin.³²⁸

Kaiussa kirkolliskokouksesta julkaistiin yhteensä kaksitoista kirjoitusta. Pääkirjoituksensa Kaiku omisti kokoukselle vain yhden kerran. Pääasiassa kirjoitukset esittelivät Kalevan tapaan kirkolliskokouksessa käytyjä keskusteluja ja kokouksen ohjelmaa. Lehti ei omissa kirjoituksissaan juurikaan kommentoinut kirkolliskokousta tai siinä käsiteltyjä aiheita. Valtaosa kirjoituksista oli nimimerkin Y. H. kokouksesta lähettämiä kirjeitä. Hän oli ilmeisesti vanhoillislestadiolainen lukkari Yrjö Halonen, joka valittiin kokouksen aluksi yhdeksi Kuopion hiippakunnan valitsijamieheksi. Y. H. kirjoitti vielä kokouksen jälkeen lukkareiden omien edustajien saamisesta kirkolliskokoukseen.³²⁹

Halonenkaan ei juuri kommentoinut kirkolliskokousta, vaan keskittyi raportoimaan kokouksen kulusta. Kaiun ainoassa kirkolliskokousta käsitelleessä pääkirjoituksessa marraskuun alussa Halonen kuitenkin esittelemisen lisäksi hieman arvioi kokousta. Hänen mukaansa aiheista oli saanut eniten huomiota uskonnonvapauskysymys. Toinen merkittävä aihe oli ollut papiston palkkaus. Halonen myös arvioi kokouksen esiintyjä: professori Jaakko Gummerus oli ollut paras puhuja, ja J. A. Mannermaa oli loistanut lakitiedoillaan.³³⁰

Halonen kertoi, kuinka kokouksen osanottajat erosivat kyynelet silmissään. Kuukauden sopuisa yhteistyö oli liittänyt kokouksen osanottajia toisiinsa. Muutenkin Halonen antoi kokouksesta sävyisän kuvan. Hän vertasi kirkollis-

---

³²⁷ Kaleva 229/10.10.1918, Kirkolliskokous.

³²⁸ Kaleva 231/12.10.1918, Uskonnonvapaus.

³²⁹ Kaiku 225/4.10.1918, Kirkolliskokous; 251/3.11.1918, Lukkareille omat edustajansa kirkolliskokoukseen; 253/6.11.1918, Kirkolliskokouskirjeitä.

³³⁰ Kaiku 253/6.11.1918, Kirkolliskokouskirjeitä.

kokouksen kulkua eduskunnan työskentelyyn. Halosella oli kokemusta molemmista. Kirkolliskokouksessa jyrkät kannanotot ja toisten haukkuminen olivat jääneet lähes kokonaan puuttumaan. Eduskunnassa tällaiset ilmiöt yllättivät kirjoittajan mukaan varsinkin ensikertalaisen. Halonen luonnehti kyseisten laitosten toiminnassa olevaa eroa valtavaksi.³³¹

Liitto kirjoitti loka- ja marraskuussa kirkolliskokouksesta Kalevan tavoin yksitoista kertaa. Myös sen kirjoitukset olivat enimmäkseen kokouksen kulkua esitteleviä. Varsinaisia kannanottoja tai kirkolliskokouksen aiheiden pohdiskelua oli vähän. Pääkirjoituksessaan Liitto huomioi kirkolliskokouksen kolme kertaa, mutta kaksi näistä oli tavallisia kokouksen kulkua esitteleviä kirjoituksia. Kokouksen alkuvaiheessa Liitto kirjoitti kuitenkin pääkirjoituksessaan kokouksen merkityksestä.³³²

Pääkirjoittaja kuvaili aluksi kirkon menneisyyttä ja rappioitumista. Kirkko oli aikanaan vieraantunut kansasta ja siitä oli tullut pelkästään yläluokan kirkko. Kirjoittajan mukaan sillä oli haastava tehtävä kehittyä enemmän kansan kirkoksi kuin valtion kirkoksi. Sen piti etsiä uusia keinoja kristillisen hengen levittämiseksi yhteiskunnassa. Työtä oli kirjoittajan mukaan runsaasti niin ylä- kuin alaluokassakin. Nyt työ oli kuitenkin tehtävä vapaana ”ylimyshengestä”, joka kirkon palvelijoita oli aiemmin vaivannut.³³³

Kirkolliskokouksen tärkeimmäksi aiheeksi arvioitiin Liitossakin uskonnonvapauden käsittely. Sen käsittely ei kirjoittajan mukaan koskenut vain kirkkoa, vaan kokouksen kannanotosta riippui koko Suomen onni ja menestys. Kirkolliskokouksen kannanotolla tulisi olemaan hyvin kauaskantoiset vaikutukset. Kirjoittaja ajatteli, ettei kirkkoa lainkaan hyödyttänyt pitää sisällään sille vihamielisiä jäseniä. Päinvastoin, näistä jäsenistä oli sille vain haittaa. Kirkon oli vapauduttava tästä sen toimintaa jarruttavasta taakasta. Sen piti kuitenkin tapahtua niin, ettei kirkon arvo kärsisi. Kun turhasta painosta päästäisiin eroon, kirkon toiminta tehostuisi ja siihen jäävät tuntisivat keskenään suurempaa yhteyttä.³³⁴

Kirkolliskokous oli Oulun lehdissä näkyvästi esillä. Yhteensä siitä kirjoitettiin runsaan kuukauden aikana yli kolmekymmentä kirjoitusta. Kirkollis-

---

³³¹ Kaiku 253/6.11.1918, Kirkolliskokouskirjeitä; Talonen 1988, 146, 149.

³³² Liitto 222/4.10.1918, Kirkolliskokouksen alkaessa; 225/8.10.1918, Kirkolliskokous; 240/29.10.1918, Kirkolliskokouksen julistus Suomen kansalle; 242/31.10.1918, Kirkolliskokous.

³³³ Liitto 222/4.10.1918, Kirkolliskokouksen alkaessa.

³³⁴ Liitto 222/4.10.1918, Kirkolliskokouksen alkaessa.

kokous sai yksittäisistä aiheista tutkimusaikana eniten huomiota, jos se lasketaan kirjoitusten määrässä. Sen sijaan keskustelua tai kommentointia aiheesta ei syntynyt kovin paljon. Pohdinnat liittyivät uskonnonvapauden ja papiston palkkauksen käsittelyyn.

Kirkolliskokouskirjoituksissa ei juurikaan arvosteltu kirkkoa. Liitossa tosin kiinnitettiin huomiota siihen, miten kirkko oli aikoinaan rappioitunut. Nyt sillä kuitenkin oli uusi tilaisuus tulla valtion kirkosta kansan kirkoksi. Lehti ei kuitenkaan tarttunut papiston palkka- ja maanomistuskysymyksiin, vaikka siihen olisi nyt ollut hyvä tilaisuus. Kaikissa lehdissä uskonnonvapaus arvioitiin tärkeimmäksi kokouksessa käsiteltäväksi aiheeksi. Kirjoittelu kirkolliskokouksesta muistutti paljon sitä, miten kirkkopäivät huomioitiin tammikuussa 1918.

Kun joulua saapui vuonna 1918, oli ensimmäinen maailmansota jo päättynyt. Saksan keisarivalta kukistui marraskuussa, minkä jälkeen alkoivat aselepo ja rauhanneuvottelut. Suomen sisäinen sota oli päättynyt jo aiemmin. Olojen rauhoittuminen näkyi Oulun sanomalehtien joulukirjoituksissa. Liiton pääkirjoittaja kertoi jouluaaton pääkirjoituksessaan, että nyt vasta ihmiset ymmärsivät mitä tarkoitti, kun maassa oli rauha ja ihmisillä hyvä tahto. Ihmiset olivat maailmalla ja Suomessa joutuneet kokemaan sen mitä sota kaikkine julmuuksineen tarkoitti. Sota oli tehnyt ihmisistä petoja. Nyt kuitenkin ihmisille oli koittamassa uusi aika. Kirjoittaja kehotti lopuksi ihmisiä edes jouluna irtaantumaan mammonan palveluksesta ja huomaamaan ympärillä olevan hädän.³³⁵

Kalevan näkemys oli hieman synkempi. Lehti mielti pääkirjoituksessaan jouluaaton aattona, että nyt pitäisi olla rauha maassa, ihmisillä hyvä tahto ja Jumalalla kunnia. Kirjoittajan mukaan sellaista rauhattomuutta ja jumalattomuutta, jotka sillä hetkellä vallitsivat, ei ollut nähty edes vasta päättyneenä sota-aikana. Kirjoittaja kuitenkin kehotti yrittämään pimeydestä nousemista joulun kunniaksi ja antoi tehtävälisan, jota noudattamalla se voisi onnistua. Sen listan mukaan elintarvikkeita pitäisi viedä niitä tarvitseville, maalaisruokia pitäisi saada kaupunkiin, elintarvikkeiden lahjakuljetukset pitäisi saada sille viikolle vapaaksi, köyhille vietäisiin polttopuita, kenkiä ja vaatteita annettaisiin niitä tarvitseville, lapsille pitäisi saada iloa ja palvelutehtävissä olevia veljiä pitäisi muistaa. Tällaisella tehtävälistalla pääkirjoittaja uskoi joulumielen tulevan.³³⁶

---

³³⁵ Liitto 288/24.12.1918, Maassa rauha ja ihmisillä hyvä tahto; Kena 1979, 184; Pietiäinen 1992, 349.

³³⁶ Kaleva 292/23.12.1918, ”Ja ihmisillä hyvä tahto”.

Jouluaaton pääkirjoitus ei ollut edellistä valoisampi. Kirjoittaja viit-tasi vuoden takaisen joulukirjoitukseen, jossa oli pohdittu, ettei kansoilla eikä ih-misillä ollut rauhaa. Mikään ei ollut kirjoittajan mukaan muuttunut. Kansakunnat olivat edelleen hajalla, yhteiskunta anarkiassa ja kodit toivottomuudessa. Kirjoit-taja kuitenkin uskoi edelleen uuden päivän koittoon ja sydämen kohottamisen voimaan. Joulukuoli edelleen sydämensä ylentäneiden juhla. Sellaiset sydämet myös olisivat edellytys sille, että kansainliiton toiminta voisi onnistua.³³⁷

Päätoimittaja Heikki Kokko oli irtisanonut itsensä 18. joulukuuta lehden sisäisten valtiomuotoerimielisyyksien vuoksi ja hänen päätoimittajan toi-mensa päättyi kuukauden lopussa. Lisäksi Kokon mieltä epäilemättä masensi Sak-san tappion kuningashaaveille antama ankara isku.³³⁸ Kalevan päätoimittajan hen-kilökohtaiset pettymykset heijastuivat joulukirjoituksissa. Maailmansodan taiste-lujen taukoamisesta huolimatta lehti arvioi joulukirjoituksissaan tilanteen synkäk-si.

Kaiku kirjoitti jouluaaton pääkirjoituksessaan rauhasta. Rauhan toiveet olivat korkeammalla kuin vuosiin. Toisaalta joulujuhla oli Suomessa surul-lisempi kuin vuosiin. Syynä tähän olivat edellisen talven katkerat muistot ja jou-lusta puuttuvat aineelliset tekijät. Surullisista muistoista ja puutteesta huolimatta Suomi oli saanut lahjan, joka peitti nuo jouluiloa himmentävät tekijät. Suomi sai viettää ensimmäistä kertaa joulua aidosti riippumattomana ja vapaana. Kirjoittaja kehotti joulukirkkoon menijöitä itse tekemään rauhansanomasta totta. Hän kehotti ottamaan joulun vastaan rauhan, sovinnon, kansallisen kokoomuksen ja yhteistyön juhlanä. Kirjoittaja kuvaili, kuinka saavutettu vapaus pystyttiin säilyttämään vain yhteisvoimin ponnistelemalla.³³⁹ Kaiku suhtautui Saksan tappiosta ja kunin-gashaaveiden luhistumisesta huolimatta joulun sanomaan valoisasti.

Vuosi 1918 oli ollut Suomessa taloudellinen katastrofi. Aikaa onkin verrattu 1860-luvun nälkävuosiin. Sisällissotavuonna jotkut joutuivat nälkä-kuolemankin uhriksi.³⁴⁰ Aineelliset puutteet heijastuivat joulun kirjoituksissa yhtä lailla kuin suuret tapahtumat maailmalla ja kotimaassa. Kaleva arvioi tilannetta kaikkein synkimmin. Rauhan tulo ei juuri näkynyt sen kirjoituksissa. Joulun kris-

---

³³⁷ Kaleva 293/24.12.1918, Joulukuoli.

³³⁸ Suistola 1999, 108–109, 540.

³³⁹ Kaiku 294/24.12.1918, Rauhan juhlanä.

³⁴⁰ Haapala 1992, 113, 117, 124.

tillinen sanoma rauhasta oli esillä niin kuin edellisenäkin jouluna. Kirjoituksissa myös korostettiin ihmisten omaa vastuuta rauhan aikaansaamiseksi.

Joulun jälkeen kirkko oli Oulun lehdissä esillä, kun valtionhoitaja C. G. E. Mannerheim vieraili kaupungissa tammikuussa 1919. Valkoisten ylipäällikkö Mannerheim oli sodan jälkeen eronnut tehtävästään, koska joutui senaatin kanssa erimielisyyksiin suhtautumisesta saksalaisiin. Kun Saksa hävisi sodan, Suomi joutui uusien ulkopoliittisten haasteiden eteen. Maa ei voinut enää tukeutua Saksaan, vaan joutui hakemaan tukea ympärysvalloilta. Mannerheim nimitettiin 12. joulukuuta Suomen uudeksi valtionhoitajaksi osana muuttunutta ulkopoliitikkaa. Saman kuukauden 23. päivänä hän otti tehtävän vastaan. Kaikki Oulun lehdet huomioivat valtionhoitajan vierailun ja siihen liittyvän tuomiokirkossa pidetyn jumalanpalveluksen. Jumalanpalveluksesta ei kuitenkaan kirjoitettu niin laajasti kuin esimerkiksi maaliskuun 1917 vallankumousjuhlien yhteydessä. Saarnasta ei kerrottu kuin raamatunteksti, jonka pohjalta pastori O. I. Heikel oli sen pitänyt. Sen sijaan lehdet lainasivat puheita, jotka oli osoitettu Mannerheimille.³⁴¹

Muuten tilaisuudesta kerrottiin, että siihen oli osallistunut niin paljon ihmisiä, että osa oli joutunut jäämään ulos. Tilaisuudessa olivat olleet esillä myös suojeluskuntien liput. Kaikki lehdet kirjoittivat tilaisuudesta myönteisesti.³⁴² Oulussa Mannerheimia juhlittiin sankarina kirkollisin menoin, ja suojeluskunnat liitettiin Oulun lehdissä edelleen vahvasti kirkkoon. Toisaalta lehdet eivät huomioineet vierailun kirkollista osuutta niin näkyvästi kuin aiemmissa poliittisissa juhlissa. Lehtien tarkoitus tuskin oli vieroksua tapahtuman kirkollista osuutta, vaan valtionhoitajalle omistetut puheet koettiin tärkeämmiksi kuin papin saarna.

Toinen kirkollinen ja poliittinen juhla Oulussa järjestettiin heti helmikuun alussa. Tuolloin tuomiokirkossa juhlittiin Oulun suojeluskuntia ja Oulun taistelujen vuosipäivää. Kirkossa saarnasi tuomiorovasti J. A. Mannermaa, jonka puheen Kaiku julkaisi kokonaisuudessaan. Mannermaa puhui Nehemian kirjan kohdasta, jossa kerrottiin israelilaisten ponnisteluista Jerusalemin uudelleen rakentamisessa. He joutuivat Raamatun kertomuksen mukaan rakentamaan sitä niin,

---

³⁴¹ Kaiku 24/30.1.1919, Valtionhoitajan eilinen vierailu Oulussa; Kaleva 23/30.1.1919, Valtionhoitaja Mannerheim Oulussa; Liitto 23/30.1.1919, Valtionhoitajan vierailu Oulussa; Pietiäinen 1992, 309–310, 364; Piilonen 1992, 190.

³⁴² Kaiku 24/30.1.1919, Valtionhoitajan eilinen vierailu Oulussa; Kaleva 23/30.1.1919, Valtionhoitaja Mannerheim Oulussa; Liitto 23/30.1.1919, Valtionhoitajan vierailu Oulussa.

että tekivät toisella kädellä työtä ja pitivät toisella kädellä miekkaa. Sillä tavalla Suomen kansakin joutui nyt Mannermaan mukaan toimimaan.³⁴³

Mannermaa kuvaili puheen aluksi sortokauden aikaa. Suomi oli vapautunut siitä Jumalan avulla. Mikään kansa ei kuitenkaan saanut vapautta ilman suuria uhrauksia. Vieläkin täytyi rakentaa ase toisessa kädessä. Sillä tavalla mitattiin, oliko kansa sen Jumalan lahjan arvoinen, jota Hän oli antamassa. Tälläkin kertaa Suomen ikivanha vihollinen oli ojentanut vielä kyntensä kohti Suomea. Mannermaa toivoi, että senhetkisen sukupolven lapset saisivat aikanaan sanoa tämän olleen viimeinen kerta.³⁴⁴ Mannermaa siis selvästi tulkitsi menneet tapahtumat vapaussodaksi, jonka mukaan taistelua oli käyty ennen kaikkea Venäjstä vapautumiseksi.

Suomessa osa kansaa oli kuitenkin harhaan johdettuna liittynyt viholliseen ja noussut omaa kansaansa vastaan. Suomen kansan paras aines oli noussut puolustamaan Jumalan antamaa vapautta ja siksi nyt voitiin viettää tällaista juhlaa. Sotajoukkojen ylistämisen jälkeen Mannermaa alkoi puhua rakentamisesta. Suomea tuli nyt rakentaa kahden peruskiven varaan. Toinen oli usko ja toinen oli isiltä peritty yhteiskuntajärjestys. Usko, jonka varaan rakennettiin, oli rakkauden uskoa. Jumalaa tuli rakastaa yli kaiken ja lähimmäistä kuin itseään. Jumalan unohtaminen oli saanut ihmiset Suomessa unohtamaan myös lähimmäisenrakkauden. Oman nautinnon nostaminen Jumalaksi oli johtanut kansan turmioon.³⁴⁵ Oulun tuomiorovastin käsitys sisällissodan syistä tuli siis ilmi vuosi Oulun taistelujen jälkeen. Mannermaa tulkitsi tilannetta samalla tavoin kuin maalaisliittolaiset – kansa oli johdettu harhaan.

Isiltä peritty yhteiskuntajärjestys taas tarkoitti vapautta lain antamisessa puitteissa. Mannermaan mukaan yhteiskunnassa rehotti silläkin hetkellä vapauden nimessä vallattomuus. Laki kuitenkin panisi vallattomuudelle rajat. Lopuksi hän puhui koko kansan yhtymisestä tuon isiltä perityn yhteiskuntajärjestyksen taakse. Silloin loppuisi luokkaitsekkyyys, joka oli johtanut kansan onnettomuuteen.³⁴⁶ Monarkistien haave saksalaisesta kuninkaasta oli kaatunut Saksan mukana. Mannermaa kuitenkin elätteli edelleen haavetta kuninkaasta puhuessaan isiltä peritystä yhteiskuntajärjestyksestä.

---

³⁴³ Kaiku 28/4.2.1919, Oulun suojeluskuntajuhlat.

³⁴⁴ Kaiku 28/4.2.1919, Oulun suojeluskuntajuhlat.

³⁴⁵ Kaiku 28/4.2.1919, Oulun suojeluskuntajuhlat.

³⁴⁶ Kaiku 28/4.2.1919, Oulun suojeluskuntajuhlat.

Kaleva ei julkaissut Mannermaan puhetta kokonaisuudessaan, vaan esitteli sen pääkohdat ja luonnehti sitä voimakkaaksi. Lehti kertoi, kuinka puheessa kehoitettiin unohtamaan itsekkäät pyyteet ja luokkaviha. Nyt piti rakentaa maata yhtä suurella uhrautuvaisuudella kuin edellisenä vuonna rintamalle lähteneet sankarit olivat tehneet. Myös Liitto kirjoitti Mannermaan puheesta lyhyesti. Lehti luonnehti puhetta voimakkaaksi, mieliinpainuvaksi ja sisältörikkaaksi.³⁴⁷

Mannermaan saarnan lisäksi Kaiussa julkaistiin kirjailija Kyösti Vilkunan puhe, jonka hän piti suojeluskuntajuhlilla. Puheen otsikointi Kaiussa kertoi paljon itse puheen sisällöstä: ”Meikäläinen sosialismi – turmiollinen henkinen sairaus”. Alaotsikossa vakuutettiin, että sosialismia vastaan taistelu ei ollut luokkataistelua, vaan se oli jokaisen isänmaanystävän siveellinen velvollisuus. Puheensa Vilkuna aloitti kuvailemalla Lutherin opetuksia jokapäiväisestä leivästä. Vilkuna korosti, että siihen kuuluivat hurskas ja hyvä esivalta, hyvä ”hallitusmeno”, hyvät tavat ja kunnialliset menot ja paljon muuta tarpeellista.³⁴⁸

Lutherin ajatukset edustivat Vilkunan mukaan sitä siveellistä pohjaa, jonka varassa yhteiskunnan ja yksilön menestys seisoivat. Sosialistinen anarkismi oli luopunut näistä arvoista. Se oli polkenut siveelliset arvot isänmaanrakkaudesta sukupuoliseen siveyteen saakka jalkoihinsa. Vilkunan mukaan sosialistien päämääränä oli ollut hajottaa porvarillisten puolueiden rintama itsenäisyysasiassa. He olivat valitettavasti myös osittain onnistuneet tavoitteessaan. Sosialistit kylvivät eripuraa puolueiden ja luokkien välille. Siksi Vilkuna piti aatetta sairautena, jota vastaan täytyi vieläkin taistella.³⁴⁹

Vaikka valkoisen Suomen sisälle oli onnistuttu kylvämään eripuraa, niillä oli Vilkunan mukaan vielä yhdistävä tekijä – suojeluskunnat. Niiden takana seisoivat niin monarkisti kuin tasavaltaiset. Niiden takana olivat maalaisliitto, kokoomus- ja edistyspuoluekin. Itsenäistyminen ja epäselvyys tulevasta valtiomuodosta olivat muokanneet Suomen puoluekenttää vuoden 1918 lopussa. Molemmat suomalaiset puolueet olivat lakanneet olemasta ja tilalle oli tullut kaksi uutta puoluetta. Nuorsuomalainen puolue oli jakaantunut suunnilleen kahtia, joista toinen puoli meni tasavaltaa kannattavan, 8. joulukuuta perustetun kansallisen edistyspuolueen taakse. Edistyspuolueeseen liittyivät myös vanhasuomalaisen puolueen

---

³⁴⁷ Kaleva 27/4.2.1919, Vapaussodan muistojuhla Oulussa; Liitto 27/4.2.1919, Oulun suojeluskunta juhlat.

³⁴⁸ Kaiku 31/7.2.1919, Meikäläinen sosialismi – turmiollinen henkinen sairaus.

³⁴⁹ Kaiku 31/7.2.1919, Meikäläinen sosialismi – turmiollinen henkinen sairaus.

tasavaltalainen vähemmistö ja kansanpuolueen tasavaltalainen enemmistö. Kansallinen kokoomuspuolue perustettiin päivää myöhemmin kuin edistyspuolue. Kokoomukseen liittyi vanhasuomalaisen puolueen monarkistinen enemmistö sekä nuorsuomalaisen ja kansanpuolueen kuningasmieliset.³⁵⁰ Vilkuna siis tahtoi yhdistää suojeluskunnilla repeytyntä porvarillista rintamaa. Repeytymisestä hän syytti sosialisteja, ei porvarileirissä vallitsevaa erimielisyyttä valtiomuodosta.

Vilkuna jatkoi puheessaan edellisen talven tapahtumista. Ne olivat osoittaneet, mikä merkitys oli siveellisillä arvoilla ja isänmaanrakkaudella. Valkoisen Suomen taistelu punaista Suomea vastaan ei kuitenkaan ollut vielä päättynyt, vaikka aseet olivatkin vaienneet. Taistelu jatkui siveellisenä rintamataisteluna ”tapaturmelusta” vastaan. Siinäkin taistelussa suojeluskunnilla oli Vilkunan mukaan tärkeä rooli.

Me toivomme näkevämme suojeluskunnat siinäkin taistelussa etujoukkoina, ja me toivomme, että suojeluskuntalaiset eivät rajoita työtään yksinomaan harjoituksiin ja paraateihin, vaan että he esiintyisivät kaikkialla jokapäiväisessä elämässään hyvien tapojen ja kunniallisten menojen esitaistelijoina, että he käytöksellään ja esiintymisellään saarnaavat ja istuttavat ympäristöönsä yhteiskunnallista kuria ja luterilaista hengen raittiutta.³⁵¹

Vilkuna halusi siis Kaiun kirjoituksen perusteella valjastaa suojeluskunnat hengellis-yhteiskunnallisten siveyskäsitysten levittäjiksi. Suojeluskuntien tuli toimia kansan esimerkkinä ja esikuvana oikeanlaisesta yhteiskunnallisesta, siveellisestä ja hengellisestä asennoitumisesta.

Vilkuna oli kirjailijana pyrkinyt herättämään kansallista taistelutahtoa ennen Venäjän vallankumousta. Hän oli toiminut myös jääkärivärvärinä. Vilkunan toimet olivat johtaneet hänen vangitsemiseensa, mutta keisarivallan kukistuksessa kirjailija vapautettiin. Sisällissotaan hän osallistui aktiivisesti ja oli mukana vielä Aunuksessakin, kun sota oli jo päättynyt Suomessa. Hän kutsui itseään ”körttikaartin” päälliköksi. Sodan aikana hän toimi myös kenttätuomarina eikä säälinyt isänmaanpettureina pitämiään punaisia.³⁵² Vilkuna oli siis edustanut militaristis-hengellistä ajattelua jo aikaisemminkin.

---

³⁵⁰ Kaiku 31/7.2.1919, Meikäläinen sosialismi – turmiollinen henkinen sairaus; Piilonen 1992, 200–202.

³⁵¹ Kaiku 31/7.2.1919, Meikäläinen sosialismi – turmiollinen henkinen sairaus.

³⁵² Herlin 2007, 549.

Sisällissodan jälkeen etenkin porvariston myönteinen asennoituminen kirkkoon oli vahvistunut, mikä näkyi sekä kirjallisuudessa että lehdistössä.³⁵³ Kasvanut arvostus näkyi myös Oulun lehdissä niiden kirjoittaessa kirkollisista juhlisista ja kokouksista. Kriittisiä äänenpainoja ei kuulunut. Kirkollisissa kokouksissa ja juhlissa otettiin myös kantaa yhteiskunnallisiin teemoihin. Lokakuun kirkolliskokous ja sen aiheet saivat runsaasti huomiota Oulun lehdissä. Kirkollisissa juhlisissa, joista Oulun lehdet kirjoittivat, näkyi sodan jälkeenkin suojeluskuntien ja kirkkojen kiinteä suhde.

4.5. Tuliko kirkosta kuninkaan ratsu?

Saksan marraskuun vallankumous oli siis kuolinisku suomalaiselle monarkialle. Samalla se joudutti päätöstä uusista eduskuntavaaleista. Vaikka monarkia suomalaisena valtiomuotona ei ollut enää realistinen, oli kuningaskeskusteluilla tärkeä merkitys vielä maaliskuun 1919 eduskuntavaaleissa. Uusi kokoomuspuolue otti ensimmäisessä puoluekokouksessaan joulukuussa 1918 kannan, että lepäämään jätetyt monarkistien hallitusmuotoesitykset hyväksyttäisiin eduskunnassa. Ennen eduskuntavaaleja tästä kannasta kuitenkin luovuttiin. Uusiksi tavoitteiksi otettiin lujan hallitusvallan luominen ja yhteiskunnan säilyttäminen. Kokoomuspuolueen vaalijulistuksessa ei monarkiaa mainittu enää ollenkaan. Vaalikeskusteluissa kuningasta käytettiin lähinnä tasavaltalaisten vaalipropagandassa.³⁵⁴

Pappeja asetui ehdokkaaksi maaliskuun vaaleissa yhteensä 31, joista 20 oli kokoomuksen ehdokkaita. Maalaisliitolla ehdokkaita oli 3, ruotsalaisella kansanpuolueella 6 ja Suomen kristillisellä työväenliitolla 2. Kokoomus oli siis perinyt vanhasuomalaisten aseman pappien pääpuolueena. Edistyspuolueen taakse ei asettunut vuoden 1919 vaaleissa yhtään pappisehdokasta. Pappisehdokkaiden yhteismäärä oli laskenut valtakunnallisella tasolla kahdella ehdokkaalla. Kokoomuspuolueella oli kuitenkin enemmän pappisehdokkaita kuin yksikään puolue oli yksikamarisen eduskunnan aikana asettanut. Oulun vaalipiirien ainoa pappisehdokas oli Sotkamon kirkkoherra, entinen Oulun tuomiorovasti Eljas Lönnrot, joka oli ehdolla Oulun eteläisessä vaalipiirissä.³⁵⁵ Oulussa ehdokkaiden määrä siis laski edellisten vaalien kahdesta pappisehdokkaasta yhteen.

---

³⁵³ Kena 1979, 66–67.

³⁵⁴ Vares 1998, 289, 295–298, 301–302.

³⁵⁵ Mustakallio 1978, 195; Kyrönlahti 2007, 15, 101–126.

Kaiku oli sisällissodan jälkeen kannattanut avoimesti monarkiaa. Se siirtyikin luontevasti kokoomuspuolueen kannattajaksi Oulussa. Lehti uutisoi kokoomuspuolueen perustamiskokouksesta joulukuussa ja julkaisi kirkkohistorian professorin Jaakko Gummeruksen pitämän puheen. Gummerus kuului Teologisen lauantaiseurauksen jäseniin ja oli nuorkirkollisen suuntauksen aktiivisia vaikuttajia. Puheessaan hän katsoi, että kansan itsenäisyydellä ja kansallisella elämällä oli kaksi sisäistä edellytystä. Ne olivat isien usko ja työ.³⁵⁶

Gummerus asettui puheessaan puolustamaan monarkiaa. Gummeruksen mukaan kokoomus pyrki luomaan valtioelämälle kiinteitä ja selviä muotoja. Tähän liittyi ajatus kuninkaasta johtajana, jossa kansan yhteinen tahto ja toiminta saisi ilmauksensa.

Tahdomme saada sille tunnusmerkin ja lipun, jonka kaikki käsittävät ja jota kaikki voivat ilolla ja innostuksella seurata. Se on meidän kuningasajatuksemme sisällys. Suomen oma kuningas olisi meille kansallisen kokoomuksen näkyväinen merkki. Ja vaikkapa niin kävisi, ettei olosuhteiden pakosta tätä näkyväistä merkkiä saataisi, me tahdomme joka tapauksessa uskollisesti seurata sitä lippua, jonka kansamme vapaan harkinnan jälkeen, ilman painostusta päättää nostaa kansalaisten rivien etupäähän.³⁵⁷

Tämä oli myöhäinen kannanotto kuninkaan puolesta Kaiussa. Saksan vallankumouksen jälkeen lehden kirjoituksissa ei juuri puhuttu kuninkaasta sen enempää puhtaasti poliittisissa kuin uskontoonkaan liittyvissä kirjoituksissa. Kokoomuspuolueen perustamiskokouksen monarkiaa puolustavaa puhetta Kaiku kuitenkin lainasi. Gummerus ilmaisi jokseenkin selvästi myös alistumisensa sen tosiasian edessä, että kuninkaan aika oli jo mennyt ohi.

Puheen lopuksi Gummerus vielä vetosi kolme kertaa Jumalaan. Hän toivoi Jumalan suovan menestystä kokoomuksen tavoitteille. Professori lopetti puheen pyyntöön: ”Jumala suokoon, että Suomen kansalla olisi tulevaisuus.” Gummerus oli ennen uutta puolueuudostusta kuulunut nuorsuomalaiseen puolueeseen.³⁵⁸ Kokoomuspuolueen perustavassa kokouksessa pitämässään puheessa

---

³⁵⁶ Kaiku 285/13.12.1918, Kansallinen kokoomus kansallisen edistyksen pohjana; 286/14.12.1918, Kansallinen kokoomus kansallisen edistyksen pohjana; Lauha 1990, 22.

³⁵⁷ Kaiku 286/14.12.1918, Kansallinen kokoomus kansallisen edistyksen pohjana.

³⁵⁸ Kaiku 286/14.12.1918, Kansallinen kokoomus kansallisen edistyksen pohjana; Mustakallio 1978, 233; Lauha 1990, 30.

Gummerus käytti uskonnollista retoriikkaa, joka oli aiemmin ollut tyypillistä vanhasuomalaisille.

Uskontoon vetoavan vaalikirjoittelun Kaiku aloitti helmikuun puolivälissä. Tuolloin lehti vetosi pääkirjoituksessaan maan vakavamieliseen työväestöön. Kaiku aloitti kertomalla, että Suomi oli aina ollut hyvin uskonnollinen maa. Sen jumalanpelkoa, vakavia tapoja, kuntoa ja rehellisyyttä oli aina kiitetty. Kansa oli saanut parhaat ihanteensa kristinuskosta ja kansa oli aina pitänyt kristinuskoa ja kirkkoa arvossa. Siksi kirjoittajan mukaan oli täysin omituista, että kansa äänestettiin eduskuntaan niin paljon sosialisteja.³⁵⁹

Pääkirjoittaja arveli, että varsinkin maaseudulla oli paljon niitä äänestäjiä, jotka sovittivat yhteen sosiaalidemokratian ja uskonnollisuuden. He kannattivat sosialismia omien taloudellisten etujensa tähden. Samalla he halusivat olla yhtä hyviä seurakunnan jäseniä kuin kuka tahansa muukin. Sosialismihan oli julistanut uskonnon yksityisasiaksi. Sosialisteille antamallaan äänillä he olivat kuitenkin vieneet eduskuntaan kirkolle ja kristinuskolle vihamielisiä edustajia.³⁶⁰

Juuri sosialismi oli aloittanut kristillisen uskon ja kirkon hävittämiseen tähtäävän työn. Kristillinen kasvatus oli tahdottu poistaa ja kaikki pyhät asiat oli poljettu jalkoihin. Uskonnon pilkkakin oli tehty luvalliseksi. Kukkaansa uskontoviha oli puhjennut punakapinan aikana. Kirjoittajan mukaan sekä kirkkoon että papistoon oli tuolloin kohdistunut aivan erityinen vihamielisyys ja hävitystyö. Kirkkoja oli poltettu ja häväisty. Kymmenen pappia murhattiin ja useimpia heistä oli kirjoittajan mukaan kidutettu julmasti. Kirjoittaja uskoi, että muistakin surmatuista kansalaisista monet olivat olleet uskonnollisia henkilöitä.³⁶¹

Kaiun mukaan sosialisteja äänestäneet uskonnolliset henkilöt olivat vastuussa myös kirkkoihin kohdistuneesta hävityksestä. Heidät saattoi tästä vastuusta vapauttaa vain se, että he nyt eroaisivat tuosta uskonnolle edelleen vihamielisestä puolueesta. Heidän tulisi siirtyä kannattamaan sellaista puoluetta, joka panisi jyrkän vastalauseen sosialistien uskontovihamielisyydelle. Se puolue oli vasta perustettu kansallinen kokoomus.³⁶²

Lopuksi pääkirjoittaja perusteli näkemystään kokoomuspuolueesta kristityille parhaana puolueena. Kokoomus tahtoi voimakkaimmin säilyttää kristil-

---

³⁵⁹ Kaiku 38/15.2.1919, Maamme vakavamieliselälle työväestölle; Salokangas 1987, 182.

³⁶⁰ Kaiku 38/15.2.1919, Maamme vakavamieliselälle työväestölle.

³⁶¹ Kaiku 38/15.2.1919, Maamme vakavamieliselälle työväestölle.

³⁶² Kaiku 38/15.2.1919, Maamme vakavamieliselälle työväestölle.

liset arvot ja niiden mukaisen kasvatuksen yhteiskunnassa. Silti se ei ollut taantumuksellinen puolue, vaikka sellaista väitettiin. Sen yhteiskuntaohjelma oli kirjoittajan mukaan edistyksellinen. Siinä tahdottiin sekä uudistaa että parantaa juuri työläisten ja torppareiden asemaa. Kokoomuspuolueen talous- ja sosiaalipoliittiset ponnet olivat samat, jotka suomalainen puolue oli hyväksynyt toukokuussa 1917. Se tavoitteli ”vähäväkisten” aseman kohottamista, jotta he voisivat olla tyytyväisiä isänmaahansa. Ponnen taustalla oli tavoite kestävästä valtiosta. Tyytyväiset kansalaiset loisivat valtioon sisäistä lujuttua.³⁶³

Vajaan viikon päästä edellisestä kirjoituksesta Kaiussa oli kaksi uskontoa ja vaaleja käsitellyttä kirjoitusta. Toisessa niistä pohdittiin kunkin puolueen kantaa uskontokysymykseen. Toinen oli lestadiolaisen saarnaajan, entisen kansanedustajan Juuso Runtin kirjoitus. Puolueiden kantoja esittelevässä kirjoituksessa esitettiin lyhyesti jokaisen puolueen kanta. Kokoomus tahtoi, että yleisen uskonnonvapauden toteuttamisen yhteydessä uskonnolle taattaisiin mahdollisuus vaikuttaa tehokkaasti kansan elämään ja sen nuorison kasvatukseen.³⁶⁴

Kirjoittajan mukaan edistyspuolue tahtoi toteuttaa uskonnonvapauden ja taata sen yhteydessä, ettei uskonnollisia tunteita saanut loukata. Toisaalta valtiolliset virat piti tehdä riippumattomiksi kansalaisten uskonnollisista vaakaumuksista. Maalaisliittolaiset kannattivat uskonnonvapautta ja uskonnonopeuksen säilyttämistä kouluissa. Pappien virkatalo- ja tilajärjestelmä piti kuitenkin heidän mielestään lakkauttaa. Vastaavasti papeille maksettaisiin kohtuullista palkkaa.³⁶⁵

Sosialistien kirjoittaja ilmoitti edelleen tukevan julkisesti käsitystä, että uskonto pitäisi tehdä yksityisasiaksi. Kirjoittajan mukaan puolue kuitenkin tosiasiallisesti toteutti ohjelmaa, joka tähtäsi niin kansan kuin yksityisen ihmisenkin uskonnollisuuden hävittämiseen ja vainoon. Kirjoittaja kysyi, kuinka moni sosialistien edustajista todella pelkäsi Jumalaa ja kunnioitti hänen sanaansa. Lopuksi hän kehotti kaikkia kristittyjä äänestämään, mutta varoitti äänestämästä sellaisia ehdokkaita, jotka olivat liittoutuneet sotimaan Jumalaa vastaan.³⁶⁶ Kirjoitus oli

---

³⁶³ Kaiku 38/15.2.1919, Maamme vakavamieliselle työväestölle; Salokorpi 1988, 284.

³⁶⁴ Kaiku 44/21.2.1919, Eri puolueiden kanta uskontokysymyksessä, 44/21.2.1918, Sananen valitsijoille.

³⁶⁵ Kaiku 44/21.2.1919, Eri puolueiden kanta uskontokysymyksessä.

³⁶⁶ Kaiku 44/21.2.1919, Eri puolueiden kanta uskontokysymyksessä.

siis pääasiassa suunnattu sosialisteja vastaan. Kaiun vaalikirjoittelussa uskontoa käytettiin siis edellisten vaalien tapaan aseena sosialisteja vastaan.

Runtikin käsitteli kirjoituksessaan sosialisteja. Hän muistutti, millaista heidän hirmuvaltansa Suomessa oli ollut ja millainen hirmuvalta Venäjällä vieläkin vallitsi. Runtti vetosi lukijoihin, ettei Jumalan pilkkaajia ja kaiken pyhän polkijoita päästettäisi enää uudestaan valtaan. Siksi kaikkien piti nyt mennä äänestämään. Runtti suositteli Oulun pohjoisesta vaalipiiristä kahta lestadiolaisehdokasta: opettaja Jaakko Jussilaa ja kanttori Yrjö Halosta. Hän kuitenkin vakuutti, että kaikki kansallisen kokoomuksen ehdokkaat Oulun läänissä olivat taattuina vaihtoehtoja. Kokoomus ei tahtonut jarruttaa edistystä. Sen pääohjelmana oli luja yhteiskuntajärjestys lain ja oikeuden perustuksella. Ilman niitä ei Runtin mukaan rauhallinen uudistustyö ollut mahdollista.³⁶⁷

Muutaman päivän kuluttua Runtin kirjoituksesta Kaiussa kirjoitti nimimerkki Kristitty nainen. Hän oli huolissaan samasta aiheesta kuin uskontokirjoittelijat edellisten eduskuntavaalien alla porvarilehdissä: kristityt eivät ottaneet tarpeeksi innokkaasti osaa vaaleihin. Uskovat perustelivat näkemystään yhden äänen mitättömyydellä ja sillä, ettei Jeesus ollut käskenyt äänestää. Oli toki muitakin perusteluita, mutta joka tapauksessa kirjoittaja moitti äänestämättä jättäviä kristittyjä. Tällaisella toiminnalla uskovat antoivat äänen sosialisteille, jotka olivat vuotta aikaisemmin nousseet veriseen kapinaan. Äänestäminen oli kirjoittajan mukaan hyvä teko. Se, joka jätti hyvän teon tekemättä, teki syntiä. Nyt piti asettaa sulku pahuudelle ja mennä äänestämään, mutta ei mitä tahansa.

Olkoon siis jokaisen omantunnon asiana mennä vaaliurnille äänestämään jotakin kokoomuspuolueen listaa. Siten täytämme velvollisuutemme isänmaatamme, kotjamme ja tulevia sukupolvia kohtaan.³⁶⁸

Kristittyjen äänestamisaktivointi jatkui Kaiun kirjoittelussa siis samaan tapaan kuin edellisissä eduskuntavaaleissa.

Viimeinen kristityille suunnattu vaalikirjoitus oli aivan vaalien kynnyksellä. Se noudatti jo edellä tutuksi tullutta kaavaa. Siinä velvoitettiin kristittyjä äänestämään, jotta jumalattomat eivät pääsisi valtaan. Kirjoittaja muistutti sosialistien hirmutöistä ja katsoi, että äänestämättä jättävät kristityt olisivat auttamassa

---

³⁶⁷ Kaiku 44/21.2.1919, Sananen valitsijoille; Talonen 1988, 372.

³⁶⁸ Kaiku 46/25.2.1919, Kristillismielisille valitsijoille huomattavaa.

heidän pyrkimyksiään. Kirjoittaja kehotti äänestämään lestadiolaisehdokkaita Typpöä, Jussilaa tai Halosta.³⁶⁹ Näin ollen lestadiolaistenkin äänestysaktiivointi oli samassa linjassa edellisten vaalien kanssa.

Kaiun uskontokirjoittelu oli samankaltaista ja käsitteli samanlaisia aiheita kuin edellisten eduskuntavaalien alla. Keskeisintä oli estää sosialistien valtaan pääsy. Erona edellisiin vaaleihin oli, että sosialistien syntilistalle oli tullut yksi pitkä miinus lisää – kansalaissota. Vaikka Kaiun taustapuolue oli vaihtunut, niin edelleenkin lehti markkinoi omaa puoluettaan kristinuskon kannalta kaikkein vakavimmin otettavana vaihtoehtona, jopa ainoana oikeana.

Kaiun uskuntoon liittyvä vaalikirjoittelu vahvisti myös sitä näkökulmaa, jonka aiempi tutkimus on tuonut esille: kuninkaasta oli tullut kokoomuspuolueelle taakka. Uskontokirjoittelussa kuningasaiheista vaiettiin visusti ja ne korvattiin puheella lujasta järjestysvallasta. Kaiussa näkyi edelleen myös vanhoillislestadiolaisten poliittinen aktiivisuus. Kristityille suunnatuissa äänestyskehotuskirjoituksissa asetettiin useimmiten vanhoillislestadiolaisten ehdokkaiden taakse.

Kalevassa sisäiset erimielisyydet valtiomuotokysymyksessä olivat johtaneet päätoimittaja Heikki Kokon eroamiseen vuoden vaihtuessa. Tämän jälkeen lehti asettui tukemaan yksimielisesti edistyspuoluetta ja tasavaltaista hallitusmuotoa. Lehden uudeksi päätoimittajaksi valittiin helmikuussa 1919 entinen Kaiun päätoimittaja E. J. Krekelä. Päätoimittajan henkilövalinnan taustalla oli halu vetää entisiä vanhasuomalaisia edistyspuolueen riveihin.³⁷⁰

Kalevakin kirjoitti kristillisyydestä ja vaaleista. Ensimmäinen kirjoitus ilmestyi helmikuun puolivälin jälkeen. Tuolloin Kalevan pääkirjoituksessa kirjoitti nimimerkki Kristillismielinen valitsija. Hän moitti kirjoituksessaan monarkisteja, jotka olivat vaaliagitaatioissaan menneet liian pitkälle. Kuningasmieliset olivat kirjoittajan mukaan yrittäneet väittää, että kuningasvaltainen järjestelmä oli kristinuskon kannalta parempi kuin tasavalta. Tuohon vaaliagitaatioon olivat muutamat kirkonmiehet yhtyneet ja vieneet sen saarnatuoleihinkin.³⁷¹

Uskonnolla kalasteleminen ei kirjoittajan mielestä ollut hyväksi kristinuskolle. Siitä olivat osoituksena ne laajat kristilliset piirit, jotka olivat kylmenneet kuningasagitaatiota harrastaville kirkonmiehille. Kirjoittaja luonnehti puolueita siten, että edistystä ehkäisevät ainekset olivat ryhmittyneet äärioikealle ko-

---

³⁶⁹ Kaiku 50/1.3.1919, Kristityille!

³⁷⁰ Suistola 1999, 108.

³⁷¹ Kaleva 40/19.2.1919, Kristillismielisten paikka tulevissa vaaleissa.

koomuspuolueeseen ja äärivasemmalle sosiaalidemokraattiseen puolueeseen. Kristityn ei sopinut kannattaa mitään äärisuuntaa, minkä tähden kristillismielisten tulisi äänestää edistyspuolueen listoja.³⁷²

Kalevan toinen kristillisyyttä ja vaaleja käsittelevä kirjoitus ilmestyi aivan vaalien kynnyksellä. Se sisälsi paljolti samanlaisen ajatuksen kuin edellisenkin kirjoitus. Aluksi siinä syytettiin kuningasmielisiä uskonnon käyttämisestä vaalien keppihevosenä. Monarkian kannattamisesta oli tehty jo melkein autuuden ehto. Kirjoittaja kertoi, että kuningasmieliset olivat saarnoissaan perustelleet kuninkuutta Israelin kuninkailla. Monarkistit olivat kuitenkin vaienneet huolella 1. Samuelin kirjan kohdasta, jossa kerrottiin miten Jumala suhtautui ajatukseen kuninkaasta. Jumala ei olisi tahtonut asettaa kuningasta, mutta suostui kuitenkin kansan pyyntöön.³⁷³

Kuningasmieliset perustelivat kirjoittajan mukaan näkemystään sillä, etteivät jumalattomat pääsisi valtaan. Todellisia jumalankieltäjiä kirjoittaja arveli kansassa olevan melko vähän ja luultavasti yhtä paljon niin tasavaltaa kuin kuningasvaltaa kannattavien keskuudessa. Kansaa oli yritetty vuosisatojen ajan saada seuraamaan suuren Mestarin oppia. Kansasta alkoi kuitenkin jo tuntua, että myös opettajat olisi syytä saada seuraamaan samaa oppia. Niin paljon ristiriitaisuuksia sisältyi heidän opetuksensa ja elämänsä välille. Kirjoittaja kyseli, millaiset vaatteet, virkatalot tai manttaalit Jeesuksella oli ollut ja rinnasti ne silloisten piispojen vastaaviin oloihin.

Tässä on se ristiriita, joka vieroitaa kansaa kirkosta, vaan ei suinkaan Jumalasta ja uskonnosta kuten sitä vaaliagiteerauksessa tulkitaan. Ne ihmiset, jotka näihinkin asioihin toivoisivat jotakin korjausta, joutuvat itseään hurskaina pitäen parjattavaksi ja tuomittavaksi alimmaiseen kattilaan.³⁷⁴

Kirjoitus osoitti hyvin, miten käyttökelpoinen ase kokoomuslaisten tappio kuningaskysymyksessä oli vaalikeskusteluissa. Tappiota hyödynnettiin vaaleihin liittyvässä uskontokirjoittelussa.

Kalevan linja oli vuoden 1919 eduskuntavaaleihin liittyvässä uskontokirjoittelussa erilainen kuin edellisissä eduskuntavaaleissa. Tuolloin kritiikin kärki oli kohdistunut sosialisteihin, jotka eivät kunnioittaneet uskontoa, vaan pilk-

³⁷² Kaleva 40/19.2.1919, Kristillismielisten paikka tulevissa vaaleissa.

³⁷³ Kaleva 48/28.2.1919, Uskonto ja raamattu vaaliagitaattorien keppihevosenä.

³⁷⁴ Kaleva 48/28.2.1919, Uskonto ja raamattu vaaliagitaattorien keppihevosenä.

kasivat kaikkea pyhää. Kaiku oli edellisissä vaaleissa ollut Kalevan liittolainen, mutta nyt entisen liittolaislehden taustapuoluetta arvosteltiin uskonnolla ratsastamisesta. Lehti väitti kuningasmielisten käyttävän Raamattua keppihevosenaan politiikassa. Kalevan mukaan uskovat olivat aikaisemmin tuominneet vain uskonasioissa toisinajattelevia, mutta nyt ”alimmaiseen kattilaan” saattoi joutua jo valtiollisten mielipiteidenkin vuoksi.

Samalla kun Kaleva tuomitsi kuningasmielisten ratsastelut uskonnolla, niin se yritti itsekin kalastella kristillismielisten äänestäjien ääniä. Kaleva perusteli tasavaltalaisuutta uskonnolla ja Raamatulla, vaikka tuomitsi monarkistien vastaavat puuhut. Kristityn kuului äänestää edistyspuoluetta, koska tasavaltainen aate oli raamatullisempi kuin kuningasvalta. Kaleva myös katsoi, ettei uskonvan ollut sopivaa äänestää äärimmäisyyssaatteita, joita edustivat sosialistit ja monarkistit. Kalevan mukaan kristityn tuli kulkea keskitietä, jota edusti parhaiten edistyspuolue.

Liitossa uusi puolueuudostus ja kuningaskysymys eivät aiheuttaneet sisäisiä ristiriitoja. Lehti oli koko kuohunnan ajan tasavallan kannalla. Vaalikeskustelu alkoi Liitossa tammikuussa kun nimimerkki Nivalainen kertoi piispa J. R. Koskimiehestä. Piispa oli pappisseurueineen ollut pitämässä seuroja Nivalassa. Kirjoittaja kertoi Koskimiehen käyneen ennen seuroja Ylivieskassa kokouksessa, jossa päätettiin perustaa uusi kristillinen kansanopisto Pohjanmaalle. Nivalainen kertoi, ettei Koskimiehen toiminnasta ollut kuin hyvää sanottavaa tuossa kokouksessa. Nivalan seuroissa tästä paimenesta oli kuitenkin tullut kuningasmielisten agitaattori. Kirjoittaja kertoi kuinka kuulijat olivat hämmästyneet kuulemastaan. He eivät tarvinneet pappeja opettajikseen politiikan alalla. Jeesus itse oli ollut paras tasa-arvon opettaja. Häntä he halusivat seurata.³⁷⁵

Piispa ei ollut ”Nivalaisen” mielestä toiminut kirkon ja uskonnon parhaaksi, kun hän ei ollut malttanut pysyä omalla maallaan. Kirjoittaja kertoi, miten kuulijat kuuntelivat mielellään uskonnollisia hartauspuheita, mutta maallisia kuninkaita heille oli turha tulla tyrkyttämään. Jos papit eivät pysyisi omalla alallaan, niin se kylmentäisi papiston ja kansan välejä. Kirjoittaja ei kuitenkaan kieltänyt, etteikö papeilla saisi olla omia poliittisia mielipiteitään. Niitä ei kuitenkaan pitänyt sotkea kirkko- tai hartauspuheisiin. Poliittiset kokoukset pitäisi järjestää erikseen.³⁷⁶

---

³⁷⁵ Liitto 12/17.1.1919, Piispa pappeineen agiteeraamassa monarkiaa; Hannula 1981, 78–80.

³⁷⁶ Liitto 12/17.1.1919, Piispa pappeineen agiteeraamassa monarkiaa.

Liiton kirjoituksessa viitattiin Nivalassa pidettyihin herännäisseuroihin, joissa Koskimies oli ollut puhumassa. Piispa ei suhtautunut maalaisliittolaisiin kovin lämpimästi päiväkirjoissaan ja yksityiskirjeissään, vaikka olikin saanut näitä allekirjoittamaan kuningasta puoltavan lentolehtisensä. Hän saattoi nimitellä maalaisliittolaisia ministereitä ”naudoiksi” tai ”siansorkiksi”. Kokoomuslaiset heränneet pitivät kuitenkin yhteyttä piispaan. Pohjois-Suomen lestadiolaiset eivät muodostaneet yksimielistä näkemystä kuningaskysymykseen, eivätkä yleensä perustelleet kantojaan uskonnolliselta pohjalta. Monet heistä eivät kokeneet koko asiaa kovin tärkeäksi.³⁷⁷

Piispan kuningasagitaatiota moittiva Liiton kirjoitus oli sävyltään maltillinen. Kirjoittaja antoi piispalle tunnustusta ja kertoi kuuntelevansa Koskimiehen puheita mielellään. Poliittisissa kannanotoissa piispan kuitenkin oli syytä olla varovainen. Niitä ei sopinut sotkea hartautilaisuuksiin. Piispalla ja papeilla oli kirjoittajan mukaan oikeus poliittisiin mielipiteisiin ja niiden esittämiseenkin. Niille piti kuitenkin löytää toinen foorumi. Nivalainen liittyi siis Liiton monarkiaa käsittelevään omaksumalla maltilliseen ja suvaitsevaiseen uskontokirjoitteluun. Maltillisuuden taustalla oli mahdollisesti sama kristillisiin perusteisiin liittyvä suopeus monarkialle, jota muutamat maalaisliittolaiset olivat osoittaneet allekirjoittamalla piispan kuningaslentolehtisen. Tällaisia ei haluttu suututtaa. Paine varovaiseen uskontokirjoitteluun ei siis noussut tällä kertaa alueen lestadiolaisista.

Vaalien alla Liitto palasi vielä piispojen ja pappien hallitusmuotomielipiteisiin. J. A. Kantell kirjoitti, että oli kristittyjä, pappeja ja piispoja, jotka agitoivat kuningasvallan puolesta Raamatun avulla. Erityiseksi esimerkiksi kirjoittaja nosti rovasti Wilhelmi Malmivaaran. Kantell uskoi, etteivät nämä monarkiaa agitoivat hengenmiehet voineet tehdä tällaista työtä täydestä sydäimestä, koska kuningasvalta oli Raamatun vastaista. Tällaisten toimien tarkoitus oli eksyttää kansaa. Kantell perusteli omaa näkökulmaansa samalla Samuelin kirjan kohdalla, jota Kalevassakin oli käytetty. Kirjoittajan mukaan monarkistit luottivat kuninkaaseen epäjumalana, joka loisi lujan hallituksen. Sen sijaan oikeaan Jumalaan, joka oli johdattanut Suomen kansaa, he eivät enää luottaneet.³⁷⁸

Kirkonmiehet perustelivat monarkiaa toisellakin tapaa. Kantell kirjoitti, että monarkian oli väitetty kohottavan kirkon ja luterilaisen uskon kunnioitusta. Kuningas olisi vakavalla uskonnollisuudellaan esimerkkinä kansalle. Kir-

---

³⁷⁷ Hanna-Leena Lehtola 1970, 79–80; Talonen 1988, 201–206; Mustakallio 2002, 244.

³⁷⁸ Liitto 46/26.2.1919, Piispoille, papeille ja kaikelle kristikansalle.

joittajan mukaan tällaisella ajattelulla tehtiin kuninkaasta epäjumala. Kansa ei enää suostunut kuuntelemaan sellaista puhetta. Se tahtoi luottaa todelliseen Jumalaan. Taivaan ja maan Herra oli johtanut Suomen kansaa, vaikka se oli rikkonut Jumalaa vastaan niin paljon. Kirjoittajan mukaan Suomen ei kuitenkaan kannattanut enää lisätä syntikuormaansa anomalla itselleen kuningasta. Siksi ääntä ei saanut antaa kokoomukselle, vaan kaikkien piti mennä äänestämään maalaisliittoa.³⁷⁹

Helmikuun viimeisenä päivänä Liitossa kirjoitti lestadiolainen maallikkosaarnaaja Juho Kanninen. Hän kysyi otsikossaan, mitä puoluetta uskovaisten pitäisi äänestää. Häinkin moitti kokoomuslaisia uskonnon avulla tapahtuvasta vaalikalastelusta. Uskoviensa omatunto vaati tasaamaan hyvinvointia maailmassa. Kuningasmieliset olivat kuitenkin hullulla hallituspolitiikalla ajamassa maata taas anarkiaan ja uuteen verenvuodatukseen. Kannin mukaan tosiuskovien eli lestadiolaisten tuli äänestää maalaisliittoa, koska talonpojat tiedettiin uskonnolliseksi ja rauhalliseksi väeksi. Maalaisliiton valtiollinen ohjelma oli kirjoittajan mukaan paljon kauaskantoisempi kuin monarkistien.³⁸⁰

Liitto oli vaaleja koskevassa uskontokirjoittelussaan samalla linjalla Kalevan kanssa. Se moitti monarkisteja uskonnolla ratsastamisesta. Monarkistien ratsumies oli kuitenkin kuollut ja kuopattu jo Saksan vallankumouksen yhteydessä. Liitto ja Kaleva tekivät kaikkensa elvyttääkseen tuon ratsastajan. Sillä oli hyvä mustamaalata uskontopuolueena esiintyvää kokoomusta. Uskonto oli siis näissä vaaleissa ennen kaikkea tasavaltalaisten keppihevonen, vaikka he yrittivät istuttaa sen selkään monarkisteja. Toisaalta monarkia ei ollut kuollut aatteena sitä kannattaneiden mielissä, vaikka sen todelliset toteutumismahdollisuudet Suomessa olivat poistuneet. Tästä kertoi piispan seurapuheesta esitetty kannanotto Liitossa. Kaiku ei kuitenkaan osallistunut uskonnon sävyttämään monarkiakeskusteluun enää vaalien alla. Oulun lehdissä uskontoon liitetty keskustelu kuninkaasta jäikin monarkiaa vastustaneiden Liiton ja Kalevan vaalipropagandaksi. Huomionarvoista on, että pappien omat kannanotot puuttuivat kokonaan Oulun lehdistä näiden eduskuntavaalien alla.

Vaalit päättyivät lopulta monarkistien radikaaliin tappioon. Monarkian puoltajia tuli valituiksi eduskuntaan 47, tasavaltalaisia puolestaan 153. Maalaisliitto kasvoi suurimmaksi porvaripuolueeksi 42 edustajallaan ja sosialistit palaivat eduskuntaan suurimpana puolueena 80 paikallaan. Pappisehdokkaista tuli

---

³⁷⁹ Liitto 46/26.2.1919, Piispoille, papeille ja kaikelle kristikansalle.

³⁸⁰ Liitto 48/28.2.1919, Mitä puoluetta uskovaisten on äänestettävä.

valituiksi vain kahdeksan eli viisi vähemmän kuin edellisissä vaaleissa. Kokoomuksen kahdestakymmenestä pappisehdokkaasta vain neljä pääsi kansanedustajaksi. Ruotsalaisen kansanpuolueen kuudesta pappisehdokkaastakin vain yksi tuli valituksi. Maalaisliiton pappisehdokkaista sen sijaan kaikki kolme pääsivät kansanedustajiksi. Oulun vaalipiirien ainoa pappisehdokas ei päässyt eduskuntaan, joten tulos oli sama pappien osalta kuin edellisissä vaaleissa..³⁸¹

---

³⁸¹ Kena 1979, 200, Kyrönlahti 2007, 50–51, 106.

TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimukseni Oulun lehtien suhtautumisesta kirkkoon, uskontoon ja papistoon vahvistaa osaltaan aikaisempien tutkimusten tuloksia. Toisaalta se tuo esille uutta tietoa Oulun lehtien erityispiirteistä. Pääasiassa niissä kuitenkin noudatettiin uskonnollispoliittisissa kysymyksissä kullekin puolueelle tyypillistä tapaa kirjoittaa asioista.

Alkusysäys uskontokirjoittelulle oli maaliskuun 1917 vallankumous Venäjällä. Sortokauden päättyminen purkautui Oulussa, Pohjois-Suomessa ja muuallakin Suomessa kirkollisina ilojuhlina, joista kirjoitettiin myönteisesti kaikissa Oulun porvarilehdissä. Näissä kirjoituksissa saivat myös pappien kannanotot paljon huomiota. Kansan Tahto kirjoitti kirkollisista juhlista vähän, mutta kriittisesti. Päätoimittaja Yrjö Mäkelin oli kehottanut pysymään erossa porvarien juhlista, joihin kirkkojuhlienkin katsottiin kuuluvan.

Kesän tapahtumista saivat eniten huomiota Arvid Järnefeltin ja Jean Boldtin Helsingissä järjestämät kirkonvaltauksset. Eduskunnan ja senaatin toiminnasta Oulun lehdissä nostatti eniten tunteita uskontorikospykälien käsittely. Kaiku ja Liitto paheksuivat ankarasti eduskunnan päätöstä, mikä oli yleinen reaktio myös kirkollisessa lehdistössä. Oulun lehtien paheksunnan taustalla oli lisäksi halu vaikuttaa alueen lestadiolaiseen lukijakuntaan. Myös papit innostuivat ottamaan kantaa uskontorikoskysymysten käsittelyyn.

Kaleva kirjoitti uskontokysymyksistä aluksi varsin maltillisesti; perustuslaillista tai kulttuuriradikaalia kirkkokritiikkiä ei juuri näkynyt. Se uutisoi uskontopoliittisista aiheista, mutta ei yleensä kovin paljon kommentoinut niitä. Poikkeuksen tekivät syksyn 1917 eduskuntavaalit. Silloinkaan kirkkoa ei kritisoitu, vaan siihen suhtauduttiin myönteisesti. Lehden vaalikirjoittelussa näkyi kirkollisen valistustoimikunnan käynnistämä kristikansan vaalikampanja. Tämä ilmeni uskonnollisesti perusteltuina vaalikirjoituksina, joissa asetuttiin voimakkaasti sosialisteja vastaan.

Päätoimittajan vaihtuminen lokakuussa 1917 lisäsi lehden kirjoitukseen myös kantaaottavaa sisältöä. Heikki Kokko kirjoitti lehdessään useita kertoja uskonnollis-yhteiskunnallisista aiheista. Hän halusi joidenkin kristinuskon periaatteiden voimakasta ulottamista yhteiskunnan lainsäädäntöön ja yleiseen järjestykseen. Toisaalta hän puolsi kirjoituksissaan ehdottomasti uskonnonvapautta. Kokon

myötä Kalevassa lisääntyi myös kirkkokriittinen kirjoittelu. Kriitikki oli paljolti samanlaista kuin se, jota kulttuuriradikaalit olivat esittäneet jo 1900-luvun alussa. Kokon kirjoitukset eivät kuitenkaan olleet uskontovastaisia, vaan ne olivat sävyllään uskonnollismystisiä.

Kaiun linja oli uskontokirjoittelussa selkeästi vanhasuomalaisen ideologian mukaista. Lehti kirjoitti hyvin kirkkomyönteisesti ja ajoittain suoras-taan uskonnollisesti. Kaiku korosti oman puolueen uskontomyönteisyyttä ja lei-masi etenkin sosiaalidemokraatit uskonnolle vihamieliseksi puolueeksi. Tämä näkyi erityisen selvästi vuoden 1917 eduskuntavaalien alla. Kaiku pyrki kirjoitte-lullaan vetoamaan Pohjois-Suomen uskonnolliseen äänestäjäkuntaan. Erityisen voimakkaasti lehden sivuilla näkyi vanhoillislestadiolaisten aktiivisuus uskonto-poliittisissa kysymyksissä.

Maalaisliiton lehti Liitto oli kirjoituksissaan aluksi melko kriittinen kirkkoa kohtaan. Siinä kirjoitettiin myönteisesti esimerkiksi Arvid Järnefeltin Helsingissä järjestämästä kirkkomellakasta, vaikka valtakunnallisella tasolla lähes kaikki lehdet, sosialistilehtiä lukuun ottamatta, tuomitsivat tapahtuman jokseenkin yksimielisesti. Toisaalta kriittisyys kirkkoa kohtaan oli tuossa vaiheessa maalais-liitolle tyypillistä. Erityisesti kritisoitiin kirkon ja valtion yhteyttä sekä papiston ja kirkon omaisuuskysymyksiä.

Uskontoon Liitto suhtautui yleensä myönteisesti. Syksyn 1917 edus-kuntavaalit saivat myös maalaisliiton lehden hyödyntämään uskontokysymyksiä. Niitä käytettiin sekä yhdistyneitä suomalaisia puolueita että sosialisteja vastaan. Liitto korosti, että maalaisliiton edustajaehdokkaista pystyi jokainen ”tosikristitty” huoletta äänestämään. Yleensä ottaen Liiton linjaa ei voida pitää täysin selkeänä suhteessa kirkkoon ja uskontopoliittisiin kysymyksiin.

Kansan Tahdon uskontokirjoittelu oli myös vaihtelevaa. Lehti pyrki selvästi välttelemään kaikkein radikaaleinta uskontokritiikkiä. Kansan Tahto tie-dosti Pohjois-Suomen laajan uskonnollisen äänestäjäkunnan merkityksen. Sitä ei haluttu suututtaa. Tästä kertoo esimerkiksi se, ettei eduskunnan jumalanpilkkua koskevasta päätöksestä edes uutisoitu, vaikka muualla maassa sosiaalidemokraatit ottivat sen vastaan sivistyksen voittona. Erityisesti varovaisuus näkyi vaalien alla. Tuolloin ei uskontoa tai kirkkoa vastaan kohdistuneita kirjoituksia löytynyt leh-destä. Porvareita sitä vastoin syytettiin siitä, että he ratsastivat vaaleissa uskonnol-la.

Porvarien syyttelyn lisäksi Kansan Tahto korosti sosiaalidemokratian neutraalia asennetta uskonnollisiin kysymyksiin. Omaa ideologiaansa lehti markkinoi uskonnolle kaikkein suotuisimpana vaihtoehtona. Sen mukaisesti uskovat ihmiset saivat järjestää itse asiansa niin kuin halusivat. Kirkkoon lehti suhtautui järjestelmällisen kriittisesti. Sen sijaan pappeja ja etenkin Raamattua saatettiin käyttää vahvistamaan omaa sanomaa. Vielä kansalaissodan kynnyksellä Kansan Tahto vetosi papin auktoriteettiin oikeuttaessaan punakaartin toimia. Taustalla oli halu vaikuttaa Pohjois-Suomen uskonnollisen väestön mielipiteeseen.

Sisällissodan alkaessa ja Oulun päätyessä valkoisille Kansan Tahto lakkasi ilmestymästä. Tästä eteenpäin tutkimukseni pystyy kuvaamaan vain porvarileirin tunnelmia. Sisällissota lähensi ihmisten suhteita kirkkoon ja uskontoon koko valtakunnassa, etenkin valkoisten puolella. Sisällissodan syttymiselle annettiin valkoisessa Suomessa hengellisiä tulkintoja. Näin tehtiin kaikissa jäljelle jääneissä Oulun lehdissä. Sodan hengelliseksi syyksi nähtiin sosialistien luopuminen Jumalasta ja siveellisestä arvopohjasta. Sodassa Jumalan ajateltiin sotivan valkoisten puolella.

Punaisten kirkkoon kohdistama terrori herätti valkoisten kesellä suurta paheksuntaa, vaikka kirkkoa ja papistoa ei erityisellä tavalla vainottu. Valkoisten puolella asia kuitenkin nähtiin mielellään tällä tavoin ja näin se tulkittiin Oulussakin. Oulun lehdet kirjoittivat koko valkoiseen Suomeen levinneistä pappien kidutuskertomuksista, jotka on myöhemmin osoitettu totuuden vastaisiksi. Tällä tavoin luotiin kuvaa uskonnolle vihamielisestä vihollisesta. Uskonnolla oli siis tärkeä rooli viholliskuvan luojana.

Punavankikeskusteluissa uskonnolla oli Oulun lehdissä tärkeä rooli. Teologisilla perusteilla saatettiin oikeuttaa erittäin radikaaleja toimia suhteessa punaisiin. Toisaalta uskonnon ja kristillisen rakkauden nimissä vaadittiin toimimaan punavankien hyväksi. Joissakin kirjoituksissa korostettiin myös punaisiin kohdistuvan anteeksiantamisen tärkeyttä. Sodanaikaiset kirjoitukset edustivat kuitenkin yleensä armottomampaa linjaa. Poikkeuksen teki Kaikuun helmikuussa kirjoittanut nimimerkki –t–, joka oli mahdollisesti Oulun punavankien luona vierailut pappi. Hän suhtautui vankeihin lämmöllä, vaikka Oulun taisteluista ei ollut kulunut kuin vajaat kaksi viikkoa.

Oulun lehdissä näkyivät myös erilaiset sotaan liittyvät kirkolliset tapahtumat. Kirkolliset juhlat saivat taas paljon huomiota sankarihautajaisten ja sotaan lähtijöille järjestettyjen juhlien muodossa. Näistä muodostui Oulun lehtien

kertomuksissa, niin kuin muuallakin valkoisessa Suomessa, isänmaallis-uskonnollisia juhlatilaisuuksia. Myös taisteluissa kaatuneiden muistokirjoitukset sisälsivät runsaasti isänmaallis-uskonnollista aineistoa.

Uskontokirjoittelu voimistui ja sai uusia muotoja Oulun lehdissä sisällissodan sytyttyä. Kalevassa heräsi vilkasta keskustelua kirkon roolista sodassa. Ajatusten vaihtoa syntyi erityisesti uskonnollisten kirjoittajien ja kirjailija Ilmari Kiannon välille. Kaleva salli sivuillaan monenlaisia mielipiteitä kirkosta, vaikka se pyrki selvästi luomaan kirkosta kuvaa valkoisen Suomen osana. Pääasiassa kirkkoon suhtauduttiin sisällissodan aikana myönteisesti. Kaleva antoi myös tilaa Ranuan kirkkoherran O. H. Jussilan kirjoituksille, jotka hän lähetti rintamalta lestadiolaisten ambulanssityön keskeltä. Tämä tarkoitti Kalevassa radikaalia muutosta pappien kirjoituksissa, koska sielunpaimenten omia tekstejä ei Kalevassa muussa yhteydessä julkaistu.

Sodan jälkeen Kaleva julkaisi edelleen runsaasti uskontoon liittyviä kirjoituksia. Kirjoitusten linja säilyi jokseenkin samana. Lehti joutui kuitenkin sisäiseen kriisiin hallitusmuotoa koskevien erimielisyyksien vuoksi. Tämä johti päätoimittaja Heikki Kokon eroon. Hän oli kirjoituksissaan edustanut monarkistista kantaa. Päätoimittajan eroamisen jälkeen lehti palasi tasavaltalaiselle tielle edistyspuolueen äänenkannattajaksi.

Maaliskuun 1919 eduskuntavaalien lähestyessä Kaleva kritisoi kirjoituksissaan monarkistista kokoomuspuoluetta uskonnolla ratsastelusta. Sama ratsasteluretoriikka, jota oli käytetty edellisissä vaaleissa, toistui. Kaleva oli hyppännyt hevosen selästä ja syytti nyt kokoomusta samasta rikoksesta, josta Kansan Tahto oli edellisten vaalien alla syyttänyt yhdistyneitä suomalaisia puolueita. Kaleva kuitenkin perusteli omaakin näkemystään Raamatulla ja uskonnolla.

Kaiussa sisällissota lisäsi uskontokirjoittelua samalla tavoin kuin Kalevassa. Myös pappien kirjoitukset lisääntyivät huomattavasti. Tämä johtui ennen kaikkea Arvi Järventauksen ja L. P. Tapanisen toimimisesta Kaiun sotakirjeenvaihtajina rintamapappityön ohella. Toisaalta Kiimingin kirkkoherran Max Kataviston hartauskirjoitukset lakkasivat sodan ajaksi.

Sodan loputtua Kaiku alkoi epäröimättä kannattaa monarkiaa. Joissakin kirjoituksissa kuningasvallan perusteluihin käytettiin uskontoa, mutta se ei ollut keskeinen argumentti. Jotkut kirjoittajat katsoivat myös, että tasavalta oli uskonnon kannalta huono vaihtoehto. Paikallisesta papistosta Kaiun sivuilla kuningasta tuki kirjoituksellaan vain Arvi Järventaus. Kun muissa lehdissä vaalien

alla syytettiin monarkisteja uskonnollisesta vaalikalastelusta, ei Kaiku argumentoinut uskonnon avulla enää lainkaan kuninkaan puolesta. Kaiku kohdisti uskonnollisen vaalikirjoittelun edellisten vaalien tapaan pääasiassa sosialisteja vastaan.

Sisällissodan syytyminen laimensi selvästi Liiton kirkkokriittisyyttä. Kirkosta ja uskonnosta alettiin kirjoittaa myönteisesti. Liitto antoi muiden lehtien tapaan ylevän kuvan rintamalle lähtijöille järjestetyistä jumalanpalveluksista. Hengelliset tulkinnat sodan syistä olivat samat kuin muissakin lehdissä. Liitto oli myös suhtautumisessaan punasotilaisiin ja -vankeihin samalla linjalla muiden Oulun lehtien kanssa.

Sodan jälkeen Liitossa alkoi uskontokirjoittelun osalta uudentyyppinen vaihe. Kun kuningaskysymys nousi esille, alkoivat kirkon ja herätysliikkeiden johtohahmot asettua kuningasvallan taakse. Liitto kuitenkin kritisoi sivuillaan kuningasmielistä uskontoretoriikkaa useaan kertaan. Kritisointi oli maltillista, ja kirjoituksissa pohdittiin asioita monipuolisesti. Liitto esitteli tasavaltaisen näemyksen parhaana, mutta antoi silti arvon vastapuolen mielipiteille.

Koko tutkimusaikana Oulun lehtien uskontokirjoituksissa oli runsaasti pappien tekstejä. Hiippakunnan kirkollisen johdon kannanotot jäivät kuitenkin melko vähäisiksi. Tuomiorovasti J. A. Mannermaasta kirjoitettiin muutama kerran ja hänen puheitaan lainattiin. Niiden lisäksi hänen omakin kirjoituksensa julkaistiin. Myös piispa J. R. Koskimiehestä kirjoitettiin ja hänen puheitaankin lainattiin, mutta hänen omia tekstejään ei lehdissä ollut. Ehdottomasti näkyvin pappi Oulun lehdissä oli Arvi Järventaus. Hän kirjoitti itse ja hänestä kirjoitettiin useassa yhteydessä.

Kirkko, uskonto ja papisto näkyvät Oulun sanomalehtien kirjoituksissa läpi tutkimusajanjakson. Lehtien kirjoituksissa huomioitiin selvästi Pohjois-Suomen uskonnollinen väestöpohja. Sitä ei tahdottu suututtaa, vaan kaikki puolueet ja lehdet yrittivät vakuuttaa olevansa uskonnolliselle äänestäjäkunnalle hyvä ja edullinen vaihtoehto.

Uskontoa, kirkkoa ja papistoa käytettiin eri lehdissä luomaan kuvaa omasta puolueesta, poliittisista vastustajista ja vihollisesta. Uskontokirjoittelun avulla perusteltiin myös erilaisia poliittisia ratkaisumalleja ja päätöksiä. Näin olleiden lehtien väitteet milloin kenenkin keppihevostelusta uskonnolla olivat osittain aiheellisia. Tosin tällaiseen ”hevosteluun” sortuivat kaikki lehdet, vähintäänkin silloin kun ne syyttivät muita uskonnolla ratsastelusta.

On kuitenkin väärin sanoa, että uskontokirjoittelua olisi käytetty pelkästään retorisenä keinona tavoitellun mielikuvan luomiseksi. Kirjoitukset heijastelivat myös uskonnollisen ja vähemmän uskonnollisen väestön todellisia mielipiteitä, asenteita ja ajatuksia Suomen kriisivuosina. Tällöin kirkko, papisto ja uskonto olivat tukikeppinä kansalle. Toiset tahtoivat nojata siihen, toiset kaataa sen.

LYHENTEET

KT	Kansan Tahto
NKY	Nuorten kristillinen yhdistys
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKHSV	Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja
SLH	Suomen lehdistön historia

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painetut lähteet

Godenhjelm, Hugo

1916a Historiallinen ja tilastollinen osasto. – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja papiston matrikkeli. Tampere.

1916b Biografinen osasto. – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja papiston matrikkeli. Tampere.

Suomen kansanedustajat

1982 Suomen kansanedustajat 1907–1982. Helsinki.

Sanoma- ja aikakauslehdet

	Kaiku	1917–1919
	Kaleva	1917–1919
KT	Kansan Tahto	1917–1918
	Liitto	1917–1919
	Uusi Suometar	1917

Kirjallisuus

Ahto, Sampo

1993 Sotarekillä. – Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 2. Toim. Ohto Manninen. Helsinki.

Ala-Häivälä, Kai

2000 Vankina valkoisten. Oulun vankileiri 1918. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Alarotu, Mauno

2006 Tuokiokuvia sadan vuoden taipaleelta. Suomen Kristillisen Työväen Liitto 1906–2006. Hämeenlinna.

Autio, Veli-Matti

2005 Loimaranta Yrjö (1874–1942). – Suomen kansallisbiografia 6. *Studia Biographica* 3:6. Hämeenlinna.

Ehrnrooth, Jari

1992 Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914. Historiallisia tutkimuksia 167. Diss. Helsinki. Jyväskylä.

Haapala, Pertti

1992 Suomalainen yhteiskunta. – Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 3. Toim. Ohto Manninen. Helsinki.

- Hakalehto, Ilkka
1986 Maalaisliitto-keskustapuolueen historia 1. Maalaisliitto autonomian aikana 1906–1917. Helsinki.
- Hannula, Jouko
1981 Maakunnan ja aatteen asialla. Liitto 1906–1981. Oulu.
- Hasanen Juha
2009 Kirkko, papisto ja uskonto kriisivuosina 1917–1919 Mikkelin sanomalehdissä. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopiston kirjasto.
- Hautala, Kustaa
1976 Oulun kaupungin historia IV 1856–1918. Oulu.
1982 Oulun kaupungin historia V 1918–1945. Oulu.
- Herlin, Ilkka
2007 Wilkuna, Kyösti (1879–1922). – Suomen kansallisbiografia 10. *Studia Biographica* 3:10. Hämeenlinna.
- Hinkkanen, Sami
2009 Kirkko, papisto ja uskonto Joensuun sanomalehdissä kriisivuosina 1917–1919 Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopiston kirjasto.
- Huhta, Ilkka
2005 Malmivaara, Wilhelmi (1854–1922). – Suomen kansallisbiografia 6. *Studia Biographica* 3:6. Hämeenlinna.
2006 Rosendal, Mauno (1848–1917). – Suomen kansallisbiografia 8. *Studia Biographica* 3:8. Hämeenlinna.
2007 ”Täällä on oikea Suomenkansa” Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880–1918. SKHST 186. Diss. Helsinki. 2. p. Vaajakoski.
- Hämynen, Tapio
1995 Suomalaistajat, venäläistäjät ja rajakarjalaiset. Ortodoksisen teologian laitoksen julkaisuja 17. Joensuu.
- Julku, Kyösti & Kalajoki, Atte
1987 Oulun lehdistö. – Valkean kaupungin vaiheet. Toim. Kyösti Julku. *Studia Historica Septentrionalia* 13. Jyväskylä.
- Juva, Mikko
1977 Kirkko vallankumouksen keskellä. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Hämeenlinna.
1989 Mies etsi vapautta. L. P. Tapanisen elämä. Pieksämäki.
- Kalliokoski, Marja
1979 Kirkko ja uskonto Oulun paikallislehdissä 1905–1907. Suomen ja Skandinaavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto.
- Kena, Kirsti
1979 Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922. SKHST 110. Diss. Helsinki. Helsinki. [Pieksämäki].

Kenttä, Risto

1986 Oma apu, paras apu. Oulun Sosialidemokraattinen Työväenyhdistys ry. 100 vuotta 1886–1986. Oulu.

Kupsala, Jari

1995 Tähän asti. Oulun Rauhanyhdistys 100 vuotta. Jyväskylä.

Lauha, Aila

1990 Suomen kirkon ulkomaansuhteet ja ekumeeninen osallistuminen 1917–1922. SKHST 150. Diss. Helsinki. Jyväskylä.

Lehtola, Hanna-Leena

1970 Piispa J. R. Koskimiehen toiminta vuosina 1917–1918. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto.

Lehtola, Veli-Pekka

2004 Järventaus, Arvi (1883–1939). – Suomen kansallisbiografia 4. Studia Biographica 3:4. Hämeenlinna.

Luntinen, Pertti

1993a Itsenäisyysajatus itää roudan alla. – Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 1. Toim. Ohto Manninen. Helsinki.

1993b Itsenäisyyspäättös kypsyy. – Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 1. Toim. Ohto Manninen. Helsinki.

Manninen, Turo

1993a Kaartit vastakkain. – Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 1. Toim. Ohto Manninen. Helsinki.

1993b Tie sotaan. – Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 1. Toim. Ohto Manninen. Helsinki.

Markkola, Pirjo

2002 Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 888. Tampere.

Melkas, Eevaleena

1999 Kaikkoavat paratiisit. Suomalaisten siirtokuntien aatteellinen tausta ja perustamisvaiheet Brasiliassa ja Dominikaanisessa tasavallassa n. 1925–1932. Siirtolaisuustutkimuksia A 21. Diss. Turku. Vammala.

Murtorinne, Eino

1977 Yleiskatsaus. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Hämeenlinna.

Mustakallio, Hannu

1978 Papisto yksikamarisen vaaleissa 1907–1917. –Historiallinen arkisto 74. Forssa.

1983 Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratioitumisen murrosvaiheessa 1905–1907. SKHST 126. Diss. Helsinki. Loimaa.

- 1986 Piispa J. R. Koskimies suomalaisuusmiehenä. 1. Vuoteen 1918 asti. –SKHSV 76 (1986). Valkeakoski.
- 1990 Kirkon johtomiehet ja ns. toinen sortokausi. – Kirkko ja politiikka. Juhla-kirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990. SKHST 153. Jyväskylä.
- 2001 Palvelun poluilla Pohjois-Suomessa. Oulun diakonissakoti 1896–1916. Oulun diakonissalaitoksen tieteellisiä julkaisuja 2. Jyväskylä.
- 2002 Oulun hiippakunnan johto ja oikeistoradikalismi 1929–1939. J. R. Koski-mies, J. A. Mannermaa ja Elias Simojoki. –SKHSV 89–91(1999–2001). Jyväskylä.
- 2005a Koskimies, Juho Rudolf (1859–1936). – Suomen kansallisbiografia 5. Studia Biographica 3:5. Hämeenlinna.
- 2005b Mannermaa, Juho Abraham (1871–1943). – Suomen kansallisbiografia 6. Studia Biographica 3:6. Hämeenlinna.
- 2007a Tapaninen, Leonard Pietari (1893–1982). – Suomen kansallisbiografia 10. Studia Biographica 3:10. Hämeenlinna.
- 2007b Walli, Waldemar (1847–1925). – Suomen kansallisbiografia 10. Studia Biographica 3:10. Hämeenlinna.
- 2008 Jumalan johtama lakko. – Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905. Toim. Pertti Haapala et al. Jyväskylä.
- 2009a Pohjoinen hiippakunta. Kuopion–Oulun hiippakunnan historia 1850–1939. Hämeenlinna.
- 2009b Kirkon johto, pappispoliitikot ja herätysliikkeet. – Sisällissota 1918 ja kirkko. Toim. Ilkka Huhta. SKHST 212. Helsinki.

Mylly, Juhani

- 1989 Maalaisliitto-keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918–1939. Hel-sinki.

Nevala, Maria-Liisa

- 2005 Kianto, Ilmari (1874–1970). – Suomen kansallisbiografia 5. Studia Bio-graphica 3:5. Hämeenlinna.

Nygård, Toivo

- 1987 Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. – Suo-men lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Toim. Päiviö Tommila. Kuopio.

Oinas, Outi

- 2008 ”Kauniit asiat ja ihmisten ilot eivät voi olla Jumalalle vieraita” Kirjailija, pappi Arvi Järventaus ja Lappi. Acta Universitatis Lapponiensis 155. Diss. Rovaniemi. Rovaniemi.

Paavilainen Marko

- 2005 Louhivuori, Verner (1886–1980). – Suomen kansallisbiografia 4. Studia Biographica 3:4. Hämeenlinna.

Pekkalainen, Tuulikki & Rustanius, Seppo

- 2007 Punavankileirit 1918. Suomalainen murhenäytelmä. Porvoo.

- Pekkalainen, Tuulikki
2009 Punavankien kasvattajat. – Sisällissota 1918 ja kirkko. Toim. Ilkka Huhta. SKHST 212. Helsinki.
- Pelkonen, Hannu
1981 Kiimingin seurakunnan historia. Kuusamo.
- Piilonen, Juhani
1993 Rintamien selustassa. – Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 2. Toim. Ohto Manninen. Helsinki.
- Poteri, Juho
2009 Valkoisten sankarihautajaiset. – Sisällissota 1918 ja kirkko. Toim. Ilkka Huhta. SKHST 212. Helsinki.
- Raittila, Pekka
1967 Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia. SKHST 74. Helsinki.
- Rieki, Jari
2001 Sisällissodan jälkipyykki. Työmiehen, Suomen Sosialidemokraatin, Helsingin Sanomien ja Uuden Suomettaren/Suomen näkemykset Suomen sisällissodan syistä sodan syttymisestä maaliskuun 1919 eduskuntavaaleihin 2001. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma, Oulun yliopiston historian laitos.
- Saarela, Liisa
2007 Hartauslehdestä monipuoliseksi seurakuntalehdeksi. Rauhan Tervehdys 1907–2007. Oulu.
- Saarela, Tauno
2006 Kansan Tahto. Pohjolan työtätekevien lehti. Jyväskylä.
- Sainio, Venla
2005 Mäkelin, Yrjö (1875–1923). – Suomen kansallisbiografia 6. Studia Biographica 3:6. Hämeenlinna.
- Salminen, Esko
2007 Päättymätön sota 1918: Sisällissota julkisessa sanassa 1918–2007. Helsinki.
- Salokangas, Raimo
1987 Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. – Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Toim. Päiviö Tommila. Kuopio.
- Salokorpi, Hannu
1988 Pietarin tie. Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista 1899 Tarton rauhaan 1920. Historiallisia tutkimuksia 145. Diss. Helsinki. Mänttä.

Satokangas, Reija

2005 Teollistuva Oulu (1880–1919). – Oulun vuosisadat 1605–2005. Toim. Reija Satokangas. *Studia Historica Septentrionalia* 46. Jyväskylä.

SLH 5–6

1988 Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter. Sanoma ja paikallislehdistö 1771–1985. Jyväskylä.

Suomen lehdistön historia 6. Hakuteos Kotokulma – Savon Lehti. Aamulehti-Kotka Nyheter. Sanoma ja paikallislehdistö 1771–1985. Jyväskylä.

Suistola, Jouni

1999 Kaleva. Sata vuotta kansan kaikuja. Oulu.

Talonen, Jouko

1988 Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905–1929. SKHST 144. Diss. Helsinki. Jyväskylä.

Tervonen, Antero

1999 Oulujokisten sata vuotta. Oulu.

Tikka, Marko

2006a Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917–1921. Jyväskylä.

2006b Valkoisen hämärän maa? Suojeluskuntalaiset, virkavalta ja kansa 1918–1921. Historiallisia tutkimuksia 230. Jyväskylä.

2009 Kirkko ja suojeluskunnat. Järkiavioliitto, pakkoavioliitto vaiko epäpyhä allianssi? – Sisällissota 1918 ja kirkko. Toim. Ilkka Huhta. SKHST 212. Helsinki.

Toiviainen, Kalevi

2004 Kaakonkulman hiippakunta 1897–1945. – Kaakonkulman kapituli. Savonlinnan, Viipurin ja Mikkelin hiippakunta 1897–2004. Jyväskylä.

Vares, Vesa

1998 Kuninkaan tekijät. Suomalainen monarkia 1917–1919. Juva.

2005 Virkkunen, Paavo (1874–1959). – Suomen kansallisbiografia 10. *Studia Biographica* 3:10. Hämeenlinna.

Veikkola, Juhani

1977 Kirkko yhteiskunnan murrosvaiheissa. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Toim. Markku Heikkilä & Eino Murtorinne. Hämeenlinna.

1980 Nuorkirkollisen suuntauksen muotoutuminen Suomen kirkossa suurlakosta 1905 ensimmäisiin kirkkopäiviin 1918. SKHST 118. Diss. Helsinki. Loimaa.